

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**HİNDİSTAN TÜRK-İSLÂM DEVLETLERİNDE
EĞİTİM-ÖĞRETİM TEŞKİLATI**

MELEK EMEKTAR

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Süleyman ÖZBEK

**YÜKSEK LİSANS
TARİH ANABİLİM DALI
ORTA ÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

EKİM - 2019

**HİNDİSTAN TÜRK-İSLÂM DEVLETLERİNDE EĞİTİM-ÖĞRETİM
TEŞKİLATI**

Melek EMEKTAR

**YÜKSEK LİSANS
TARİH ANABİLİM DALI
ORTA ÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

EKİM 2019

Melek EMEKTAR tarafından hazırlanan “Hindistan Türk-İslam Devletlerinde Eğitim-Öğretim Teşkilatı” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OYBİRLİĞİ-OYÇOKLUĞU ile Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Unvanı Adı SOYADI

Doç. Dr. Süleyman ÖZBEK

Anabilim Dalı, Üniversite Adı

AHBV Üniversitesi

Bu tezin kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Başkan: Unvanı Adı SOYADI

Prof. Dr. Mehmet Ali ÇAKMAK

Anabilim Dalı, Üniversite Adı

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi

Bu tezin kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Üye: Unvanı Adı SOYADI

Dr. Öğr. Üyesi Bilal KOÇ

Anabilim Dalı, Üniversite Adı

AHBV Üniversitesi

Bu tezin kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Tez Savunma Tarihi: 18/10/2019

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Figen ZAI F

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Melek EMEKTAR

18. 10. 2019

HİNDİSTAN TÜRK-İSLÂM DEVLETLERİNDE EĞİTİM-ÖĞRETİM TEŞKİLATI
(Yüksek Lisans)

Melek EMEKTAR

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Ekim 2019

ÖZET

Bu çalışmada Orta Çağ Türk tarihinin sahalarından Hindistan sahasına İslâmiyet'in fetihler kanalı ile girmesi sonucu, burada vücut bulan Türk-İslâm devletlerinden Delhi Türk Sultanlığı ve Babûrlülerin eğitim-öğretim faaliyetleri konu edinmiştir. Giriş kısmında Hindistan'ın genel görünümü ve buraya hâkim olan siyasi yapıların kısa bir tarihçesine yer verilmiştir. Çalışmanın İkinci Bölümü, Delhi Türk Sultanlığında eğitim-öğretim faaliyetlerine ayrılrken eğitim ve öğretim kurumları, eğitim ve öğretim görevlileri ve disiplinlerin genel olarak Orta Çağ Türk-İslâm dünyasındaki dönemin diğer devletlerinin eğitim teşkilatına dayandığından bahsedilmiştir. Üçüncü Bölümde Babûrlüler Devleti'nin eğitim-öğretim durumları sultanların adları altında incelenip dönemsel gelişim ve dönüşümler derinlemesine ortaya konulmuştur. Tez çalışmasının sonuç kısmında ise Hindistan Türk-İslâm devletlerinin eğitim-öğretim teşkilatına dair değerlendirmeler ve saptamalar yer almıştır.

Bilim Kodu : 1124
Anahtar Kelimeler : Hindistan, Delhi Türk Sultanlığı, Babûrlüler, İslâm, Eğitim, Öğretim
Medreseler
Sayfa Adedi : 87
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Süleyman ÖZBEK

EDUCATION -TRAINING ORGANIZATION OF INDIAN TURKISH-İSLÂMİC STATES
(M.Sc.Thesis)

Melek EMEKTAR

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL FOR ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

October 2019

ABSTRACT

In this study, the education and training activities of Turkish-İslâmîc countries, Sultanate of Delphi Turks and Babûrs, which had been founded in India as a result of the entrance of İslâm via conquests, has been studied. In the entrance part a general overview of India and a short story of political structure has been examined. While the second part was seperated for the educational activities in the Sultanate of Delphi Turks, education and training institutions, educators and diciplines were generally mentioned as depending in the other countries of Middle Ages Turkish-İslâmîc World. In the third part, Babûrs' education and training status were examined under the period of each Sultan and periodical developments and changes were explained in details. In the conclusion part evaluations and assesments related to the Indian Turkish-İslâmîc states' education-training organisations were placed.

Science Code : 1124
Key Words : India, Sultanate of Delphi Turk, Babûrs, İslâm, Education, Training
Page Number : 87
Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Süleyman ÖZBEK

TEŞEKKÜR

Tez çalışması boyunca tecrübe ve bilgisiyle beni yönlendiren, ilmi çalışma yolunda destekleyen, ilgi ve yardımlarını gördüğüm saygıdeğer hocam tez danışmanım Doc. Dr. Süleyman ÖZBEK'e teşekkür ederim.

Lisans öğrencisi olduğum dönemde beni Orta Çağ kürsüsünde çalışmaya yönlendiren değerli hocalarım Prof. Dr. Mustafa DAŞ ve Dr. Öğr. Üyesi Kemal Ramazan HAYKIRAN'a ve lisans eğitimini aldığım Dokuz Eylül Üniversitesi Tarih Eğitimi Anabilim Dalındaki bütün hocalarıma tarihçi olma yolunda bana katkıları için teşekkür ederim.

Beni Hindistan sahasında çalışmaya teşvik eden, tavsiyeleriyle, fikirleriyle bakış açımı değiştiren, metodolojide yol gösteren, Hindistan sahasına ilişkin çalışmalarından da faydalandığım her zaman yardımsever olan değerli hocam Dr. Bilal KOÇ'a teşekkür ederim. Ayrıca Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Orta Çağ Tarihi Kürsüsündeki ders döneminde beni ilmi bakımdan yetiştiren bütün hocalarıma teşekkür ederim.

Son olarak çocukluğumdan beri hep yanımda olan, tez çalışmamda yine desteğini gördüğüm öğretmen dostum Fevza Elif SEL'i de burada anmadan geçemeyeceğim. Çalışmalarım sırasında sabrı ve anlayışıyla bana yardımcı olan ve tezin yazım olarak genel kontrollerini yapan Türkçe Öğretmeni eşim Orhan EMEKTAR'a desteği için teşekkür ederim. Beni hayatım boyunca olduğu gibi bu zorlu süreçte de maddi ve manevi destekleyen, her zaman yanımda olan kıymetli aileme, tatlılığı ve gülücükleriyle neşe saçan kızım Bilge Hilâl'e teşekkür ediyorum.

Melek EMEKTAR

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
TEŞEKKÜR.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ.....	xi
HARİTALARIN LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR	xiii
1. GİRİŞ	1
2. DELHİ TÜRK SULTANLIĞI'NDA EĞİTİM.....	15
2.1. Eğitim ve Öğretim Kurumları	15
2.1.1. Mescîdler ve Camiler.....	15
2.1.2. Medreseler.....	17
2.1.3. Kütüphaneler.....	20
2.1.4. Hastaneler	21
2.1.5. Saraylar	22
2.2. Eğitim ve Öğretim Görevlileri ve Öğrenciler	23
2.2.1. Hocalar	23
2.2.2. Müderrisler.....	24
2.2.3. Mu'id.....	25
2.2.4. Öğrenciler	25
2.3. Disiplinler.....	27
2.3.1. Naklî ilimler/Dini İlimler	27
2.3.1.1. Fıkıh.....	28
2.3.1.2. Tefsir.....	28
2.3.1.3. Hadis	29
2.3.1.4. Tasavvuf	30
2.3.2. Aklî İlimler.....	31
2.4. Delhi Türk Sultanlığında Dil ve Edebiyat.....	32
2.5. Delhi Türk Sultanlığında Tarih Alanında Çalışmalar ve Tarihçiler.....	33
3. BABÜRLÜLER'DE EĞİTİM-ÖĞRETİM.....	35
3.1. Babûrlüler'de Eğitimin Genel Görünümü.....	35

	Sayfa
3.2. Babûr Dönemi İلمي Faaliyetler	36
3.2.1. Babûr Şah'ın Önemli Bazı Eserleri Ve Çok Yönlülüğü	37
3.2.2. Babûr Şah'ın Kütüphanesi ve Kitap Sevgisi.....	37
3.3. Hümayun Dönemi İلمي Faaliyetler	39
3.3.1. Hümayun Dönemi Âlimler	39
3.4. Ekber Şah Dönemi İلمي Faaliyetler.....	40
3.4.1. Ekber'in Kişilik Özellikleri.....	40
3.4.1.1. Ekber Şah'ın İnsan Sevgisi	41
3.4.1.2. Ekber'in Yöneticiliği	41
3.4.2. İbadethane (Salon) Toplantıları	42
3.4.3. Ekber'in Din-i İlahîsi	44
3.4.4. Ekber'in Eğitim-Öğretim Reformları	46
3.4.4.1. Müfredat Reformu	47
3.4.4.2. Öğretim Metotlarında Reform	48
3.4.5. Ekber'in Eserleri Tercüme Emri	49
3.4.6. Ekber Dönemi Şairler ve Eserleri	51
3.4.7. Ekber Dönemi Tarih İلمي ve Eserler.....	52
3.4.8. Ekber'in Kitap Sevgisi ve Kütüphanesi	53
3.5. Ekber Şah Sonrası İلمي Faaliyetler.....	54
3.5.1. Cihangir Dönemi (1605-1627).....	54
3.5.2. Şah Cihan Dönemi (1628-1658-1666).....	56
3.5.3. Evrengzib (Alemgir I) Dönemi	58
3.5.4. Evrengzib Dönemi Sonrası Medreseler	61
4. SONUÇ.....	65
KAYNAKLAR	69
EKLER.....	75
Ek-1. Sultan Kutbeddîn Aybeg Dönemi, Kuvvetü'l İslâm Camisi'nden Görünüm, Delhi. 76	
Ek-2. Kutup Cami, Kutub Minar'ın Görünümü, Delhi.....	77
Ek-3. Sultan Şemseddîn İltutmuş'un Türbesinin İç Kısmından Görünümü, Delhi	78
Ek-4. Medrese-i Firuzşâhî, Batı Kanadı, Havz-ı Hass Kompleks Görünümü.....	80
Ek-5. Medrese-İ Mahmud-İ Gavân, Güneyden Görünümü, Bidar	81
Ek-6. Fetihpûr Sikrî, Dışarıdan Görünüm, Agra.....	82
Ek-7. Babûr'ün 1526'da Panipat Zaferinin Ardından Delhi'yi Fethini Gösteren Minyatür	83

	Sayfa
Ek-8. Moti Mescid (İnci Cami), Dış Cepheden Görünümü, Delhi	84
Ek-9. Bir El Yazması Kitabında Hindistan'da Dinî Eğitim.....	85
ÖZGEÇMİŞ	87

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 3.1. Mola Nizamedin'in Ders-i Nizâmî programı	59

HARİTALARIN LİSTESİ

Harita

Sayfa

Harita 3.1. Eski ve Yeni Tarihinde Hindistan Mevkilerini Gösteren Harita.63

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
A.Ü.	Ankara Üniversitesi
b.	İbn/Oğul
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
D.G. B. İ. T.	Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi
DTCF	Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
Haz.	Hazırlayan
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
MÖ	Milattan Önce
MS	Milattan Sonra
nşr.	Neşreden
TDVİA	Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Top.	Toplam
TTK	Türk Tarih Kurumu
YKY	Yapı Kredi Yayınları

1. GİRİŞ

Coğrafya bağlamında Orta Çağ Türk tarihini bazı safhalara bölüp tasnif etmemiz, geniş bir alanda dönemin siyasi yapıları üzerinde son derece önemli bir yere sahip olan Orta Çağ'ın dikkat çeken unsurlarından din ve buna bağlı olarak kültürel ve ilmi manzarayı kavramamızda kolaylık sağlayacaktır. Söz konusu sahalar Anadolu sahası, İran sahası, Mısır-Suriye sahası Orta Asya sahası ve Hindistan'dır. Tezimizin mevzuu olan Hindistan sahasında Delhi Türk Sultanlığı (1206-1414) ve Babûrlüler Devleti (1526-1858), Türk-İslâm kültür ve medeniyetinin buraya yayılmasında büyük hizmetleri olan iki önemli devlettir. Türkiye'de Hindistan sahasına yönelik ilmi çalışmaların sayısı az olmakla birlikte Hindistan'ın eğitim-öğretim hayatına dair müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Orta Çağlar üzerinden diğer Türk-İslâm devletlerinde görülen eğitim faaliyetlerini Hindistan Türk-İslâm devletlerinde eğitim-öğretim teşkilatı araştırılıp kaynaklar ışığında ele alınmıştır.

Çalışmamızın giriş kısmında Hindistan sahasındaki ilmi faaliyetlerin daha iyi anlaşılması için bu coğrafyanın genel görünümüne yer verip İslâmiyet'in Hindistan'a yayılmasını ve etkilerini kısa tarihiyle siyasi görünüm üzerinden ele aldık.

İkinci bölümde Delhi Türk Sultanlığı'nda eğitim öğretimi genel hatlarıyla işleyerek bölümün sonuna doğru dil ve edebiyata ve tarih alanında yapılan çalışmalara da yer verdim.

Üçüncü bölümde ise Babûrlüler Devleti'nin eğitim-öğretimi mevzusu hükümdarların adlarıyla ortaya koymaya çalışılarak bu dönemde eğitimde meydana gelen değişim ve dönüşümleri, yapılan yenilikleri ayrıntılı olarak izah ettik. Lakin Babûrlüler Devleti uzun yıllar Hindistan'da hâkimiyet sürdüğünden, Orta Çağ tarihini kapsayacak şekilde ele alarak İngilizlerin bölgeyi ele geçirme faaliyetlerinden sonraki sürecin başka bir müstakil çalışmayı gerektirdiğini de düşündüm. Evrengzib sonrası medreselerin bazılarının isimlerini verdikten sonraki sürece kısaca değinip bölümü sonlandırdım.

Tez çalışmasında, Delhi Türk Sultanlığı ve Babûrlüler dönemini kapsayan Hindistan Türk-İslâm devletlerinde eğitim-öğretim teşkilatı ile ilgili bazı eksiklikler ve gözden kaçırdığım noktaların hoşgörüle karşılanacağını umarak eleştiriler için de şimdiden teşekkür ederim.

Hindistan'ın Genel Görünümü

Coğrafi Durum

Hindistan, Güney Asya'daki bir yarımada olup, kuzeyde İndus ile Ganj, güneyde ise Hint Okyanusu bu yarımadaı çevreler. Tabii kara sınırları ise kuzeyden doğuya doğru uzanan Himalayalar, batıya doğru uzanan Hindukuş Dağ Zincirleri ve bunların çeşitli kollarıdır ¹. Hindistan'da hüküm sürmüş sultanlardan Babûr vekayinâmesinde Hindistan'ı şöyle tanımlar: “*Hindistan, memleketleri geniş halkı ve mahsulü çok olan bir ülkedir. Doğusu güneyi ve hatta batısı da Hind denizine uzanır. Kuzeyi dağlık olup Hindukûş, Kâfiristan ve Keşmir dağlarıyla bitişiktir. Yine kuzeyinde Kâbil, Gazne ve Kandahar bulunmaktadır.*

Bütün Hindistan vilayetlerinin payitahtı Dehli'ymiş. Sultan Şahâbeddin Gûrî'den sonra Sultan Fîrûz Şah'ın günlerine kadar, Hindistan'ın büyük bir kısmı Dehli sultanlarının idaresi altındaymış. Benim Hindistan'ı fethettiğim dönemde beş Müslüman ve iki kâfir Hindistan'da saltanat sürüyordu. Gerçi büyüklü küçüklü epeyce rây ve raca da dağlarda ve cengellerde bulunuyordu; fakat itibarlı ve bağımsız olanları bunlardı.”².

Hindistan (Hindûsitân) ismi, Farsça “Hint ülkesi” anlamına gelir ve Âriler'in Eskiçağ'da yerleştiği yeri belirtir. Eski Arap-Fars kaynaklarında coğrafya tasnifi yapanlar Hindistan'ı “Hind ve Sind” olarak adlandırır ve zamanla Hint kültürünün yayıldığı veya etkisinin görüldüğü yerlerin tamamı Hind (India) olarak adlandırılır ³. Ayrıca Hindistan, Delhi merkez olmak üzere Kuzey Hind Pencâp Bölgesi, Ganj Boyları, Bengal ve Assam gibi yerlere hâkim olan Türk hükümdarlarının merkezi olup, Delhi Türk Sultanlığı ve Babûrlüler'in izlerinin görüldüğü kültürel zenginliğiyle de bilinen büyük ve önemli bir coğrafyadır.

İctimâî Durum

Hindistan, doğal kaynakları bakımından zengin bir ülke olduğundan pek çok kavmin istilasına uğradı. Buraya yapılan göçler, kuzeyden gelen orduların istilasını, yabancı fatihler ve buradaki yerlilerin bir araya gelmesiyle oluşmuştur⁴. Hint yurdu; bugün bile

¹ Bayur, Y. H. (1946). **Hindistan Tarihi**. (C.1). Ankara: TTK Yayınları, 1-3.

² Gazi Zahîreddin Muhammed Babûr. (2006). **Babûrnâme (Vekayi)**. (Çev. Reşit Rahmeti Arat). İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 475.

³ Ahmad, S.M. (1998). “Orta Çağ Müslüman Coğrafyacılarına göre Hindistan”. **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**.(C. 17), 73.

⁴ Bayur, 1946, 8-11.; Galip, M. (1990). **Hindistan'da Türk Hükümdarları**.(Hazırlayan: Saadettin Gömeç). Ankara: Kültür Bakanlığı yayınları, 1.

kalabalık bir toplum özelliğini gösteren sosyal bir yapıyı barındırıyor. Hindistan'da kast sistemi adı verilen Hindu inanç ve geleneklerine göre halkı sınıflara ayıran bir sistem de vardır ⁵. İbn Battuta gibi Arap coğrafyacıları ve seyyahları Hindistan'a dair çeşitli şehir ve kasabalardan, söz konusu yerin toplumundan ve kültüründen bahsetmişlerdir. Buradaki yaşantılar, kültürel değerler ile birçok farklılığı da bizlere yansıtıyor. İlâveten farklı milletlerin buraya gelerek buraya yerleşmesi ve mevcut halkla kaynaşması Hindistan'da dil ve kültür bakımından da çeşitliliği sağlamıştır.

Dini Durum

Hindistan'da çeşitli din grupları vardır ve buradaki nüfusun çokluğu farklı inançları da beraberinde getirmiştir ⁶. Kuzey Hindistan'ı fethederek Delhi Türk Devleti'nin temelini atan Gurlu hükümdarı Muizziddin'in Kuzey Hindistan'ı ilk işgal ettiği zamanda Güney Asya'daki insanların çoğu Hinduizm, Budizm ya da diğer kabile inançlarının takipçileri idi. İlerleyen yüzyıllarda Hinduizm yaygınlaştı ve diğer kabile dinlerini de içine alarak bölgede hâkimiyetini sürdürdü. Öte yandan çok sayıda Hintli, Müslüman oldu ve o zamandan beri Hinduizm ve İslâm, Güney Asya'nın iki temel dini oldu ⁷. Yüzyıllardan beri ülkedeki etnik ve dini unsurların bir arada yaşamasıyla meydana gelen kültürel çeşitlilik sanat ve mimaride de etkili olmuştur. Din, sosyal hayat ve yönetimde olduğu gibi eğitime de nüfuz etmiştir.

İktisadi Durum

Hindistan'da şehirlerin kurulmasına, medeniyetin ilerlemesine, sosyal refahın artmasına da imkân sağlayan ekonomik faaliyetler olmuştur. Orta Çağ İslâm devletlerinde olduğu gibi Hindistan'da da önemli gelir kaynaklarından biri tarımdı. Bu doğrultuda sultanlar, diğer devlet adamları, iktisadi gelişmelere önem vererek devletin zenginleşmesi, gelirlerin artması, bolluk ve bereket için gerektiğinde tedbirler de alarak, sosyo- ekonomik reformlar yaparak halkın refahı için çalışmışlardır⁸.

⁵ Majumdar, R.C. (1967). "The History and Culture of the Indian People". **The Delhi Sultanate**. İkinci Baskı. Bombay, 615-625. ; Ahmet, A. (1949). **Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle Delhi Türk İmparatorluğu**. Tercüman Yayınları. (1001 Temel Eser), 49.; Bayur, 1946, 14. ; Palabıyık, M. H. (2002, 31 Ekim- 1 Kasım). "Hint Dinleri ve İslâm". **Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildiriler**. Ankara: TTK yayınları, 281.

⁶ Palabıyık, 2002 (31 Ekim- 1 Kasım), a.g.m., 286.; Majumdar, 1967,625.

⁷ Mcleod, J. (2002). **The History of India**. ABD: Greenwood press, 41.

⁸ Bilkan, A. F. (2002). "Delhi Türk Sultanlarından Balaban Han". **Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi**, (22), 9.

Hindistan'ın Siyasi Görünümü

Türkler, eski çağlardan beri Hindistan'ın özellikle kuzey kesimlerinde etkileri görülen millet olmuştur. Ganj Nehri'nin kolları veya yakınlarında bulunan Delhi, Galyûr, Bedâun, Aligarh gibi şehirler ile batıdaki İndus (Sind) havzasındaki şehirler burada Hint-Türk ilişkilerinde önemli bir yer teşkil eder.

Hindistan, tarih boyunca sürekli istilalara maruz kalmıştır. Özellikle Kuzeybatı Hindistan, MÖ 558-530 yıllarında başlayan seferlerle Pers İmparatorluğu hâkimiyetine girdi. Yabancı istilacılardan Büyük İskender Pers İmparatorluğuna son verip, MÖ 327 yılında Hindistan'a girdi. Lakin Makedonya'dan beri onunla yanında ilerleyen komutan ve askerleri, ülkenin iklimi ve burada yaşanan birtakım olaylar nedeniyle Hint seferinde gönüllü olmadılar. Bunun üzerine İskender, geri dönme kararı alarak Hindistan'dan çekildi⁹. MÖ 321'de Maurya (Morya) Krallığı kuruldu. Bu krallık zamanında Dekken bölgesinin güneyi hariç Hindistan idare altına alındı. Maurya Krallığı dağılınca burada Sunga, Kanva, Andra gibi birçok krallık görüldü. Bu krallıklardan MÖ I.- MS I. yüzyıllar arasında Batı Hindistan'da Sakalar ortaya çıktı¹⁰.

Hunlar tarafında batıya doğru sürülen Yüceçiler, Sakaları yerinden etti. Sakalar da Partlar ve Yunanlılar ile girdikleri mücadelelerde başarılı oldu. Sind ve Mekerân bölgesine yerleştiler¹¹. MÖ 78- MS 248'de ise Hindistan'ın kuzeyinde, Budizm'i yayan Kuşanlar ortaya çıktı. VI. yüzyılda Kuşanların yerini alan Akhunlar (Eftalitler), yüzyılın sonuna dek Hindistan'ın güçlü siyasi varlığı oldular. 557 yılında Akhun hâkimiyeti, Batı Göktürk-Sasanî ittifakıyla sona ererken, VII. yüzyılın başlarında Hindu asıllı racalar tarafından Akhunlar yıkılmıştır. Yeniden siyasi birlik bozulunca birçok krallık ortaya çıktı. Kuzey Hindistan'da Akhun hâkimiyeti son bulduğu esnada diğer bir güç olan Müslüman Araplar buraya akınlar düzenlediler¹².

Hint Alt Kıtası'na İslâm, Emeviler döneminde fetihler kanalı ile girmiş olup hatta bunu râşid halifeler devrine götürenler de vardır¹³. O zamandan başlayan fetih hareketleri Emeviler dönemi ile devam etti, Sind'in yönetimi ve buradaki İslâm fetihleri merkezden

⁹ Bayur, Y.H. ,1946, 53-56; Durak, 2000, 3-4.

¹⁰ Bayur, Y.H. ,1946, 53-56.

¹¹ Durak, 2000, 5.

¹² Durak, N. (2008). " Hindistan'da Saka Kuşan ve Akhunlar". **Tarihte Hint-Türk İlişkileri Sempozyumu: 25-28 Haziran 2007**. Ankara: TTK yayınları.; Cöçce, S. (1997). " Gaznelilerden Önce Hindistan'da Türk Varlığı". **Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi**, 9(27), 984-985.

¹³ Ahmed, A. (1995). **Hindistan'da İslâm Kültürü Çalışmaları**. (Çev. L. Boyacı). İstanbul: İnsan Yayınları, 9. ; Palabıyık, M. H. (Güz 2007) " Hindistan Tarihinde ve Hint Kültüründe Müslüman Türkler". **Ekev Akademi Dergisi**. 11(33), 69.

gönderilen valilerle sürdürüldü. Abbasiler devrinde Sind'in merkeze bağlanması ve ilâveten Keşmir, Kandehâr ve Multân'ın zaptı¹⁴ ise bu fetih hareketlerinin daha kapsamlı olarak geliştirildiğini gösteriyor.

Ancak IX. yüzyılın ilk yarısından itibaren Abbasilerin eyaletlerdeki gücünün zayıflamasıyla Abbasi halifelerinin Sind'in idaresini bırakması üzerine Sistan'da bağımsız bir devlet kuran Saffârîler'in Gazne ve Kabil'de hâkimiyet kurmasını Abbasi halifesi onayladı. Saffârîler'in zayıflamasıyla Hindistan'ın kuzey hududunda hâkimiyet yerel Müslüman kabile reislerine geçti¹⁵. Daha sonra Gazneliler, Müslüman askerî kuvvetleriyle Kuzey Hindistan içlerinde etkili olup bölgeyi hâkimiyet altına aldılar. 1026'da Vayhind (Und, Hind)¹⁶'deki Hindûşâhîler¹⁷ gibi güçlü yerli hanedanları yıkıp, Gucarât'daki Somnât, Kâlineâr ve Benares'e kadar nüfuz ettiler¹⁸. Babası Sebüktegin'in başlattığı Hindistan'da ilerleme siyasetini sürdüren Gazneli Mahmud, Hindistan'a yaptığı seferlerde Türk nüfuzunu yaydığı görülür¹⁹. Ayrıca Gazneli Mahmud'un Kuzeybatı Hindistan'ı fethetmesi ve Pencâp'ı Hindistan'da üsleri yapması, sonraki Hindistan fetihlerine sağlam bir zemin hazırlaması bakımından Türk tarihinde önemli bir yer edinir²⁰.

XII. yüzyılda, Afganistan'ın Gûr bölgesinde hüküm süren Gurlular'ın Hindistan'da siyasi bir güç olarak mevcudiyeti; Büyük Selçuklu Devleti'nin Karahitaylar, Harezmşâhlar ve Oğuzlarla mücadelelerinden istifade ile güçlenip Türk memlûklerden kurulu ordularıyla hâkimiyetlerini kısa sürede genişleterek İslâm dünyasında önemli bir güç haline gelmesini sağlamıştır²¹. Nitekim Muzzeddîn (Şihâbeddîn) Gurî iktidarını genişletti ve 1191 ve 1192

¹⁴ Bayur, 1946, 93; Kortel, S.H. (2006). **Delhi Türk Sultanlığı'nda Teşkilat (1206-1414)**. Ankara: TTK yayınları, 1-2; Galip, 1990, 3-4; Bosworth C. E. (1980). **İslam Devletleri Tarihi** (Çev. E. Merçil, M. İspirli). İstanbul: Oğuz Yayınları., 233; H. Rothermund, K. D. (2001) **Hindistan Tarihi** (Çev. M. Günay). Ankara: İmge Yayınları, 235.

¹⁵ Kortel, 2006, a.g.e., 1-2.

¹⁶ Vayhind, Peşaver ile Lahor arasında büyük bir şehir olup daha sonra harabeye dönmüştür. Bkz. Durak, N. (2000). **Hindistan'a Kuzeyden Yapılan Seferler**. Ankara: ASAM, 21. ; **Hudûd al 'Âlam** (1970). "The Regions of the World". (Çev.V. Minorsky), London, 92.

¹⁷ Hindûşâhîler (850(?)-1026), Brahman Kallâr tarafından kurulan hanedandır. Bugünkü Afganistan ve Pakistan'ın toraklarında hüküm sürdüler.

¹⁸ Bosworth, 1980, 233.

¹⁹ Cöhce, S. (2002). "Gaznelilerin Hindistan Hakimiyetleri". H.C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca. (Editörler). **Türkler**. (C. 4). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 522.

²⁰ Merçil, E. (31 Ekim- 1Kasım 2002). "Gazneliler ve Hindistan". **Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildiriler**, Ankara: TTK yayınları, 61.

²¹ Cöhce, 2002, 689.; Durak, 2000, 68.

Tarain (Triori) meydan savaşları²²ile Hind kapılarını açtı. Ünlü komutanlarından Kutbeddîn Aybeg'i Hindistan fetihlerini idare etmekle görevlendirdi²³.

Kutbîler (1206-1211):

Muizzeddîn'in ölümü üzerine Hindistan, "Muizzî Melikleri"²⁴olarak tanınan Türk komutanlarına kaldı²⁵. Bunlardan en kuvvetlisi, aldığı eğitimle devrin bütün hünelerini tanıyan, irfan sahibi Aybeg, Muizzeddîn'in bir valisi olarak Hindistan'da kaldı. Hükûmet merkezi için Delhi'yi seçti ve ülkeyi buradan başarıyla idare etti²⁶. 1206'da Aybeg, Kutbeddîn ismini alarak tesirleri günümüze kadar ulaşacak Delhi Türk Sultanlığı'nı kurdu²⁷.

Delhi Sultanlığı da adını, kuruluşundan itibaren devlet merkezi konumunda bulunan Delhi şehriden aldı²⁸. Aybeg'i hâkimiyeti altındaki topraklarda kurduğu düzenle, şöhretini çağdaşı olan Türkiye Selçuklu Sultanı III. İzzettin Kılıçarslan ve Harezmsah Alaeddîn Muhammed gibi diğer sultanların seviyesine çıkardı²⁹. Onu, devrin iyi bir yöneticisi için gerekli meziyetleri şahsında toplayabilen, devletin mimari ve Hindistan'da İslâm idaresinin kurucusu Türk hükümdarı olarak zikredebiliriz. Kutbîler'den sonra Hindistan'da hüküm süren hanedanlık Şemsîler'dir.

Şemsîler (1211-1266):

Sultan Kutbeddîn Aybeg'in ölümü üzerine, devrin emir ve melikleri, Aram Şah'ı Delhi tahtına seçti. Aybeg'in oğlu yoktu, üç kızı vardı ve iki kızından biri Nâsirüddîn Kabaca ile biri de Şemseddîn İltutmuş ile evlendi³⁰. Şemseddîn İltutmuş, devletin ileri gelenlerinin de desteğini alarak Aram Şah ile girdiği mücadeleyi kazanıp 1210'da Delhi

²² 1192 yılında kazanılan Tarain Zaferi Hindistan Türk tarihi bakımından önemli bir dönüm noktası olup, sonuçları bakımından Malazgirt Zaferi'ne benzer. Zira Tarain muharebesi ile Kuzey Hindistan'ın önemli şehir ve kasabaları art arda Gurlu hâkimiyetine girdi. Daha geniş bilgi için bkz. Cöhce, 2002, 690.

²³ Bosworth, 1980., 234.

²⁴ Muizzî Melikleri, Hindistan'da siyasi varlığı 1857'ye dek süren hâkimiyetin temellerini oluşturur. Muizzeddin Muhammed'in ölümüyle Kirman ve Gazne'de Yıldız, Sind'de Kabaca ve Delhi'de Aybeg'in iktidarı ele geçirdiği Türk komutanları olup Sultan Muizzeddin Muhammed'in adına hareket ettiklerinden kaynaklar "Muizzî Melikleri" diye adlandırır. Bkz. Cöhce, 2002,693.

²⁵ Anadol, C. (2006). **Tarihe Hükmeden Millet Türkler**. İstanbul: Bilge Karınca Yayınevi, 840.

²⁶ Galip, 1990, 10.

²⁷ Roux, J. P. (2004). **Türklerin Tarihi**. İstanbul: Kalbalcı Yayınları, 235.; Galip, 1990, 10.; Türkes Günay, U.(2007). **Türklerin Tarihi**. Ankara: Akçağ yayınları, 453.

²⁸ Delhi şehri, Hindular tarafından "Dili" adıyla kurulup Müslümanlar tarafından "Dehlî" denilen zamanla İngilizlerin kendi söyleyişlerine uygun olarak "Delhi" diye adlandırdıkları şehirdir. Kortel, 2006, 3.; Konukçu, E. (2008). "Hindistan'daki Kalaçlar'ın Başkentleri: Lakhnauti, Delhi, Dhar ve Mandu". **Tarihte Türk-Hint ilişkileri Sempozyumu Bildirileri 25-28 Haziran 2007**. Ankara: TTK yayınları,15. Ayrıca bkz. İbn Battûtâ, Ebû Abdullah Muhammed, 2005, 398.

²⁹ Cöhce, 2002, 695.

³⁰ Ahmet, 1949, a.g.e., 161.

tahtına çıktı³¹. 1229'da Abbasi Halifesi tarafından Hind Sultanı “es- Sultanü'l- Muazzam Nâsiru Emîr'l- Müminin” unvanlarıyla tanındı³². İltutmuş, Delhi Türk Sultanlığı'nı büyük bir devlet haline getirmeye gayret etti ve dış siyasetini meşgul eden sorunlarla uğraştı. 1220 yılında Moğollar, Harezşâhlar Devleti'ni ortadan kaldırdı ve İslâm ülkelerini istilâya yöneldi. İltutmuş, izlediği başarılı politikalarla ve verdiği mücadelelerle Cengiz Han'ın Hindistan'dan geçerek Çin'e gitme isteğini önledi. Ayrıca Celâleddin Harzemşah'ın da Hindistan'ı terk etmesini sağladı³³. Moğollardan kaçan pek çok idareci, güzide sanatkâr, emir, melik ve çeşitli hükümdar ailesi mensuplarına ihsanlarda bulunarak onları ülkesinde ağırladı. Delhi'yi bilim ve kültür merkezi haline getirdi³⁴. Şemseddîn İltutmuş, uyguladığı adalet, toprak ve askeri düzen ile adeta Yusuf Has Hacib'in öğütlerini yerine getirerek eski Türklerde birçok kağan unvanının başına gelen “İltutmuş” unvanını layıkıyla hak etmiş hükümdardı³⁵.

1236'da İltutmuş'un vefatından sonra Delhi tahtına oğlu Sultan Rükneddîn Fîrûz Şah (1236) geçti ve saltanatı altı ay sürdü³⁶. Daha sonra Sultan Raziye Begüm (1236-1240) devlet adamlarının desteğiyle tahta çıktı. Saltanatı sırasında babası gibi ülkeye sulh devri yaşatmış ise de bir sultanın tahta çıkması bazı emir ve melikleri rahatsız etti. Emir ve meliklerin bir kısmı Muizzeddîn Behrâm Şah (1240-1242)'ı bir kısmı da Sultan Alâeddîn Mesud Şah (1242-1246)'ı sultan ilan etti. Daha sonra Sultan Nâsireddîn Mahmud Şah (1246-1266), Balaban Uluğ Han'ın yardımıyla tahta çıkıp taht mücadelesine son verdi³⁷. 1266'da Sultan Nâsireddîn Mahmud Şah'ın ölümünden sonra Delhi Türk Sultanlığı'nın yönetimi dönemin Balabanlar Hanedanına geçti³⁸.

Balabanlar (1266-1290):

Balabanlar, Delhi'de Türk sultanlıklarının üçüncüsü olmakla birlikte bu hanedan, Kıpçakların Uluğ-Borlu kabilesine mensup Sultan Gıyâseddîn Balaban (1266-1286)

³¹ Bayur, 1946, 277-8.; Sümer, F. (1999). **Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları II**. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, s.3.; Ahmet, 1949, 161.

³² Üçok, B. (2011). **İslam Devletlerinde Türk Nâibeler ve Kadın Hükümdarlar**. İstanbul: Bilge Kültür Sanat yayınları, 57.

³³ Mcleod, J., 2002, 35.; Merçil, E. (2011). **Müslüman- Türk Devletleri Tarihi**. Ankara: TTK yayınları, 323.; Sümer, F. (1999). **Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları II**. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 3.

³⁴ Ahmed, 1949, 182.; Bosworth, 1980, 233-236.

³⁵ Konukçu, E. (1992). “Hindistan'daki Türk Devletleri”. **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi** (C. 9). İstanbul: Çağ Yayınları, 389.

³⁶ Ahmed, 1949, 188-191.

³⁷ İbn Battûta, Ebû Abdullah Muhammed, 2005, 406-407; Galip, 1990, 20; Ahmed, 1949, 186-213.

³⁸ Türkes Günay, 2007, 455.

tarafından kuruldu³⁹. Sultan Balaban, devlet düzenini yeniden sağlamak, yönetimi tamamen kendi hâkimiyetine almak için izlediği siyasetle, Kırklar⁴⁰'ın gücünü kırdı, orduyu ve iktâları yeniden düzene soktu. O, kuzeyden sultanlığı tehdit eden Moğollar ile mücadeleyi ön planda tutarak Sind ve Pencâp'tan Delhi'ye uzanan yollar üzerinde önlemler aldı. Bu sırada iç isyanları bastırdı⁴¹. İbn Battûtâ, meşhur eserinde sultan Balaban için “ *Sultan Gıyaseddîn Balaban, efendisi sultan Nâsireddin'i öldürünce onun ardından hükümdar olarak yirmi sene tahtta kaldı. Daha önce yirmi sene Nâsireddin'in vekilliğini yapmıştı. Balaban, sultanların iyilerindendi. Adaletli, yumuşak huylu, sabırlı ve erdemli bir insandı. Güzel ahlakından olacak bir konak inşa ettirmiş ve ona Dâru'l-Emn(Huzur Yurdu) adını vermişti. Sultan Balaban vefat edince Huzur Yurdu'na gömülmüştür. Ben onun kabrini ziyaret ettim.*”⁴² diye kaydeder.

Balaban'ın ölümüyle Delhi tahtına oturan Sultan Muizzeddîn Keykûbât (1287-1290), yönetimde dedesi Balaban gibi başarılı değildi. Nihayet Halaç(Kalaç) emirlerinden Celâleddîn Fîrûz (1290-1320) tahta geçti. Böylece Delhi Türk Sultanlığı'nda Halaçlar dönemi başladı⁴³.

Halaçlar (1290-1320):

Halaçlar, Doğu Afganistan ve Hindistan'ın kuzey sınırlarına yerleşen Kalaç/Halaç Türkleri tarafından kurulan hanedandır. Halaçlar hanedanı döneminde Hindistan'da hüküm süren sultanlar şöyledir: Sultan Celâleddîn Firuz Şah (1290-1296), Sultan Alâeddîn Muhammed Şah (1296-1316), Sultan Kutbeddîn Mübarek Şah (1316-1320) ve Sultan Nâsireddîn Hüsrev Han (1320)⁴⁴.

1290'da Delhi Sultanlığı tahtına Sultan Celâleddîn geçti. Balaban ailesine sevgi ve bağlılığı bulunan bazı emirler ile Balaban'ın yeğeninini isyanını bastırdı. Devlet işlerini de düzene koydu. Daha sonra Celâleddîn Fîrûz Şah'ın tedbirli ve olgun davranmasıyla pek çok Türk askerinin ona biat etmesini sağladı. O, aynı zamanda iyi huylu ve âlimleri himaye

³⁹ Cöhce, 2002, a.g.m., 706.

⁴⁰ Kırklar=Çihilgân(Şemsî Melikleri), Delhi Türk Sultanlığı'nda sultan Şemseddîn İltutmuş'un kırk kölesiydi: Ahmed, 1949, 252; İltutmuş'un Türk kulları arasındaki kırk kişidir ve bunlar emirlik(bey) veya meliklik(vali) rütbesine yükselirlerdi. Bkz. Bayur, 1946, 283.

⁴¹ Kortel, 2006, 7.

⁴² İbn Battûtâ, 2005, a.g.e., 407.

⁴³ Majumdar, 1967 ,12.; Farooqqı, N. (2002). “Delhi Türk Sultanlığı”. **TDVİA**. (C. 9.). Ankara: TDV yayınları, 130.

⁴⁴ İbn Battûtâ, 2005, 407-419; Bayur, 1946, 301-304; Kortel, 2006, 8; Bosworth, 1980, 236; Roux, 2004, 317. .

eden bir hükümdardı⁴⁵. 1291-1292 yılında Moğolların istilasını önledi. Sultan, Moğollardan ona bağlanıp Müslüman olanları Delhi çevresine yerleştirdi⁴⁶.

Daha sonra tahta geçen Sultan Alâeddîn Muhammed Şah, saltanatında idari, iktisadi ve birçok alanda yeni düzenlemeler yaptı. Moğol saldırılarını da ortadan kaldırdıktan sonra güneyde Hind fetihlerine başladı. Güneyin zenginliklerinden çok değerli ganimetler elde etti. Alâeddîn Muhammed, iktisadi, idari ve sosyal hayatta da devletin gücünü artırmak için düzenlemeler yaptı. Onun döneminde halkı refaha kavuştuğundan bu dönem “Devr-î Alâ” adıyla anılmıştır⁴⁷. Bengâl ile Doğu Hindistan’a İslâm’ı ilk getiren Muhammed Halacî idi⁴⁸.

Sultan Alâeddîn Muhammed’in vefatından sonra tahta 5-6 yaşlarındaki oğlu Melîk Şehâbeddîn (1316) çıkarıldı. Daha sonra “Kutbeddîn” unvanıyla tahta, Alâeddîn’in diğer oğlu Mübarek Halacî çıktı⁴⁹. Sultan Kutbeddîn Mübarek Şah, babasının uyguladığı kanunları kaldırdı. 1316’da Gücerat’ta ve 1318’de Devâgîri’de çıkan isyanları şiddet yoluyla bastırıp saltanatını güçlendirdi. Sultan, kardeşlerini ve devlet memurlarından bazılarını dahi öldürttü. Nihayet sultanın yanında yetişen Hindu asıllı nâibi tarafından öldürüldü. “Sultan Nasireddîn” unvanıyla tahta çıkan Hüsrev Han, hem önemli makamlara Hinduları getirdi hem de sarayda Hindu adetlerini uygulattı. O, saltanatında izlediği politikalarla Delhi halkının tepkisini çekti. Melik Tuğluk ile yapılan savaşı kaybetti. Delhi tahtına başka bir Türk hanedanından Gazi Melik Tuğluk geçti. Böylece hâkimiyet el değiştirerek Tuğluklular hanedanına geçti⁵⁰.

Tuğluklular (1320-1414):

1320’de Gazi Melik Tuğluk, “Sultan Gıyaseddîn” unvanıyla Delhi’nin yeni sultanı oldu. Tuğlukâbâd adında yeni bir şehir kurdu. Devletini mamur hale gitmek için önemli adımlar attı. Saltanatında bir yandan iktisadi ve idari istikrarını sağladı bir yandan da Dekken’de Müslüman hâkimiyeti için uğraştı. Hint yarımadasını güneyde en uzak ucuna kadar fethetti⁵¹. Sultan Gıyâseddîn Tuğluk Şah (1320-1351), Doğu Bengal’i de merkeze bağladı. Sultan, Lekhenevtî’den döndüğü esnada, kendisine karşılama töreni için

⁴⁵ Cöhce, 2002, 710-711.

⁴⁶ Merçil, 2011, 327. ; Bosworth, 1980, 236.

⁴⁷ Türkeş Günay, 2007, 457.; Cöhce, 2002, 711-713.

⁴⁸ Bosworth, 1980, 236.

⁴⁹ İbn Battûtâ, 2005, 415-417; Merçil, 2011, 329; Kortel, 2006, 11.

⁵⁰ V.D. Mahajan, Savitri Mahajan, (1963). **The Sultanate of Delhi**, S. Chand, 153; Kortel, 2006, 11; Merçil 2011, 329-330; İbn Battûtâ, 2005, 417-419.

⁵¹ Aka, İ.(2005). “Tuğluklar”, **Makaleler C. III**, Ankara: Berikan yay.,125.

hazırlanan kasrın çökmesi sonucu öldü. Tahta oğlu Fahreddîn Cunâ, Sultan Muhammed Tuğluk Şah unvanıyla geçti⁵².

Sultan Muhammed Tuğluk (1325-1351)⁵³, Hindistan'ın güneyinin de elde tutulmasını düşündüğünden, 1327'de hükûmet merkezini güneye, Yadavas bölgesindeki Deogir'e⁵⁴ taşıdı. Sultanın Delhi'deki halkını zorunlu olarak bu şehre iskân ettirmesi, ülke içinde huzursuzluklara neden oldu. Muhammed Tuğluk, Deogir için bazı ekonomik tedbirlere başvurduysa da devlet hazinesini sarsan bir ekonomik krize engel olamadı. Muhammed Tuğluk, bir taraftan sultanlığında baş gösteren karışıklıklarla ve kıtlıkla uğraşırken bir taraftan da Güney Hindistan'da çıkan büyük isyanlar ile mücadele etti⁵⁵. Ayrıca Çağatay Moğollarından Tarmaşîrîn'in Maverâünnehr'e akınını başarıyla püskürttü.

Sultan Muhammed Tuğluk'un Hindistan'ın ötesindeki İslâm dünyası ile de siyasi münasebetleri vardı. O, Mısır Memlûkları ile temasa geçip Kahire'deki Abbâsî halifesinin onayını almaya çalıştı. Hindistan'ın kuzey sınırlarında kuvvetlerin askeri planlar için kullanılması, Tuğluklular'ın zayıflamasına yol açtı⁵⁶. Merkezden uzak eyaletlerden Maber 735 (1334-1335)'te, Bengâl 739 (1347) yılında Behmenîler Devleti⁵⁷'nin hâkimiyetine girdi. Muhammed Şah daha sonra Gücerât'ta ortaya çıkan bir isyanı bastırmak için o bölgeye gitti. Ancak kesin sonuç alamadan Thatta yakınında hastalanarak öldü. Devlet ileri gelenleri, yerine Melîk Fîrûz'u "Sultan Fîrûz Şah Tuğluk" unvanıyla tahta oturtular (1351)⁵⁸.

Sultan Fîrûz Şah'ın saltanatında gösterdiği kabiliyet ve adaleti sayesinde 1352'den 1388'e kadar isyanlar durdu. Ülkenin ekonomisi iyi duruma geldi ve devlet işleri düzene girdi⁵⁹. Sultan, Bengâl üzerine seferler yaptı (1353-1359). Daha sonra Cacnâgâr (1360), Nîgerkût (1361) ve Thatta (1365-1366)'ya seferleri ile Fîrûz Şah, bu bölgelerde

⁵² Kortel, 2006, 12.

⁵³ Muhammed Tuğluk dönemine bizzat tanıklık eden seyyah İbn Battûtâ, eserinde Muhammed'in huylarından "Bu hükümdar hem kan akıtmaya hem de hediye dağıtmaya tutkundur! Bu konuda insanların en aşırısidir. Onun kapısı ya haceti görülüp zengin olan bir yoksulun yahut katledilecek bir dirinin son uğrak yeridir. Halk arasında cömertlik ve cesaretine ve acımasızlığına dair çeşitli menkıbeler anlatılmaktaysa da suçlulara karşı sertliğine ve acımasızlığına dair hikâyeler yaygındır! Buna rağmen o, insanların en alçakgönüllüsü adalet ve doğruluğa en çok değer verenidir." olarak bahseder. İbn Battûtâ, 2005, 426-427.

⁵⁴ Deogir/- Devagiri (Devletâbâd) bkz. Merçil, 2011, 327. ; Bosworth, 1980, 331.

⁵⁵ Majumdar, 1967, 71-72. ; Taylor, M. (1870). **A Student's Manuel of The History of India**. London, 115-117.

⁵⁶ Bosworth, 1980, 237.

⁵⁷ Behmenîler (1347-1527), Güney Hindistan'da Müslümanlar tarafından kurulan ve Dekken bölgesinde hüküm süren hanedandır. Bkz. Konukçu, E. (1992). "Behmenîler". **T.D.V.İ.A.(C.5)**, 353.

⁵⁸ Kortel, 2006, 14.

⁵⁹ Galip, 1990, 27.; Taylor, 1870, **a.g.e.**, 119.

üstünlüğünü kabul ettirdi⁶⁰. Sultan Fîrûz Şah saltanatı bilim, kültür, bayındırlık işlerindeki faaliyetleriyle de parlak bir dönemdi. Âlimleri himaye etti, fakir talebelere ve din görevlilerine hazinesinden yardımlarda bulundu. Açtırdığı su kanalları ve kuyular ile de tarımda verimi artırarak halkını saadet ve refah içinde yaşattı⁶¹.

Tuğluklu Hanedanı'nın Dağılma Dönemi (1388-1414):

Sultan Fîrûz ölünce tahta torunu II.Gıyaseddîn Tuğluk geçti (1388), bu tarihten Timur'un istilasına kadar (1398) geçen süre zarfında, Delhi tahtı birbirine rakip sultanlar, şehzadelerin mücadeleleri arasında yer değiştirdi⁶². Neticede sultanlığın siyasi birliği parçalandı. Çeşitli Müslüman eyaletler de bağımsızlıklarını ilan ettiler. Timur'un seferinden sonra Tuğluk Hanedanı sarsıldı ve bu sayede iktidar Timur'un Multan valisi Hızır Han'ın eline geçti. Onun hanedanı, Peygamber'in neslinden olduklarını ileri sürdüğünden Seyyidler adını aldı. Seyyidler Hanedanı'nın siyasi etki alanı Delhi civarında küçük bir sahadan ibaretti⁶³. Daha sonra yerlerini Lodî Hanedanı'na bıraktılar.

1451'de Afganlı Lodî Hanedanı, Delhi Sultanlığını temsil etmişse de daha önceki hanedanlıklarda görülen başarılı dönemlere ulaşamadı. Lodi Hanedanı'nın Delhi'deki hâkimiyetine 1526 Panipat Savaşı'yla Zahîreddîn Babûr Şah son verdi ve 1857 yılına dek süren Babûr Devleti'ni kurdu⁶⁴.

Babûrlüler Devleti (1526-1858):

Zahîreddîn Muhammed Babûr, Hindistan'daki Müslüman Türk- Hint İmparatorluğu'nun kurucusudur. Babası Ömer Şeyh Mirzâ, Timur'un neslindendi ve annesi Kutluk Nigâr Hanım ise Cengiz Hân'ın soyundandı⁶⁵. Hindistan hâkimiyeti 1526-1530 yılları arasındadır ve bu sürede hâkimiyet alanını genişleterek Delhi'deki zenginlikleri ele geçirdi⁶⁶. Hayatı savaşlarla geçen Babûr, 1530'da ölmeden önce oğlu Humâyûn'u hükümdar tayin etti. O, güçlü bir devlet adamı olmasının yanı sıra edebî yönüyle de ön plana çıkan şair ve yazardır⁶⁷.

Nâsireddîn Humâyûn, babası ile Hindistan'ın fethine katılıp, daha sonra hâkimiyetini sağlayarak Agra'yı zapt etti. Tahta çıktıktan sonra karşılaştığı zorluklarla

⁶⁰Kortel, 2006,14.

⁶¹Taylor, 1870, 119.

⁶²Bayur, 1946, 331.

⁶³Bosworth, 1980, 238.

⁶⁴Türkeş Günay, 2007, 458.

⁶⁵Bâbur, Gazi Zahiireddin Muhammed, 2006, 13.

⁶⁶Konukçu, E. (2002). " Babûrlüler Hindistan'daki Temürlüler". **Türkler** (C. 8). Ankara, 748.

⁶⁷Merçil, 2011, 354.

mücadele etti. Pencâb, Lahor'u ve Delhi'yi rakiplerinden alarak devletini ihya etti. 1556'da Delhi'de kütüphanede iken kaza geçirdi ve öldü. Humâyûn aynı zamanda edebiyatla ilgili bir yazar ve şairdi. Şiirleri bir Dîvân'da toplandı⁶⁸.

Humâyûn'un oğlu Ekber Şah (1556-1605), tahta çıktıktan sonra hâkimiyetini genişletti. Hem iyi bir idareci olarak hem de devrinde gerçekleştirdiği imar faaliyetleri ve din anlayışıyla tanındı. Yaptığı yeniliklerle dikkat çeken, Babûr Devleti'nin önemli şahsiyetlerinden idi⁶⁹.

Celâleddîn Ekber, yalnız yeni yerler zapt etmek, Hindistan yarım adasının büyük bir kısmını tek bir idare altında birleştirmekle yetinmeyip yaşadığı devrin gerekliliklerini inceledi ve devletin uzun vadede ne gibi temeller üzerine kurulması gerektiği üzerinde durdu⁷⁰. Safevîlerle (Şah Abbâs I), Özbeklerle (Abdullah Han), Osmanlılarla ve Portekiz ile ilişkiler kurdu⁷¹.

Ekber'den sonra yerine geçen oğlu Muhammed Nurüd-dîn Cihângir Selim (1605-1627)⁷² iç isyanlarla uğraştı. Dış ilişkilerde de başarılı bir siyaset uygulayarak Safevîler ve Şeybânîler (Özbekler)'le yeni dostluklar kurdu. Bu sırada Hindistan ticaretinin önemini anlayan İngilizler, Babûrlü ülkesini Batı dünyasında duyurarak buranın bir ticaret merkezi haline gelmesini sağladı⁷³.

Cihângîr iyi eğitim almış, Babûr gibi âlim bir hükümdar olup şahsi hatıralarını içeren "Tüzûk-i Cihângir"i 1622 yılına kadarki olayları tasvir eder. Ölümünden sonra ise tahta Şâh Cihân geçti⁷⁴.

Hurrem Şah Cihân saltanatının ilk yılları taht kavgaları ve isyanlarla geçti. Onun zamanında devleti; siyaset, sanat, mimari yönlerden gelişti. Hint- Türk mimari üslubun doruk noktasını ise Agra'daki Tac Mahal teşkil eder.

Evrengzîp "Âlemgîr I" adı ile hükümdar oldu (1658-1707)⁷⁵. Babûrlüler'in son büyük hükümdarıdır. O, dinine bağlı bir Müslümandı. Adaleti ile tanınan bir sultandı.

⁶⁸ Türkeş Günay, 2007, 461.

⁶⁹ Konukçu, 2002, a.g.m. 751-752.

⁷⁰ Bayur, Y.H. (1987), **Hindistan Tarihi**. (C. 2). Ankara: TTK Yayınları, 73.

⁷¹ Kafesoğlu, İ. (1976). **Türk Dünyası El Kitabı**. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 972.

⁷² Selim adını Osmanlı padişahları ile karıştırılabileceği için bırakarak "Cihângir" i aldı ve tahta "Neyyir-i Azam" yani güneşin doğduğu esnada çıktığı için de Nur-üd-Dîn adını ekledi. Bakınız: Bayur, a.g.e., 1987, 165.

⁷³ Özcan, A. (1998). "Hindistan". **TDVİA**. (C.18). İstanbul: TDV Yayınları, 77.; Bıyıktaş, H. (1991). **Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu**. Ankara: TTK Yayınları, 89.

⁷⁴ Konukçu, 2002, 753-754.

Evzengzîp ilimle de meşgul oldu ve bütün ulemayı bir araya getirerek “Fetvayı Hind” adlı muazzam eserini vücuda getirdi. Ölümünden sonra taht kavgaları baş gösterdi ve Şah Âlem I Bahadır Şah’tan (1707-1712) itibaren durum bozuldu⁷⁶.

Nureddîn unvanıyla tahta geçen Muhammed 1748’e kadar saltanat sürdü. Daha sonra II. Âlemgîr, II. Şâh Âlem, Bidar Baht ve Mûineddîn II. Ekber 1748-1837 arasında hüküm sürdüler. Mûineddîn II. Ekber’den sonra ise Babûrlü tahtına II. Bahâdur Şah geçti⁷⁷.

II. Bahâdur Şah devrinde, 1857’de meydana gelen Sepoy(Sipahi) ayaklanmasını bastıran İngilizler, 1858’de II. Bahâdur’u tahttan indirerek Hindistan’ı İngiltere’ye bağlı sömürge devleti yaptılar. Böylece bu siyasi teşekkülün ortadan kalkması ile Hindistan’daki Türk-İslâm hâkimiyeti yerine İngiliz yönetimi hâkim oldu⁷⁸.

⁷⁵ Kafesoğlu, 1976, 972.

⁷⁶ Bıyıktaş, 1991, 93-98.

⁷⁷ Konukçu, 2002, 754. ; Merçil, 2011, 366-367.

⁷⁸ Kafesoğlu, 1976, 973.

2. DELHİ TÜRK SULTANLIĞI'NDA EĞİTİM

Orta Çağ'da eğitim ve öğretim, dinin kuvvet merkezi olmasının yanı sıra kendi döneminin kültürünün aktarılacağı eğitim kurumlarıyla bütün faaliyetleri kapsayan bir araçtı⁷⁹. Camiler ve medreseler, Hindistan'da İslâmiyet'in yayılması ile ilmi-İslâmi etkinliklerin merkezi oldu. Dinî ilimler eğitimi bu bölgede Gazneliler zamanında başladı. Buna bağlı olarak mescîd ve medreselerin sayısı arttı. Delhi Türk Sultanlığı zamanında da birçok medrese inşa edildi. Bu sayı, Halaçlar (1290-1321) ve Tuğluklar (1320-1414) döneminde daha da arttı. Güney ve Doğu Hindistan'da eğitim sistemli olarak yürütüldü ve medrese geleneği Behmenîler, Âdilşâhîler⁸⁰, Nizamşâhîler⁸¹ ve Kutubşâhîler⁸² ile canlı tutuldu⁸³.

Tezimizin bu kısmında Delhi Türk Sultanlığı'nda eğitim mevzusu incelenmektedir. Hint Alt Kıtası'nda eğitim ve öğretim faaliyetleri ele alınırken eğitim ve öğretim kurumları, eğitim ve öğretim görevlileri ve bu kurumlarda okutulan disiplinlere değinilecektir.

2.1. Eğitim ve Öğretim Kurumları

2.1.1. Mescîdler ve Camiler

Arapçada “mescîd” sözcüğü “eğilmek, tevazu ile alını yere koymak” anlamlarına gelmekle birlikte secde edilen yerin de adıdır.

Hız. Muhammed zamanında inşa edilen mescîd; ibâdet, eğitim, öğretim ve Hız. Peygamber'in aile efradı için yapılan bölümlerden oluşurdu. Bu bölümlerden eğitim ve öğretim yeri olarak “suffe”⁸⁴ adı verilen bölüm kullanılırdı. Hız. Peygamberin burada dersler vermesiyle cami en önemli eğitim ve öğretim kurumu oldu. Emevîler ve Abbâsîler döneminde de pek çok mescîd ve cami yapıldı. Fethedilen yerlerdeki eski ibâdet yerleri zamanla onarıldı.

⁷⁹ Kazıcı, Z. (2010). **İslam Kültürü ve Medeniyeti**. İstanbul: Kayıhan yayımları, 11.

⁸⁰ Yusuf Âdil Han tarafından kurulan Âdilşâhîler(1489-1686), Hindistan'ın güneybatısında hüküm süren Türk hanedanıdır. Bkz. Merçil, E. (1988). “Âdilşâhîler”. **TDVİA**(C.1), 384.

⁸¹ Nizamşâhîler (1490-1636), Hindistan'da hüküm süren Müslüman hanedanlardandır. Bkz. Sıddıqui, I.H. (2007). “Nizamşâhîler”. **TDVİA**(C.33), 192.

⁸² Kutubşâhîler (1512-1687), Behmenî Devleti'nin yıkılmasından sonra, Doğu Dekken bölgesinde hâkimiyet kuran Türk hanedanıdır. Bkz. Konukçu, E. (2002). “Kutubşâhîler”. **TDVİA**(C.26), 500.

⁸³ Birışık, A. (2004). “Hint Alt Kıtası'nda İslam Araştırmalarının Dünü Bugünü: Kurumlar, İlmî Faaliyetler, Şahıslar, Eserler”. **DİVAN İlmî Araştırmalar**. 17(2), 2-3.

⁸⁴ Başlangıçta Mescid-i Nebevî'nin yanına yoksul sahâbîlerin barınması amacıyla yapılan zamanla eğitim görülen mekânın adıdır. Bkz. Baktır, M. (2009). “Suffe”. **TDVİA**. (C. 37). 469.

“Meclis” kelimesi, mescîdlerde yapılan eğitim ve öğretim etkinliklerini ifade etmede kullanıldı⁸⁵. Mescîdler gibi camiler de eğitim sahasında önemli bir yere sahipti.

Cami, ibadet merkezi olmasının yanında eğitim merkezi olarak da kullanılırdı. Camilerde öğrenciler bilginlerin etrafına daire biçiminde oturarak *halkayı* oluşturdu.⁸⁶ G. Makdisi’ye göre; bu halkalar ya da öğretim kürsülerinde daha önce de olduğu üzere XI. yüzyılda da camilerde dini ilimlerde eğitim vermeyi sürdüren âlimler mevcuttu. Buradaki müderrislerin eğitim vermek üzere bazı durumlarda bir camiden diğerine de tayin edilmesi mümkündü⁸⁷. Hindistan’a İslâmiyet’in gelişiyle, camilerde kurulan ders halkaları buralarda da görüldü. İslâm toplumunun bu tarz eğitim ve öğretimi Hindistan’da farklı dinlere mensup yerli halka İslâmiyet’in öğretilmesinde etkili oldu. Hint Alt Kıtasına ulaşan Müslümanlar, dini eğitim ve öğretim faaliyetlerini, cami ve mescîd ile; yani ibâdetle öğretimi iç içe yürüttüler⁸⁸.

Dönemin devlet adamları dini öğretiminin yayılması amacıyla bir ibâdet yeri de olan camilerin inşasını destekleyerek İslâm ilim ve kültürünün gelişmesine katkı sağladılar⁸⁹. Delhi sultanları, eserlerinin çoğu Delhi şehrinde olmak üzere, birçok cami yaptırdı. Seyahatnamesinde Orta Çağ hakkında önemli malumatlar veren seyyah İbn Battûtâ; Dihlî Cami (Kuvvetü’l-İslâm Cami)’nin alanının çok geniş olduğunu, Delhi sultanlarından Kutbeddîn Aybek tarafından eski bir Hindu tapınağının sonradan camiye çevrilmesiyle yapıldığını naklederek, kuzey avlusundaki minarenin diğer İslâm ülkelerinde eşi benzenin olmadığını ekler⁹⁰. Kutup Cami, Kutub Minar günümüze kadar ulaşan; 1199’da Kutbeddîn Aybeg’in yaptırmaya başladığı ancak Sultan İltutmuş’un 1230’da tamamlattığı zafer anıtı niteliğindeki abidedir. Orta Çağ’daki Hint-İslâm mimarisinin etkileyici örneklerindendir⁹¹.

Günümüzde iki minaresi kalan bir cami de yine Kutbeddîn Aybeg tarafından Ecmer’de yaptırıldı. Halefî İltutmuş ise Bedâûn’da “Havz-ı Şemsî” adında bir havuzu, “Cami-i Mescîd”i ve Beyânâ’da da bir cami yaptırdı. Beyânâ’da Halacîler’den Sultan Kutbeddîn Mübârekşâh, bir mescîd bina ettirdi. Tuğluklar Devrinde sultanlar tarafından yine birçok müessese ve mescîd yapılmakla birlikte; Mahmûd Şah döneminde İriç’te “Ulu Cami” inşa

⁸⁵ Önkal, A.-Bozkurt, N. (1993). “Cami”. **TDVİA**. (C. 7). 46-50. ;Kazıcı, 2010, 13-14.

⁸⁶ Kırpık, G. (2009). **Nizamiye Medreseleri Orta Çağ’ın Yüksek Öğretim Kurumu**. Ankara: Anıl Matbaa ve Ciltevi, 8-10.

⁸⁷ Makdisi, G. (2007). **İslamın Klasik Çağında Din Hukuk Eğitim**. İstanbul: Klasik yayınları, 206-207.

⁸⁸ Birişik, A. (2003). “Hint Alt Kıtası’nda Medrese”. **TDVİA**. (C. 28). 333.

⁸⁹ Kahya, E. (1999). **Hint’te Bilim**. Ankara: Nobel yayınları, 150.

⁹⁰ İbn Battûtâ, Ebû Abdullah Muhammed. (2005). **İbn Battûtâ Seyahatnâmesi** (Çev. A. Sait Aykut). İstanbul: YKY, 439.

⁹¹ Bayur, 1946, 363.

edildi⁹². Fîrûz Şah'ın yaptırdığı “Mescîd-i Camî”, Tuğluklar döneminde inşa edilen eğitim eserlerindedir⁹³.

Hem ibâdethane hem de eğitim ve öğretim yeri olan camiler ve mescîdlerin, Müslüman toplumun dinî ve ilmî ihtiyaçlarının ürünü olan müesseseler olduğunu söyleyebiliriz.

2.1.2. Medreseler

X. yüzyılda Horosan-Çayardı (Maveraünnehir) bölgesinde ilk kez mekân olarak kullanılan “medrese” kelimesi, ders verilen yer anlamındadır. Fakat medrese kavramı “yüksekokul” manasında X. yüzyıldan itibaren kullanıldı. XI. Yüzyıl başlarında Mevr, Amul, Nişâbur, Buhara, Gazne vb. yerlerde Şiiliğe karşı ehl-i sünnet kültürünü güçlendirmek ve İslâm dünyasına devlet hizmetinde görevli kimseler yetiştirmek için devlet destekli medreseler kuruldu. Büyük Selçuklular Döneminde, medreseler daha teşkilatlı bir şekilde eğitim faaliyetlerini sürdürdü⁹⁴.

V.V.Barthold; Budist “Buyan” veya “Vihara”larının (Manastırlar, Nevbaharlar) Türk medreselerinin doğuşunda tesirleri olduğunu söyler⁹⁵. Zira Budist külliyelerinde eğitim kurumu olarak “Mahava” ve “Brahmakarin” adı verilen öğrenciler olmakla birlikte “toyn “ yetiştiren Budist rahipleri ile gezgin Budist rahipleri de bulunurdu⁹⁶.

Medrese, Türk toplumlarında planlı ve düzenli bir şekilde eğitim-öğretim faaliyetlerinin yapıldığı bir okul oldu ve zamanla dönemin sultanlarının da desteğiyle geniş bir alana yayıldı⁹⁷. Karahanlılar, Gazneliler ve Samanoğulları'nın hâkimiyet kurduğu yerlerde medreseler, devlet eliyle ve yardımıyla kurulmaya başlandı ve ilmi bakımdan İslâmi faaliyetlerin merkezi oldu⁹⁸.

Hint Alt Kıtası'nda genellikle küçük eğitim kurumlarına “medrese” denilmekteydi . Farklı ilimleri öğreten büyük kurumlara câmia ve “dârululûm” adı verilirdi. “Dersgâh” ise daha küçük medreseler olarak işlevini sürdürdü⁹⁹. Gazneli Mahmud zamanında yapılan

⁹² Merçil, 2011, 337-338.; Palabıyık, M. H. (Güz 2007) ” Hindistan Tarihinde ve Hint Kültüründe Müslüman Türkler”. **Ekev Akademi Dergisi**. 11(33), 87.

⁹³ Kortel, H. S. (2012). “Tuğluklular”. **TDVİA**. (C. 41). 336-337.

⁹⁴ Kırpık, 2009, 17-18.

⁹⁵ Barthold, V.V. (2006). **Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler**. (Hazırlayan: K.Y. Koprman ve İsmail Aka). Ankara: TTK yayınları, 47.

⁹⁶ Kırpık, 2009, 25-26.

⁹⁷ Akyüz, Y. (1999). **Türk Eğitim Tarihi**. İstanbul: Alfa yayınları, 17.

⁹⁸ Kırpık, 2009, 27.

⁹⁹ Birışık, 2003, 333.

medreselerde hem ders programının belirlenip hem de sınıf düzeni oluşturulduğundan medreselerdeki eğitim belirli bir sistemde yürütüldü diyebiliriz.

Gurlular, ilim ve kültürün gelişmesine yeni medreseler açarak katkı sağladılar. Bu dönemde öğretim; geliri, gideri kapasitesi, hedefleri belirlenen bir sistem etrafında daha kaliteli ilerledi. Muizzüddin Gûri 1192’de Ecmîr’i fethettikten sonra burada medreseler yaptırarak eğitimi yaygınlaştırdı. Bengal ve Bihâr’ı fetheden Muhammed Bahtiyâr Halacî de nüfuz ettiği yerlere medreseler yaptırdı. Delhi sultanlarından Kutbeddîn Aybeg, Şemseddin İltutmuş, Nasîruddin ve Gıyâseddin Balaban’ın medreselerin yaygınlaşmasında mühim rolü oldu. Nâsîruddin Kabâce, Multan’da *Kubbetü'l-İslâm* medresesini yaptırdı. Şemseddin İltutmuş, Delhi’de ve Bedâûn’da *Medrese-i Muizzî*’leri ve Multan’da 1227’de *Medrese-i Firûzî*, 1237’de ise Delhi’de *Medrese-i Nâsiriyye*’yi inşa ettirdi¹⁰⁰.

Cengiz Han’ın (1162-1227) ve Hülagu’nun (1217-1265) zulmünden kaçan çoğu âlim, Hindistan’a gelerek sultanların destekleriyle ilmî faaliyetlerini burada devam ettirdiler. İran, Horasan ve Maverâünnehir’den gelen bilim adamları ile medreselerde dini ilimlerin öğretimi yaygınlaştı ve Hindistan’a özellikle Lahor ve Delhi’ye bu âlimler ilmi bakımdan değer kattılar¹⁰¹.

Halaciler zamanında da (1290-1321) özellikle Delhi’de ilim ve eğitime önem verildi. Bu dönemdeki Müslüman mimari, Selçuklu mimarisinin teknik ve üslubundan etkilendi. Kubbetü'l-İslâm camisinin yanına yapılan medrese bunun bir örneğidir¹⁰².

Tuğluklar Döneminde (1320-1414) eğitim ve öğretim faaliyetleri sultanların desteğiyle devam etti. Sultan Fîrûz Şah Döneminde “Fîrûzâbâd” isminde yeni bir başkent inşa ettirerek 1352’de Delhi’de *Medrese-i Firuzşâhî* adını verdiği ve onun tarafından özel tasarlanıp donatılan medreseyi yaptırdı. Sultan Fîrûz Şah, saltanatı süresince eğitim ve öğretim gayesiyle 30 tane medrese yaptırdı. Ayrıca bu dönemde mescîdler, köşkler, kervansaraylar başta olmak üzere pek çok yapı imar edildi. Zamanla harabe olan çok sayıda yapı onarıldı. Bu yapılara nitelikli görevliler tayin edildi. Bu dönemde bazı Sanskritçe eserler Farsçaya çevrildi. Bunlardan biri Nigerkut Seferi esnasında Hindulardan ele geçirilen Dalayal-i Firuzşâhî’dir¹⁰³. Sultan Fîrûz Şah Tuğluk, yaptırdığı müesseseler ve restore ettirdiği yapılar için devlet bütçesinden yaptığı maddi fedakârlıklar karşısında

¹⁰⁰ Birışık, 2003, 331-338.

¹⁰¹ Birışık, A. ve Pakdemirli M. N. (2013). “ Hint Alt Kıtası Geleneksel Öğretim Kurumlarında Yürütülen Din Eğitiminin Gelişim Sürecine Tarihsel Bir Yaklaşım”. **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**. 13(2), 95.

¹⁰² Öztürk, O. M. (2007). **Geçmişten Günümüze Türk Devletleri**. İstanbul: Nokta yayınları, 376.

¹⁰³ Prasad, I. (1990). **A Short History of Muslim Rule in India**. Islamabad, 160.

Müslümanlar arasında büyük bir nüfuz kazandı. Dönemin âlimlerine karşı hürmeti ve ilim adamlarının da ünü diğer Hint medreselerinin ötesine geçti¹⁰⁴.

F. Grenard, Bâbur adlı eserinde Hindistan'da Bâbü'nden önceki Müslümanlar ve Türkler başlığı altında Delhi Türk Sultanlarından da bahseder ve Sultan Fîrûz Şah Tuğluk'un eğitime verdiği önemi şöyle nakleder: “*Sayırsız medreseler ve hayır tesisleri Müslüman çocukların tahsil ve terbiyesini, fakirlerin geçinip gitmesini temin ediyordu. Şüpesiz, birçokları da esirdi; Sultan Fîrûz Tuğluk'un yüz seksen bin kölesi olduğu söylenir; ancak bütün bu esirler çok iyi muamele görür, talim ve terbiyelerine itina edilir ve en yüksek memuriyetlere yükselebilirlerdi.*”¹⁰⁵.

Seyyidler Döneminde (1414-1451) medreselerin faaliyetleri devam etti. Dönemin önemli medreselerinden 1456'da Jaunpûr'da Bîbî Racey Begüm'ün yaptırdığı *Medrese-i Bibi Racey Beyğam* dikkat çeker. XIV. yüzyıl sonunda Timur'un Delhi'de yaptığı tahribat zaman içinde onarıldı ve medrese sistemi Lodiler zamanında (1451-1526) yeni bina edilen medreselerle birlikte devam ettirildi¹⁰⁶. Lodîler'den İskender Şah, Kuzey Hindistan'a pek çok medrese inşa ettirdi. Onun saltanatında sultanlığın diğer bölgelerinden âlimlerin ve sanatkârların dönemin başkenti Agra'ya gelmesiyle, buradaki medreseler birer ilim merkezi haline geldiler¹⁰⁷.

Medrese geleneği Hindistan'ın sadece Delhi bölgesinde değil güney ve doğu bölgelerinde de aktifti. Güney Hindistan'da hâkimiyet kuran Behmenîler zamanında (1347-1527) Devletâbâd gibi yerleşim yerlerinde pek çok medrese yapıldı ve eğitim sistemi belirli bir düzende faaliyet gösterdi. XV. Yüzyılda Bîdar'da yapılan *Medrese-i Mahmud-i Gavân*'ın kalıntıları günümüze intikal etmiştir. Bu bölgede zamanla Âdilşâhîler, Nizamşâhîler ve Kutubşâhîler medreseler yaptırdı ve eğitim kurumlarını daha sistemli hale getirdi. Yine bölgede kurulan medreselerde pek çok ilim ehli yetişti¹⁰⁸.

Yukarıda bahsettiğimiz üzere Hindistan'da eğitim ve öğretim müesseselerinden bazı önemli medreseler şunlardır:

Gazneliler Dönemi: XI. yüzyılda Gazne'de Medrese-i Beyhakiyye, Medrese-i Saidiyye, Medrese-i Ebu Sad el- Esterâbâdî ve Medrese-i Ebu İshak el-İsferâyînî.

¹⁰⁴ Kahya, 1999, 150.

¹⁰⁵ Grenard, F. (1971). **Babûr** (Hazırlayan: Orhan Yüksel). İstanbul: MEB Yayınları 100 Temel Eser, 135.

¹⁰⁶ Birişik, 2004, **a.g.m.**, 3. ; Birişik, 2003, 331-358.

¹⁰⁷ Karagözoğlu, B. (Aralık, 2016). “Hindistan Türk Moğol İmparatorluğu Döneminde Farsça Tarih Yazıcılığı”. **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**. 4(37), 350.

¹⁰⁸ Birişik, 2004, 3. ; Birişik, 2003, 331-358.

Delhi Türk Sultanlığı Dönemi: XII. yüzyılda Multan'da Kubbetü'l-İslâm; XIII. yüzyılda Delhi'de ve Bedâûn'da Medrese-i Muizzî'ler, Multan'da Medrese-i Firûzî ve Delhi'de Medrese-i Nâsiriyye; XIV. yüzyılda Delhi'de Medrese-i Firuzşahî ve XV. yüzyılda Jaunpûr'da Medrese-i Bibi Racey Beyğam.

Güney ve Doğu Hindistan: XV. yüzyılda Bîdar'da Medrese-i Mahmud-i Gavân.

Medrese, İslâm toplumlarında bir eğitim kurumu olarak önemli bir yere sahip olmakla birlikte ilim ve kültür hayatında asırlarca önemi sürdürülmüştür.

2.1.3. Kütüphaneler

İslâm dininin İran'da yayılması, Orta Asya'da Türk ve Hint Budizm'i, Anadolu'da Hristiyanlık gibi farklı coğrafyalarda çeşitli inançların görülmesi; değerli kitapların Arapça ve diğer dillere tercümesiyle kültürel ve ilmi zenginliğin kazanılması, İslâm medeniyeti çerçevesinde birleşimi birçok özel ve yarı resmî kütüphanelerin oluşmasına zemin hazırladı¹⁰⁹.

Kütüphaneler; tercüme, araştırma ve inceleme itibarıyla eğitim etkinliklerinin merkezlerindendi. Hindistan'ın farklı şehirlerindeki kütüphanelerde pek çok Arapça ve Farsça eserlerin ve tercümelerin bulunması, Hint ilminin İslâm medeniyet dairesindeki ilmi faaliyetlerden etkilendiğini gösterir¹¹⁰. Claude Cahen'e göre, Orta Çağ'da bilimin yaygınlaştırılması için kütüphanelerin sayısı arttı ve bilginlerin çoğu meslek sahibi oldu. Dolayısıyla dünyanın her yerinde bütün bilim dallarıyla ilgili değerli el yazmalarının araştırılıp müstensihlerce çoğaltılması söz konusu oldu¹¹¹. Ali Mazaheri, eserler ve çoğaltılması hakkında: "*Orta Çağ'da bütün kitapçı atölyelerinde olduğu gibi bütün kitaplıklardan bir kopyacı ekibi bulunurdu. Her yazara; bilgisine, yazısının güzelliğine, çalışmasındaki özene göre para ödenirdi. Bu fakir aydınlar için güzel bir uğraştı. Bir kitabın değerini onun yazılışı ve kalitesi tayin ederdi.*" der¹¹².

Türk-İslâm kültürünün en mühim eğitim unsurları arasında kütüphaneler vardır. Sultanlar da kurdukları kütüphanelerle eğitimi desteklediler. Orta Çağ Türk-İslâm devletlerinden Selçuklular ve Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi¹¹³ Delhi Türk Sultanlığı

¹⁰⁹ Kırpık, 2009, 13.

¹¹⁰ Kahya, 1999, 151.

¹¹¹ Cahen, C. (2008). *Türkler Nasıl Müslüman Oldular*. İstanbul: Örgün yayınları, 399.

¹¹² Mazaheri, A. (1972) *Orta Çağ'da Müslümanların Yaşayışları (çeviren: Bahriye Üçok)*. İstanbul: Varlık yayınları, 189-190.

¹¹³ Bkz. Kafesoğlu, İ. (2014). *Selçuklular ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Ötüken yayınları, 110. ; Kırpık, G. (2009). *Nizamiye Medreseleri Orta Çağın Yükseköğretim Kurumu*. Ankara:

döneminde halkın istifade ettiği kütüphanelerin yanı sıra bazı sultanlara, devlet adamlarına, ulema ve şeyhlere ait hususi kütüphaneler de vardı. Örneğin Nizameddîn Evliya, Emir Hüsrev ve Firuz Şah. Bunlardan Nizameddîn Evliya'nın Delhi'de hangâhında, Emir Hüsrev'in Celaleddin Halacî'nin saray kütüphanesinde kütüphaneci olarak hizmet ettiğini ve Firuz Şah'ın Cuvala Mabedi'nden 1300 kitap almasını söyleyebiliriz¹¹⁴.

2.1.4. Hastaneler

Eğitim-öğretim kurumları arasında hastaneler de mühim bir yere sahipti. Eğitim Türklerin İslâm dünyasındaki faaliyet sahalarındandır. Abbasiler zamanında ilim ile meşgul olup kütüphaneler kurmaları, yine Selçuklular ve onların devamı devletlerin medeniyet tarihinde hizmetlerinde camii ve medresenin yanı sıra hastane yaptırmaları eğitimin önemini gösterir¹¹⁵.

Orta Çağ İslâm medeniyetinde tıp eğitiminin yapıldığı yerler hastane, dârüşşifâ, dârüssıhâ, dâruşafiye, dâruşmerzâ, bîmârhâne, bîmâristân, şifâiyye, tımârhâne gibi kelimelerle ifade edilirdi. Abbasiler zamanında inşa edilen hastane, IX-XVII. yüzyıllar arasında Endülüs'ten Hindistan'a uzanan bir coğrafyada Emevî, Selçuklu, Memlûklar, İlhanlı, Timurlu, Akkoyunlu ve Osmanlılar olmak üzere İslâm ülkelerinde kurulan çok sayıda hastaneye örnek oldu¹¹⁶.

Hastaneler, hastaların tedavi edilmesinin yanı sıra ilgili bölümlerinde tıp öğretiminin de yapıldığı yerlerdi¹¹⁷. Sadece Delhi'deki sarayda görevli tabipler değil aynı zamanda Patna, Lahor ve Luknov gibi ülkenin pek çok yerinde **görev** yapan tabipler de medreselerde eğitim alıyordu¹¹⁸. Zira Hindistan, Selçuklu ve Osmanlı medreselerinin müfredatında tıp dersi mevcuttu¹¹⁹.

Orta Çağ İslâm devletlerinden Osmanlılarda olduğu gibi¹²⁰ Delhi sultanları da birçok hastane inşa ettirdi. Örneğin: İltutmuş, Balaban ve Alaeddin Muhammed gibi Firûz Şah, Aybeg yüz hastane yaptırdı¹²¹. Ayrıca Delhi sultanları tıp alanındaki çalışmalara

Anıl Matbaa ve Ciltevi, 13-15. ; Uzunçarşılı, İ.H. (1995). **Osmanlı Tarihi (c. II)**. Ankara: TTK yayınları, 643.

¹¹⁴ Yıldız, H.D. (1989). **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi (c. 9)**. İstanbul: Çağ yayınları, 250.

¹¹⁵ Çetin, A. (Eylül-Aralık 1999). **İrfan Ordusunun Temelleri Türklerde Medreseler**. Dini Araştırmalar 2(5), s179.

¹¹⁶ Bayat, A.H. (2016). **Tıp Tarihi**. İstanbul: Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği, 207.

¹¹⁷ Yiğit, İ. "Memlûklar Dönemi İlimi Hareketine Genel Bir Bakış". **Türkler Ansiklopedisi (c. V)**. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 752.

¹¹⁸ Kahya, 1999, 233.

¹¹⁹ Makdisi, 2007, 6.

¹²⁰ Uzunçarşılı, İ.H. (1995). **Osmanlı Tarihi (c. II)**. Ankara: TTK yayınları, 640-642.

¹²¹ Cöhce, 2002, 716.

destek oldu. Gücerâtlı Muzaffer Şah devrinde (1396-1410) hekim Şahabeddin “Tıbb-ı Şifâ’ül Hâni” ve “Tıbb-ı Şihâbi” adında Farsça şiirler halinde tıp konusunda söz konusu eserlerini kaleme aldı¹²². Yine Sultan Alaeddin Muhammed-Şâh Halacî zamanında (1296-1316) Müslümanlar ve Hintliler arasında saray çevresinde de pek çok tabip yetişti. Bu dönemdeki ünlü tabiplerden Mevlânâ Bedreddîn Dımaşkî, Mevlânâ Sadreddîn Tabîb, Mevlânâ İzzeddîn Bedâülî, Tabib-i Yemenî, Mübârek Kademî ve Meh Çender Tabîp’i söyleyebiliriz¹²³.

Hint tıbbının değerli klasikleri İslâm tıbbına kazandırıldı. Bu durum yapılan çevirilere de değinmemizi gerektirdi. Arapçaya çevrilen ilgili eserlere Caraka, Susruta, Nidana ve Astangarhrdaya’yı örnek verebiliriz. Yunan tıbbı ve Hint tıp bilimini inceleyerek kendi bilgilerini yazdığı eserlere aktaran Ebu Bekr el-Râzi (IX. yy), el-Hâvi adlı eserinde bulaşıcı hastalıklar başta olmak üzere bütün hastalıkları ayrıntılı olarak açıkladı. Şemseddin Mustafa tarafından yazılan Mecmua-i Şemmasiyye adlı eser de yine tıp alanında bilgiler verir¹²⁴. IX.Yüzyılda tıp ilmiyle ilgili çalışmalar yapmak için Hindistan’a gelen İbn-ül Tanuhi adlı Arap hekim, -tıp ilmini öğrenmek ve Hindû dini ve adetleri hakkında bilgi edinmek üzere Yahya el-Barmaki tarafından Hindistan’a gönderilen bir elçidir- ilaçlar, zehirler ve yılanlarla ilgili pek çok Sanskritçe risaleyi Arapçaya çevirdi¹²⁵.

2.1.5. Saraylar

Sultanlığın idaresinde önemli bir rol oynamasının yanı sıra İslâm tarihinde Emevilerden beri süregelen eğitim ve öğretim faaliyetlerinin yürütüldüğü kurumlardan biri de saraydır. Saraylar sultanların maddi ve manevi kültürü desteklediği, eğitimde önemli rol oynayan yerlerdendi¹²⁶.

Haluk Kortel’e göre Delhi Türk Sultanlığı’nda saray: “sarây-ı âlâ”, “devlethâne”, “sarây-ı sultânî” ve “ devlet-sarây-ı hâss-ı şâh” olarak adlandırıldığı gibi “dergâh-ı saltanat”, “dergâh-ı âlâ”, “dergâh-ı hümâyun”, “bârgâh-ı saltanat” ve “bârgâh-ı sultânî” gibi çeşitli isimlerle de ifade edilirdi¹²⁷.

¹²² Kahya, 1999, 232.

¹²³ Kortel, 2006,161-162.

¹²⁴ Kahya, 1999, 230-232.

¹²⁵ Ahmed, 1995, 153.

¹²⁶ Cahen, C. (2008). **Türkler Nasıl Müslüman Oldular**. İstanbul: Örgün yayınları, 399. ; Kazıcı, Z. (2010). **İslam Kültürü ve Medeniyeti**. İstanbul: Kayıhan yayınları, 15.

¹²⁷ Kortel, H.(2006). **Delhi Türk Sultanlığında Teşkilat (1206-1414)**. Ankara: TTK yayınları, 74.

Selçuklular ve Osmanlılarda sultanın erkek çocuklarına *şehzâde* denildiği üzere¹²⁸ Delhi Türk Sultanlığında da hükümdarın oğullarına *şehzâde* veya *pâdişahzâde* adı verilirdi. İlâveten şehzadeler ileride sultan olarak devletin sorumluluklarını üstleneceklerinden eğitimlerine küçük yaşlardan itibaren özen gösterilirdi. Şehzadeleri devlet işlerinde yetiştirmek üzere devrin ünlü hocalarına Selçuklularda *atabeg* Osmanlılarda *lala*, Delhi Türk Sultanlığında ise *atabekân* denirdi. Hocaların hizmeti,¹²⁹ Orta Çağ Türk-İslâm devletlerinde bir saray okulu olarak şehzade eğitime verilen önemi gösterir.

Yine saraydaki *Muallimân üstâdân* adındaki öğretmenler hem şehzâdelerin eğitimleriyle ilgilenen hem de sultanın muhtelif konuları danıştığı, onlardan bilgi aldığı kişilerdi. Bundan başka bizzat hükümdarın hocalığını yapan kişiye ise *mallimü's-sultân* denilmekteydi¹³⁰. Saraylarda zaman, devlet ve şartlar doğrultusunda eğitim programı da değişirdi¹³¹.

Hint Alt Kıtası'nda üst yöneticilerin kızları için saraylarda açılan okullarda pek çok ilim ehli, yazar, şair, müzisyen hatta yönetici yetişti. Raziye Begüm Sultan (1205-1240) Delhi Sultanlığı'nda hem ülkeyi yönetti hem de “Şîrîn-i Dihlevî” veya “Şîrîn-i Gurî” mahlaslarıyla şiir yazdı¹³².

2.2. Eğitim ve Öğretim Görevlileri ve Öğrenciler

2.2.1. Hocalar

Türklerin İslâmiyet'i kabulünden sonra bu din üzerine müesseselerini de yeniden tanzim edip Müslüman Türk âleminde ilimlerin her alanında söz sahibi olarak medeniyet halesine dâhil olmasıyla asırlarca dünyaya ışık tutan eserler de vücuda getiren ve birçok talebe yetiştiren âlimler ortaya çıktı¹³³.

Delhi Türk Sultanlığı döneminde medreselerin ilmî bakımdan önemli faaliyetlerinin olduğunu sultanların da medreseler yaptırarak ilmî hayatın gelişimine destek verdiklerini tespit etmek mümkün ise de medreselerdeki hocalar hakkında geniş bir bilgiye sahip değiliz. İslâm dünyasındaki dönemin diğer medreselerinde olduğu gibi Delhi Türk

¹²⁸ Mercan, İ. H. (2013). *Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi*. Ankara: Berikan yayınları, 60. ; Uzunçarşılı, İ. H. (1995). *Osmanlı Medeniyeti Tarihi (cilt I)*. Ankara: TTK yayınları, 499.

¹²⁹ Mercan, İ. H. (2013), 60-61.; Uzunçarşılı, İ. H. (1995), 499.; Kortel, H.(2006), 188.

¹³⁰ Kortel, H.(2006), 188-189.

¹³¹ Kazıcı, Z. (2010). *İslam Kültürü ve Medeniyeti*. İstanbul: Kayıhan yayınları, 16.

¹³² Üçok, B. (2011). *İslam Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 73.

¹³³ Kazıcı, 2010, 38-39.

Sultanlığı'ndaki medreselerde de eğitim ve öğretim kadrolarında *müderris* ve *mu'id* gibi ders veren öğretim elemanları arasında da bir hiyerarşi olduğundan söz etmek mümkündür.

2.2.2. Müderrisler

Müderris, medreselerde eğitim ve öğrenimini tamamlayan ders vermeye yetkili öğretmendir¹³⁴. Kazâ (yargı), iftâ (fetva) ve tedris (eğitim-öğretim) olmak üzere hizmet verdikleri alanlarda görev alırlardı¹³⁵.

Müderrislerin İslâm geleneğini devam ettirdikleri, verdikleri derslerden anlaşılır. Buldukları bölgeye ve itibarlarına göre de çeşitli yerlerde görev alırlardı. Orta Çağ'ın Delhi hakkında kıymetli bilgiler veren seyyahı İbn Battûtâ, meşhur seyahatnamesinde, "*Abdülaziz fıkhîta ve hadiste uzman biriydi. Dimaşk'ta Takiyyuddin İbn Temiyye, Burhaneddîn İbnül-Barkah, Şemseddin Zehebî ve diğerlerinden ders görmüş bu birikimle sultanın yanına gitmişti. Sultan ona armağan yağdırdı, saygıda kusur etmedi.*" diye aktarır¹³⁶.

İbn Haldûn'a göre "*İlimler ancak büyük bir umranın ve yüksek bir hadaretin bulunduğu yerde yetişir.*" O, devletlerin ihtişamlı ve zayıf olmasının sanatları etkilediğini, ilmin de şehirlerde gelişip çoğaldığı ifade eder¹³⁷. Nitekim Delhi Tük sultanlıklarından Tuğluklar döneminde sultanların da teşvikiyle ilimler ve sanatların ilerleme göstermesi, ilim öğretiminin ve ilim ehli kişilerin de büyük şehirlere giderek medeniyet seviyesini artırmasındaki katkıları yadsınamaz. Devletin ihtişamı, devrin ilim faaliyetlerini şekillendirmektedir.

Yine Orta Çağ'da görevli âlimler olduğu gibi ders vermeyi kendine meslek edinmiş âlimler de vardı. Ücretli veya ücretsiz, sonuçta hepsi de halkı aydınlatarak onların kültür seviyesinin yükselmesinde önemli katkı sağladılar¹³⁸. Orta Çağ Türk-İslâm devletlerinden Selçuklular ve Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi¹³⁹ Delhi sultanları da camiler ve

¹³⁴ Kaur, K. (2013). **Contribution of Islamic Education to Sciences, Social Sciences and Literature in India**. World Journal of Islamic History and Civilization, 3(1), s. 33. ; Makdisi, 2007, 274.

¹³⁵ Hızlı, M. (2002). "Osmanlı Klasik Döneminde Medreseler". H. C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Editörler). **Türkler**. (Cilt 11). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 428.

¹³⁶ İbn Battûtâ, Ebû Abdullah Muhammed, 2005, 439.

¹³⁷ İbn Haldun. (2012). **Mukaddime** (C.2). (Haz. Süleyman Uludağ). İstanbul: Dergâh yayınları, 780.

¹³⁸ Çelebi, A.(1976). **İslam'da Eğitim Öğretim Tarihi**. (Çev. Ali Yardım). İstanbul: Damla yayınları, 207.

¹³⁹ Selçuklu veziri Nizâmü'l-mülk öğrencilere medreseler inşa ederek ilim ehli için maaşlar (cerâyât) tahsis etti. Bkz. Köymen, M. A. (2011). **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Alparslan ve Zamanı** (C. 3). Ankara: TTK yayınları, 350.; Osmanlı Devleti sultanlarından Fatih Sultan Mehmet'in yaptırdığı Sahn-ı Seman Medresesi müderrislerinden her birine günde ellişer akçe maaş tahsis edildi ve yirmi beşer akçe yevmiye ile birer müid tayin olundu. Bkz. Uzunçarşılı, İ. H. (1995). **Osmanlı Tarihi** (C. 2). Ankara: TTK yayınları, 584.

medreselerin inşasına verdikleri önemle İslâm kültürünün Hindistan'a yerleşmesine eğitim ve öğretim faaliyetlerini destekleyerek, âlimler ve ilim ehli kişilere hürmet edip onlara belli miktarda maaş bağlayarak katkı sağladılar. Sultanlıktaki Dîvân-ı Risâlet dairesi devletten maaş talebinde bulunan âlim, şeyh, seyyid, sûfî, hâfız, müderris, müftî, müzekkir, mukrî (Kuran okuyan), öğrenci (tâlibân-ı ilm, müte'allim) hattât, müezzin, câmi ve tekkelerde çalışanlara bağlanacak maaş ve yardımlardan sorumluydu.

Sultan Fîrûz Şâh Tuğluk döneminde, bağlanan maaşlarla eğitim ve öğretim faaliyetleri; önceden boş olan medrese, cami ve mescîdlerin müderris, müzekkîr, müte'allim (öğrenciler) ile dolmasıyla canlandı. Hatta sultanın maaşları düzenlemesiyle üstâdân-ı ilimin (bilim adamları) maaşları (idrâr) 100 veya 200 tenge¹⁴⁰ iken 400, 500, 700 ve 1000 tenge maaşa çıkmıştı¹⁴¹. Fîrûz Şâh Tuğluk döneminde ayrıca Dîvân-ı İstihkâk adıyla kurulan maaşlar dairesi ilim ve din ehline maaş (idrârât) verirdi¹⁴².

2.2.3. Mu'id

Orta Çağ medreselerinde Mu'id, müderrisin yardımcısıydı. Medreselerde hocanın okuttuğu dersi, okunması gereken kitapları öğrencilere tekrar ettirip dersin öğrenciler tarafından anlaşılmasında onlara yardımcı olurdu. Müderris tarafından uzman seviyedeki öğrenciler arasından seçildiği gibi eğitimini tamamlayan ve kendisine ait fıkıh kürsüsü olmayan bir fâkîh de olabiliyordu¹⁴³.

Bir müderrisin birçok mu'idi olurken tek bir naibi olurdu¹⁴⁴.

2.2.4. Öğrenciler

Eğitim kurumlarının en önemli ögesi öğrencilerdir. Okumak isteyen kabiliyetli öğrenciler, imkânlar dâhilinde eğitim alarak öğrenim görebilir. Bunu İbn Haldûn şu sözleriyle dile getirmiştir: “*İnsanın fikri ve bakış açısı bakımından hakikatlere yönelme,*

¹⁴⁰ Oğuz Tekin, tenge/tenkenin para birimi olarak Hindistan'da kullanıldığını “Hindistan'da Gazneli Mahmud'un fetihleri sırasında Arap dirhemine karşılık gelen sikkeler bastırılmış ve bunlar tenke diye anılmıştır. Delhi Sultanı İltutmüş 175 habbe (11,3 gr.) ağırlığında gümüş para (tenke/tula) çıkarmış, aynı ağırlıktaki altın tenke ise Nâsırüddin Mahmud tarafından darbedilmiştir. Babûrlü Hükümdarı Ekber Şah zamanında tenge paranın adı oldu (640 habbe=41,5gr.)” sözleriyle anlatır. Tekin, O. (2009). “Sikke”. **TDVİA**. (C. 37). 182. Yine para birimi olarak tenge/tenkeden Hindistan hakkında mühim malumatlar veren Babûrlüler'in kurucusu padişah Babûr vekayinâmesinde Hindistan seferi esnasında Lâhûr gelirinden gönderilen yirmi bin altın, eşrefi ve tenkeler... diye nakleder. Bakınız Babûr, Gazi Zahîreddin Muhammed, 2006, 453.

¹⁴¹ Kortel, 2006, 234-235.

¹⁴² Ahmed, 1949, 330.

¹⁴³ Makdisi, G. (2012). **Orta Çağ'da Yüksek Öğretim İslam Dünyası ve Hristiyan Batı**. (çev. Ali Hakan Çavuşoğlu ve Tuncay Başoğlu). İstanbul: İslâm Medeniyeti Araştırmaları, 284.

¹⁴⁴ Nâib, vekil hukuk hocasıydı. Vazifesi öğretim işlerini müderris ile nöbetleşe olarak yürütmekti. Bkz. Makdisi, 2007, 214.

*bilme isteği onun için bir meleke haline gelir. Sonraki nesillerin de bilenlerden öğrenme isteği ilim ve öğretimi doğurur*¹⁴⁵.”

Orta Çağ'da medreselerde ders gören öğrenciler için öğrenimlerine göre farklı isimlerin kullanıldığını görüyoruz. Örneğin: suhte (softa), Dânişmend, fakih (çoğulu: fukahâ), tâlib (talebe, tullâb)¹⁴⁶.

Orta Çağ'ın eğitim kurumlarından Nizâmiye Medreselerinin öğrencileri hakkında Güray Kırpık “ Öğrencilerin medreseye kayıt yaşları değişkenlik gösterir. İsteyen istediği yaşta öğrenci olabiliyordu. Öğrenim süreleri de belli kitapları tahsil etmesiyle biter. Aksi halde belli kitapları kavramayan ve tamamlamayan öğrenciye diploma “icazet” verilmezdi. Öğrenci dersi alacağı hocayı tercih hakkına sahip olmasının yanı sıra müderris de dilediği öğrenciyi halkaya dâhil etme yetkisine sahipti.”¹⁴⁷ der. Aynı anlayışla Hint Alt Kıtası'nda da öğrencilerin istediği medreseye kaydı ve bilgiye erişiminde esnek davranıldı. Öğrenci temel dini eğitimi aldıktan sonra dönemin İslâmi ilimlerinde uzmanlaşmak hasebiyle istediği medreseye kaydolup gerektiğinde ise kurumu deđiştirirdi¹⁴⁸.

Kuldip Kaur, medreselerin Hint toplumuna katkısı hakkında Müslümanların medrese merkezli birçok eğitim kurumu kurarak bu merkezlere öğrencileri çekmek için hem öğrencilere ücretsiz yatılı ve konaklama sağladığını hem de öğretmenlere medreselerde iyi maaşlar ödendiğini kaydeder¹⁴⁹. Delhi Türk sultanlarından Sultan Fîrûz Şâh Tuğluk'un yaptığı düzenlemelerde yılda 10 tenge alan öğrenciler (tâlibân-ı ilm) 100-200 ve 300'er tenge burs alırdı¹⁵⁰. Buradan da anlaşıldığı gibi Delhi'de eğitimin burslu olduğundan ve öğrencilerin devlet tarafından desteklendiğinden söz etmek mümkündür.

Diğer Türk-İslâm devletlerinde olduğu gibi Delhi Türk Sultanlığı'nda da cami ve medrese gibi müesseseler eğitim ve öğretim faaliyetlerini vakıflar vasıtasıyla da sürdürdüler. Buralarda tahsil gören öğrencilere burs da verilerdi. Böylece halk yararına kurulan binaların devamlılığı sağlanıp bu yerlerde ders veren hocaların ve öğrencilerin ihtiyaçları karşılanırdı¹⁵¹.

¹⁴⁵ İbn Haldun, 2012, 776.

¹⁴⁶ Makdisi, 2007, 214.

¹⁴⁷ Kırpık, 2009, 105.

¹⁴⁸ Birışık, A. ve Pakdemirli M. N., 2013, **a.g.m.**, 96. ; Çelebi, 1976, 305.

¹⁴⁹ Kaur, 2013, 28.

¹⁵⁰ Kortel, 2006, 235.

¹⁵¹ Kortel, 2006, 333-334.

Delhi Türk Sultanlığı döneminde kızların öğretimine dair hizmet veren kurumlarla ilgili, kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlamak zor olsa da Faslı gezgin İbn Battûta (1304-1369) seyahatnamesindeki Hindistan seyahatine dair Sultan Muhammed (1325-1351) devrindeki küçük bir yerleşim yerinde Müslüman yerel yöneticiler tarafından kız öğrencilere 13, erkek öğrencilere 22 okul açıldığını aktarır¹⁵².

2.3. Disiplinler

Medreselerde insanların tahsil ve talim ettikleri, diğerlerine aktardıkları ilimler öncelikle dönemin eğitim- öğretim programlarının temelini teşkil eden naklî ilimler (İslâmi ilimler) ve gözlem, mantık gibi konuları kapsayan aklî ilimler (tabiî ilimler) olmak üzere iki çeşitti¹⁵³. Orta Çağ'da, dini ilimler o dönemin yaygın dillerinden Arapça ve Farsça olmak üzere klasik İslâm dillerinde veriliyordu¹⁵⁴.

2.3.1. Naklî ilimler/Dini İlimler

Orta Çağ'da okullardaki dersler ağırlıklı olarak dini kitaplar ve din adamlarının görüşlerini kapsardı. Sultanların genel eğitim sistemini kabul etmesiyle de dönemin eğitim müesseseleri bu anlayışla idare edilirdi¹⁵⁵.

Hindistan'a Muhammed b. Kasım es-Sekafî öncülüğünde Emevi ordusunun girişi ve Gazneliler'in (963-1187) fetihleri ile bölgede Kuran ve Hadis gibi İslâmi eğitim veren merkezlerin kuruldu. Bu sayede, Hint Alt Kıtası'na İslâmi ilimler (tefsir, hadis, fıkıh, kelâm) de girdi¹⁵⁶. Düzenli olarak dinî ilimler eğitimi Gazneliler döneminde başladı ve Gazneliler Gazne'de Bayhakiyye, Saîdiyye, Ebû Sa'd el-Esterâbâdî ve Ebû İshak el-İsferâyînî adında medreseler kurdular¹⁵⁷. Bu dönemki eğitim verilen yerlerin derslerinde önceden takip edilen belirli bir müfredat olmadığı gibi dersler ve okutulacak kitaplar dersi veren kişilere göre farklılık gösterirdi. İlâveten cami ve mescîd ile yürütülen dini eylemler ve oluşturulan ders halkaları aracılığıyla din öğretiminin yapılmasıyla halk İslâm'a kazandırıldı.

¹⁵² Birışık, A. ve Pakdemirli M. N., 2013, 97.

¹⁵³ Makdisi, 2007, 6.

¹⁵⁴ Kaur, 2013, 28.

¹⁵⁵ Binbaşoğlu, C. (2005). **Türk Eğitim Düşüncesi Tarihi**. Ankara: Anı yayınları, 17. ; Makdisi, 2007, 282. ; Mazaheri, 1972, 161.

¹⁵⁶ Birışık, A. ve Pakdemirli M. N., 2013, 89.

¹⁵⁷ Altun, A. (1994). "Gazneliler Mimari". **TDVİA**. (C. 13). İstanbul: TDV, 485.

Hint Alt Kıtası medreselerinde öğrencilere XV. Yüzyıl başlarına kadar önce Kuran dersleri sonrasında dokuz ders olarak toplamda 20 kitap; fıkıh, usûl-ü Fıkıh, tefsir, hadis, kelam, mantık, tasavvuf, sarf-nahiv ve Arap edebiyatı okutuldu¹⁵⁸.

2.3.1.1. Fıkıh

Fıkıh (İslâm hukuku), ibâdet ve insanlar arası ilişkileri düzenleyen kuralları kendisinde toplayarak toplumun düzenini sağlayan İslâmi ilimdir¹⁵⁹. Fıkıh dersi kişileri ta'lîka, fakîh, kâdı, müftî, müderris, münâzır olarak adlandırılırdı¹⁶⁰.

Delhi'yi ziyaret eden İbn Battûtâ seyahatnamesinde, fıkıh bilgini Nûreddin Gürlani, salihlerin büyüklerinden Şeyh Mahmud Kubbâ, sufi bilgin Nizameddin Bedâûni'nin müritlerinden Alâeddin Nilî, Sadreddin Kuhrânî, Kemâleddin Abdullah Gârî'den bahseder ve bazılarının ziyaretgâhlarına gittiğini söyler. Fıkıh âlimlerine sultanların armağanlar verdiğini, onlara ihsanlarda bulunduğunu eserinde şöyle nakleder: *"Fıkıh bilgini Endukanlı Şemseddin filozof ve şair mizaçlı biriydi. Hükümdarı öven yirmi yedi beyitlik bir kaside okudu. Adudiddin Şavankari, şöhreti ülkenin her yanını sarmış hatırı sayılı bir fıkıh bilginiydi. Beni karşılamak için görevlendirdiği kişiler arasında Şeyh Bistâmi, Mâzendarânî ve Kannara diye tanınan fıkıh bilgini Alâeddin Multânî vardı. Üç gün sonra da kadılar, fıkıh bilginleri, şeyhler ve ileri gelen bazı emirler bizi karşıladılar. Sultan nezdinde gayet saygın biri olan Şeyh Zahüriddin Zencani de bizi karşılamaya gelenler arasındaydı."*¹⁶¹.

III. Fîruz Şah Tuğluk zamanında (1351-88)Âlim b. Alameddin tarafından tamamlanan el-Feâva't-Tatarhâniyye adlı eser, dönemin toplum ihtiyaçlarına yönelik fetva türü örneğidir. Hindistan'da fıkıh, usul, furû ve tarih alanında yapılan diğer çalışmalardan bazıları ise şunlardır: Kirmânî'nin Fıkıh-ı Fîrûz Şâhî eseri; Şerafeddin Muhammed al-Atâ'î'nin Fevaid-i Fîrûz Şâhî eseri; Ali b. Ahmed Mehaimî'nin Fıkıh-ı Mahdûmî adlı eseri¹⁶².

2.3.1.2. Tefsir

Kuran'ı açıklama ve yorumlama ilmi olup bu alandaki eserlere verilen ortak isimdir¹⁶³. Hindistan'da Sultan Mahmûd-ı Gaznevi döneminde medreselerde belirli bir

¹⁵⁸ Birişik, A. ve Pakdemirli M. N., 2013, 90-91. ; Kaur, 2013, 28.

¹⁵⁹ Karaman,H. (1996). "Fıkıh". **TDVİA**. (C.13). 1.

¹⁶⁰ Makdisi, 2007, 215-216.

¹⁶¹ İbn Battûtâ, Ebû Abdullah Muhammed., 2005, 397-440.

¹⁶² Birişik, 2004, 57.

¹⁶³ Birişik, A. (2011). "Tefsir". **TDVİA**. (C.40). 290.

düzen sağlanarak ders programları ve sınıf düzenleri oluşturuldu. Ayrıca Sultan Mahmûd-ı Gaznevi, Sultan Mesud ve Sultan İbrahim dini ilimlere önem verdiler. Mesud zamanının hadis ve tefsir âlimi Şeyh Muhammed İsmail Lahorî, Lahor'a gelerek buradaki medreselerde 448'e kadar dersler vererek öğrenciler yetiştirdi¹⁶⁴.

Hint Alt Kıtası'nda yaygın bir tarikat olan Çişiyye / Çiştîye tarikatının, Kuran eğitimine ve ezberine verdiği önemi hafız erkeklerle kadınlardan anlayabiliriz. Yazma türünde tefsir örneği olarak Çiştîyye tarikatından Gîsûdirâz'ın Tefsîru Mültekât adlı eserini verebiliriz. Şeyh Nizamuddin Evliya'nın öğrencisi, Hâce Kasım'ın kaleme aldığı Letâifü't-tefsir eseri de mevcuttur. Kuran'ın ilk tam çevirisi Hindistan'da yetişen büyük zat Şah Veliyullah Dihlevî tarafından Fethu'r-Rahmân adıyla Farsçaya yapıldı. Halk ise Dihlevî ailesinin Kurân'ı Kerim'i Farsça ve Urduca'ya tercüme etmesiyle Kurân ile doğrudan bağlantı imkânı buldu. Zamanla Alt Kıta'da Kurân'ın tercüme ve tefsir sayısı arttı¹⁶⁵.

2.3.1.3. Hadis

Hiz. Peygamber'in kelamını, davranışlarını ve uygun bulduklarını ifade eden ilimdir¹⁶⁶. İslâmi ilimlerden Hadis ilmine Hindistan'daki Müslümanların oldukça faydası oldu¹⁶⁷. Şah Veliyyullah ed-Dihlevî'nin Kuran ve hadis üzerine çalışmaları ile Hüccetullahi'l-baliga adlı kelim ilmindeki meşhur eseri İslâmi fikirlerin yaygınlaştığı dönemde önem arz eder. Onun zamanında eğitim faaliyetleri daha yaygın hale gelerek Delhi'de İslâmi eğitim veren kurumlardan medreselerin sayısı arttı¹⁶⁸.

Delhi Türk sultanlarından İltutmuş döneminde lügat, dil, fıkıh ilminde mühim çalışmalar yapan dönemin ünlü âlimlerinden Sâğânî- Hz.Ömer soyundan gelmesinden dolayı Ömerî nisbesiyle anılmakla birlikte eserlerinde adını "Sağânî" olarak kaydeder.- hadis ilminde önemli bir yere sahipti. Lügat ve dil ile ilgili eserleri: El-'Ubâbü'z-zâhir ve'l-lübâbü'l-fâhir, eş-Şevârid fi'i-luga, Kitâbü'l-Ezdâd ve Kitâbü 'Yef'ül. Yazdığı dönemden itibaren oldukça ilgi gören başta Osmanlı medreseleri olmak üzere İslâm âlemindeki pek çok eğitim kurumlarında erken dönemlerden itibaren yaygınlaşarak ders kitabı olarak okutulan hadis alanındaki eseri Meşâriku'l-envâri'n-nebeviyye, hadis ilminin

¹⁶⁴ Birışık, 2004, 2-3.

¹⁶⁵ Birışık, A., 2004, 52-53.

¹⁶⁶ Kandemir, Y. (1997). "Hadis". **TDVİA.** (C.15), 27.

¹⁶⁷ Nizami, K. A. (1994). "Hindistan". **TDVİA.** (C. 18) , 90.

¹⁶⁸ Nizami, K. A. (1994). "Delhi". **TDVİA.** (C. 9) , 126-128.

ilk eseridir. Hadis alanındaki diğer eserleri Risâle fi'l-ehâdîsî'l-mevzû'a ve Derrü's-sehâbe fi beyâni mevâzî'i vefeyâti's-şahâbe'dir¹⁶⁹.

Hadis edebiyatı bakımından Hindistan'da yazılan bazı önemli eserler ise şunlardır: Cemaleddin Muhammed b. Tahir Pettânî, Mecma'u bihâri'l-envâr fi gara'ibi't-tenzîl ve letâ'ifi'l-ahbâr; Abdülhak Dihlevî, Eş'asü'l-leme'at fi şerhi'l-Miškât.

2.3.1.4. Tasavvuf

Tasavvufun Hindistan'da toplumun Müslüman olmasında önemli bir rolü oldu. Osmanlı sınırlarında olduğu gibi, Müslümanlar fethettikleri yerlerin kapılarını sosyal sınıf farkı olmaksızın eşitlikçi yaklaşımla halka açtılar. Bu yaklaşım kast dışı Hinduların, sûfilerin anlayışlı tavırları ile Müslüman olmalarında etkili oldu¹⁷⁰. Söz konusu sûfilerden Delhi'de Çiştîye Tarikatı'ndan Hoca Muînuddîn Çiştî (ö. 633/1244), Kutbuddîn Bahtiyâr Kâkî (ö. 633/1235), Hamîdüddîn Nâgevri (ö. 642/1244), Baba Ferîdüddîn Genc-i Şeker (ö. 644/ 1265) ve Nizâmeddin Evliya (ö. 725/1325) ile Sühreverdiyye Tarikatı'ndan Bahaeddin Zekeriyya Multânî (ö. 661/1262)'nin tasavvufa değerli katkıları oldu¹⁷¹.

Bu sûfiler kendi tarikatlarının bir merkezini de Delhi'de kurdular. Yukarıda değindiğimiz tarikatlardan Çiştî, Hindistan'a Muînuddîn Hasan Çiştî (1141-1236) tarafından getirildi¹⁷². Muînuddîn Muhammed, "Hint ülkesinin güneşi" idi. Hâce Bahtiyâr Kâkî ise Pencâp Çiştîlerinin önemli bir sûfisiydi¹⁷³. Diğer büyük tasavvuf âlimlerinden biri Nizâmeddin Evliya'dır. Tasavvufun amacının kalplere ve gönüllere mutluluk vermek olduğuna dikkat çekerek Delhi Müslümanlarının birçoğunun tasavvufa ve ibâdete yönelmesinde önemli payı olmuştur. Nizâmeddin Evliya'ya göre bir sûfi için gerekli üç şey; aşk, akıl ve ilimdir. Aşk varlığın nedeni, akıl "hikmet" anlamında varlığın amacı, ilim ise bunların idrakidir. Bilgi hazinesi olan sohbetleri de Hasan Dihlevî tarafından Fevâ-i-dü'l-fu'âd adı ile bir araya getirildi¹⁷⁴.

Ünlü seyyah İbn Battûtâ'ya göre, Delhi'de Şeyh Nizâmeddin Bedvânî (Bedâûnî) adında bir veli yaşardı. Sultan Tuğluk'un oğlu Muhammed ona hürmet gösterip ondan

¹⁶⁹ Görmez, M. (2008). "Sâğânî Radıyyüddin". **TDVİA**. (C.35), 487-489.

¹⁷⁰ Lapidus, I. M. (2010). A **History of Islamic Societies**. (çev. Yasin Aktay). İstanbul: İletişim yayınevi, 602.

¹⁷¹ Birişik, 2004, 58.

¹⁷² Lapidus, 2010, 602.

¹⁷³ Konukçu, 1989, 461.

¹⁷⁴ Özcan, A. (2007). "Nizâmeddin Evliya". **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. (cilt 33). İstanbul: 179-180.

daima dua isterdi¹⁷⁵. Buradan anlaşıldığı üzere Hindistan'da dönemin devlet adamları sûfilere önem vermektedir.

Dini ilimlerden Arapça, hadis, fıkıh, mantık, kelâm ve edebiyat derslerinin yanı sıra tasavvuf da Hindistan'da kurulan medreselerden Muizzi ve Nâsırıyye medresesinin müfredatında yer alırdı¹⁷⁶. Tasavvufî düşüncenin yayılmasında etkili olan Fusûsü'l-Hikem adlı eser, Fîrûz Şah Tuğluk döneminde (1351-1388) Hindistan'da yayın olarak okundu. Dönemin önemli mutasavvıfları ve önde gelen ilim adamları Seyyid Ali Hamedânî, Şerefeddîn ed-Dihlevî, Mesûd Bek ve Mahdum el-Mehâimî idi¹⁷⁷.

Tasavvuf alanında Melfûzât denilen şeyhlerin sohbetlerinden derlenen eserler, Hindistan'da edebiyat zenginliğini ortaya koyan buradaki İslâm kültürünü yansıtan bilgi kaynaklarındandı. Tasavvuf alanında yazılan ilk Farsça eser Şeyh Ali Hucvîrî'nin Keşfü'l Mahcûb'udur. Bu alanda kaleme alınan diğer değerli eserler şunlardır: Emîr Hasan ed-Dihlevî, Fevâ'idü'l-fu'âd; Hamîd Kalender, Hayrû'l-mecâlis; Zeyn Bedr Arabî, Me'âdinü'l-me'ânî; Mes'ûd Bek, Mir'âtü'l-'ârifîn; Şerefeddin Yahyâ Menerî, Mektûbât; Hüseyinî Sâdât el-Gurî, Nüzhetü'l-ervâh; Gîsûdirâz, Hâtîme; Muhammed b. Ebû'l-Kasım, Melfûzât-i Ahmed Magribî; Tâceddin Siyâpuş, Sirâcü'l-hidâye (nşr. Seccâd Hüseyin, Delhi 1983); Abdülkuddûs Gengûhî, Mektûbât-ı Kudûsî; Muhammed Gavs, Bahrû'l-hayât; Abdülkadir el-Bedâûnî, Necâtü'r-reşîd (nşr. Muînülhak, Lahor 1972); Hâce Muhammad Ma'sûm, Mektûbât, Vesîletü's-sa'âde; Abdülazîz ed-Dihlevî, Melfûzât-ı 'Azîzî; Bahrülulûm el-Lekhenevtî, Şerhu'l-Faşsi'n-Nûh min Fusûsi'l-hikem; Fazl-ı Hak Hayrâbâdî, er-Ravzü'l-mücûd fi tahkîki hâkîkati'l-vücûd¹⁷⁸.

2.3.2. Akfî İlimler

Zamanla naklî ilimlerin yanı sıra medreselerin programlarının gelişmesine paralel olarak astronomi, riyaziye(matematik), tıp, felsefe, belâgat, hesap, hendese(geometri), lügat, tarih, coğrafya, nahiv (edebiyat) ve sarf (dil bilgisi) öğretilirdi¹⁷⁹. Nizamiye Medreselerinde¹⁸⁰ve Osmanlı medreselerinde olmak üzere o dönemki İslâm dünyasında okutulan derslere bakılırsa eğitim müesseselerinde takip edilen ve uygulanan derslerin,

¹⁷⁵ İbn Battûta, Ebû Abdullah Muhammed, 2005, 423.

¹⁷⁶ Lapidus, 2010, 602.

¹⁷⁷ Palabıyık, Güz 2007, 89.

¹⁷⁸ Nizami, 1998, 91. ; Ayrıca tasavvufta yazılan eserler için bkz. Birişik, 2004, 59.

¹⁷⁹ Turan, O. (1969). **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 59.; Binbaşıoğlu, 2005, 17.; Birişik, A. ve Pakdemirli, 2013, 90.

¹⁸⁰ Kırpık, 2009, 86.

Hindistan'daki idarecilerin de ilmi destekleriyle, buradaki eğitim kurumlarında süreklilik gösterdiği söylenebilir.

2.4. Delhi Türk Sultanlığında Dil ve Edebiyat

Siyasi teşekkülde bahsettiğimiz üzere, Hindistan sahip olduğu zengin kaynaklar itibariyle tarih boyunca çeşitli ırklardan kavimlerin istilasına uğradı. Neticede farklı ırk, dil ve dine tabi bu istilacıların gelişi ve bazılarının Hindistan'daki mevcut halkla kaynaşması burada çok çeşitli etnik yapının oluşmasını, ayrıca dil ve kültür bakımından zenginlik sağladı. Delhi Türk Sultanlığı döneminde Urduca, Hintçe, Sanskritçe, Arapça, Farsça ve Türkçe gibi dil çeşitliliğinin görülmesi; sultanların dillere verdiği önem, dil ve edebiyatın gelişmiş olması bu zenginliğin göstergesidir.

Hint-İslâm medeniyeti çerçevesinde Delhi Türk sultanları tarafından yönetilen Hindistan'da sarayda Türkçe önemini korurken yazışma ve edebiyat dili olarak Farsçayı kullandılar¹⁸¹. Aziz Ahmet, Farsçanın bilim ve kültür dili olarak yerleşmesi hususunda: “*Şairler Müslüman Hindistan tarihinin seyir sürecini, eskiden olduğu gibi yine saray çevresinden olmak üzere, sürekli ve dinamik bir gelişmeden ziyade tarihsel bir devamlılığı oluşturacak şekilde eklenen dizileri ve 'o an' kültürel olarak yaşananların güncel değerlendirmeleri olarak yansıtmayı sürdürdü.*” der.

Fars edebiyatına Delhi'nin oldukça katkısı vardır. Edebiyat Delhi sultanlıkları zamanında zirveye ulaştı. Darü'l İslâm'ın Moğol tehdidine maruz kalan kültürel mirasın korunması İltutmuş ve Delhi'deki halefleri zamanında üretilen edebiyatın odak noktası oldu¹⁸². Sadreddin Ali, Fahreddin Kavas, Hamideddin Raca, Şihâb Ensari, Necmeddin Hasan Senceri, Bedr-i Çaç, Hasan Şiczi ve Emîr Hüsrev Dihlevî de Delhi Türk Sultanlığı dönemindeki ünlü şairlerdendi. Söz konusu şairlerden Orta Çağ'da Hindistan'da Farsça şiiirleriyle tanınan Emîr Hüsrev Dihlevî (1253-1325), Kiranu's-Sâdeyn, Miftâhü'l-Fütuh, Hazâ'inü'l-Fütûh, Devâl Rani ve Hızır Han, Giyâseddin Tuğluk Şah adına yazdığı Tuğluknâme eserini kaleme aldı¹⁸³. Yine Mîr Hüsrev, Farsça'nın bilinen şairlerinden Genceli Nizâmî'nin Hamse'sine yazdığı meşhur nazireyi de yazdı¹⁸⁴. Kafesoğlu'na göre Dihlevî'nin Alâ'üd-dîn Kalaç'ın oğlu Hızır Han ile râcalardan birinin kızının gerçek aşklarını konu edinen eseri, onun güzel eserlerinden biridir. Sultanlar ve beylerden himaye

¹⁸¹ Ahmed, 1995, 311. ; Birkan, A. F. (2006) “Hindistan Kütüphanelerindeki Türkçe El Yazmaları ve Hindistan'da Türkçe”. **Hint-Türk İlişkileri Sempozyumu: 31 Ekim-1 Kasım 2002**. Ankara: TTK yayınları, 363.

¹⁸² Ahmed, 1995, 312-313.

¹⁸³ Konukçu, 1989, 459.

¹⁸⁴ Nizami, 1994, 128.

gören şairler, Gazneliler ve Selçuklularda olduğu gibi Delhi sarayında da özellikle Alâ'üd-dîn Kalaç zamanında “Mavacib-i şâ'iri” (şairlik ödeneği) alıyordu¹⁸⁵.

Medreselerde öğretilen konular, diller ve edebiyat sosyal hayata yansdı. Arapça ve Farsça, Hint kültüründe yalnızca sarayda değil toplumun alt kesimlerinin de hayatına girerek onları medeniyetsel olarak zenginleştirdi¹⁸⁶. Hindu topluluklarından Kayasthalar, Khatriler, Keşmir Panditleri ve Sind Amilleri İslâm kültürünü benimsedi, Müslüman ülke dillerini ve edebiyatını öğrendi ve nihayet bunları yaşamlarına da yansıtılar¹⁸⁷.

Arapça ve Farsça, medreselerde öğretilen iki klasik dil olmasının yanı sıra Hint yerel dilleri üzerinde büyük bir etki yaptı. Medrese mezunları bu sayede yerel dillerin zenginleştirilmesine önemli katkıda bulundu.¹⁸⁸ Bu dillerden Hindî, Hind dillerinden Kuzey Hindistan'da en yaygın dildi. Türk ve yerlilerin temasıyla Farsça ve Türkçenin söz konusu Hindû dili ile karışımından “Ordu Dili (Urdu)”¹⁸⁹ adı verilen dil oluştu¹⁹⁰.

Orta Çağ-İslâm devletlerinden olan Delhi Türk Sultanlığında kullanılan dillerden Türkçe, sultanların sarayında ve Müslüman naiplerin idaresindeki yerlerde önemini korudu. Örneğin: Delhi sultanlarından Aybek'in çağdaşlarının aksine saraylarında konuşulan Farsça yerine Türkçeye önem vererek Türk edebiyatının değerli eserlerinden Kaşgarlı Mahmut'un Divan-ı Lügati't Türk yapıtında Türkler hakkında anlattığı bilgilerle ilgili maddeyi tamamlayan Fahrettin Mübarekşâh'ın yetişmesini sağlaması bunun bir göstergesidir¹⁹¹.

2.5. Delhi Türk Sultanlığında Tarih Alanında Çalışmalar ve Tarihçiler

Delhi Türk Sultanlığındaki medreselerde okutulan dil, edebiyat derslerinden tarihe, tarih alanındaki çalışmalara ve tarihçilik açısından da kıymetli eserler kaleme alan tarihçilere de değinmek gerekir. Zira Delhi Türk sultanları; ilme ve âlimlere alaka gösteriyorlardı. Tarihçileri himaye ederek onların eserlerinden çağdaşları olan İslâm devletlerinin sultanları gibi istifade ediyorlardı.

¹⁸⁵ Kafesoğlu, 1976, 904.

¹⁸⁶ Kaur, 2013, 30.

¹⁸⁷ Ahmed, 1995, 149.

¹⁸⁸ Kaur, 2013, 29.

¹⁸⁹ Aziz Ahmed, Urdu (Ordu) sözcüğünün askerî bir topluluk manasına gelen Moğolca bir kelime olduğunu ve tarihçi el-Cuveynî'nin Farsça tarih yazarlığında kullanıldığını ifade eder. Ayrıca Babûr'un Hindistan fethinden sonra imparatorluk ordugâhı için kullanıldı. Bkz. Ahmed, 1995, 340. ; Zaman içinde Farsça, Arapça ve Türkçe kelimelerin Urducayla kaynaşması dilin ifade gücünü arttırdı. Urduca İnsan ile eğitim ortamı oluşturulmasındaki gelişmeler sayesinde; ırk, sınıf ve din ayrımı olmaksızın Hindû ve Müslümanlar aynı mektep ve medreselerde çalışmaya başladı. Bkz. Kaur, 2013, 29.

¹⁹⁰ Bayur, 1946, 351.

¹⁹¹ Cöhce, 2002, 695. ; Türkes Günay, 2007, 454.

Sultanlardan eğitim-öğretimi destekleyen Fîrûz-şâh Tuğluk, tarihçileri himaye etti. Bu himayenin minnettarlığını eserlerini kaleme alarak sunuyorlardı¹⁹². Tarihçi Mevlâna Ziyaeddin Baranî'nin 1359'da tamamladığı Tarih-i Firûzşâhî adlı eser, Halaçlar ve Tuğlukların ilk zamanları hakkında bilgi verir¹⁹³. Delhi Sultanlığının ilk tarihi eserlerini meydana getiren tarihçilere örnek ise Fahreddîn Mübârekşâh Merv er-Rûdî, Târih-i Fahreddîn Mübârekşâhî; Hasan Nizâmî'nin Tâc-ü'l Meâsir eserlerini zikredebiliriz. Yine Delhi Sultanlıklarının kuruluşları ve meydana gelen gelişmelerle alakalı ilk ve ayrıntılı tarih olup tabakalardan oluşan esere Nasîreddin Kabaca ve Şemsî sultanları döneminde yaşayan Cüzcânî, Tabakat-ı Nâsırî adlı eserini örnek olarak verebiliriz¹⁹⁴.

Seyyit Hanedanı dönemi tarihçilerinden Yahya İbn-i Ahmet İbn-i Abdullah Serhindî'nin yazdığı Muhammedşâh döneminden bahseden Hızın Hân'ın oğlu Mübarekşâh'a (1421-1434) sunulmuş olan Tarih-i Mübarek Şâhî adlı eser, dönemi aydınlatan temel eserdir¹⁹⁵. Hint bilim ve kültürünü inceleyen, bilim tarihi çalışması örneği yapan, bilim adamı el-Birûnî (873-1051) tarafından yazılan Kitabu't Tahkikî Mali'l Hind ise Hint medeniyetinin ve bölgenin yerel bilim tarihi medeniyetin hakkında bilgi veren eserdir¹⁹⁶.

Sultanların tarihçileri himayesi ve onlarla münasebetlerini Yusuf Hikmet Bayur, *“Alaaddin Halaç'ın himayesinde Emir Arslan Külâhî isimli bir tarihçisi vardı. Alaaddin de sık sık ve ani olarak şöyle bir durumda filan ve filan sultanın ne yaptığını sormak merakı vardı ve dolayısıyla kararlar vermeden geçmişte o yolda yapılanları bilmeye önem veriyordu. Alaaddin Halaç, şair ve şeyhten çok tarihçiyi yanında bulundurmayı seviyordu.”* şeklinde değerlendirmektedir¹⁹⁷.

¹⁹² Köprülü, M.F. (1945). “Fîrûz-Şâh Halacî”. **MEB İslam Ansiklopedisi**. (C. IV). İstanbul: MEB Basımevi, 670.

¹⁹³ Aka, 2005, 127. ; Öztürk, 2007, 376.

¹⁹⁴ Köprülü, 1945, **a.g.m.**, 670.

¹⁹⁵ Bayur, 1987, 479.

¹⁹⁶ Unat, Y. (2008). **Orta Çağ İslam Dünyasında Bilim ve Teknik (Makaleler)**. Ankara: Lotus yayınları, 21.

¹⁹⁷ Bayur, 1946, 360.

3. BABÛRLÜLER'DE EĞİTİM-ÖĞRETİM

3.1. Babûrlüler'de Eğitimin Genel Görünümü

Müslüman sultanlar; ilmin yayılması, âlimlerin yetişmesi gibi pek çok nedenler doğrultusunda birçok eğitim kurumu yaptırmıştır. Âlimler, şairler, bilim ve sanat adamlarını koruyarak ilme teşvik etmiş, eğitime önem vermiş ve güçlü ve teşkilatlı bir devletin bekasını sağlamışlardır.

Hindistan coğrafyasında vücut bulan Müslüman Türk devletlerinden Babûrlüler döneminde eğitim faaliyetleri imkânlar dâhilinde Delhi Türk Sultanlığı zamanına göre daha sistemliydi. Din öğretiminde Delhi Türk Sultanlığındaki eğitim kurumlarında derslerde izlenen önceden belirlenmiş herhangi bir program ve müfredat yoktu. Derslerde okutulacak kitaplar da dersi veren kişilere göre değişiyordu. Babûrlüler zamanında dönemin eğitim kurumlarından medreselerde öğretim programları zamanla geliştiği gibi program üzerinde yapılan bazı çalışmalar ile öğretilen dersler de farklılıklar görülür.

Hint Alt Kıtası medreselerindeki programa göre, talebeler önce temel Kuran dersleri alıp sonrasında Fıkıh, Usûl-ü Fıkıh, Tefsir, Hadis, Kelâm, Mantık, Tasavvuf, Sarf-Nahiv ve Arap Edebiyatı olmak üzere 20 kitap okurdu. Bu programda ağırlıklı olarak Fıkıh ve Usûl-ü Fıkıh dersleri yer alırdı. Zamanla Belagat dersi de medreselerde yerini alırken bu on derste öğrencilerce okunan kitap sayısı 28 oldu¹⁹⁸.

Bölgede medreseler yoluyla XIX. Yüzyıla dek İslâm eğitimi ve araştırmaları devam etti ve Hindistan'a çeşitli sebeplerle gelen İslâm âlimleri buradaki medreseleri ilmi bakımdan güçlendirdi¹⁹⁹. Delhi Türk Sultanlığında olduğu gibi Babûrlüler zamanında da medrese hocalarından müderrislere ve öğrencilere bağlanan maaşlar, ilmi faaliyetlerde devlet desteğinin bir göstergesidir. Yine bu dönemde inşa edilen mescîdlerin etrafına küçük odacıklar yaptırılarak müderris ve öğrencilerin burada kalması sağlandı²⁰⁰.

Babûrlüler dönemi eğitim ve öğretim hizmetinde bulunan en önemli medreseler şunlardır:

Medrese-i Hayru'l-Menâzil (1561-Delhi)

Medrese-i Mescîd-i Fethpûrî (1650- Delhi)

Medrese-i Mescîd-i Ekberâbâdî (1650- Delhi)

¹⁹⁸ Birişik, A. ve Pakdemirli M. N, 2013, 90-91.

¹⁹⁹ Birişik, A. (2003). "Hindistan'da İslam Araştırmaları". **TDVİA.** (C.18), 94.

²⁰⁰ Birişik, A., 2003, 333.

Medrese-i Darû'l-Bekâ (1650- Delhi)

Medrese-i Abdulkhakim Siyalkotî (1650 - Siyalkût)

Medrese-i Rahimiyye (1660- Delhi)

Medrese-i Darû'l-Ulûm-u Frenji Mahal/ Medrese-i Aliye-i Nizâmiye (1693- Luknov)

Medrese-i Gaziüddîn (Gaziüddin Han) (1700- Delhi)

Medrese-i Âliye (1774- Rampûr)

Medrese-i Âliye (1781- Kalkûta)

Medrese-i Hayrâbâdî (18. Yüzyıl- Luknov)

Medrese-i Dârululûm (1856- Haydarabad- Dekken)²⁰¹.

3.2.Babûr Dönemi İlmî Faaliyetler

Kuzey Hindistan'ı fetheden Babûr, bu askerî başarısını edebiyat, sanat, tarih ve âlimlik gibi sahip olduğu çeşitli vasıflara borçludur. O, ilim adamlarına değer verir, eğitim faaliyetlerini ve kültürel faaliyetleri desteklerdi. Fernand Grenard, Babûr'ün devleti yönettiği zamanda faydalı işler olarak yüz yetmiş camii, medrese, imaret kurduğunu ve onarttığını söyler²⁰². O, ecdadının zaferini bilimle ve zarafetle devam ettirerek musikişinaslığı, hattat, âlim, yazar ve şairliği ile de zengin bir kültür sahibi olduğunu gösterdi²⁰³. Babûr Mirza'nın ilim adamlarına verdiği öneme örnek olarak varlığıyla sarayını şerefliendiren devlet adamı, dil bilim âlimi, din adamı, tarihçi ve şair gibi birçok niteliğe sahip Mîr Ali Şîr (Ali Şîr Nevâî)'in cenazesini bizzat taşımasından saygısını anlayabiliriz²⁰⁴.

Babûr dönemindeki eğitim faaliyetleri ve Babûr'ün eğitime verdiği önemin bir belirtisi olarak Seyyid Makber Ali'nin Tevarih eserine ilişkin Yusuf Hikmet Bayur şu bilgileri verir: “Şöhret-i Âm” adıyla anılan resmi dairenin mektep ve medrese yapılması görevlerinden biridir. Bayur, bu dönemde mektep sözcüğünün genel olarak ilk ve orta derecedeki okullara, medrese kelimesinin de üniversite için kullanılabildiğini söyler²⁰⁵.

²⁰¹Birişik, A. ve Pakdemirli M. N., 2013, 98.

²⁰²Grenard, F. (1971). **Babûr** (Haz. O. Yüksel). İstanbul: MEB yayınları 100 Temel Eser, 13.

²⁰³Bıyıktaş, 1991, 47. ; Öztürk, 2007, 364.

²⁰⁴Grenard, 1971, 13.

²⁰⁵Bayur, 1987, 494.

3.2.1. Babûr Şah'ın Önemli Bazı Eserleri Ve Çok Yönlülüğü

Müslüman bir Türk padişahı olan Babûr'ün, Kur'an ve İslâmi ilimler doğrultusunda tahsil gördüğüne Hoca Mevlana Kadı'dan fıkıh eğitimi aldığını ve döneminin fıkıh sahasında kaleme alınan iman, namaz, zekât, oruç ve hac konulu beş fasıldan oluşan *Mübeyyen Der Fıkh* adlı eserine de değinmek gerekir. Zira Babûr bu eseri evlatlarından Hümayun ve Kamran Mirza'ya akait ve fıkıh alanında temel bilgileri öğretmen için 1519 – 1524 yılları arasında kaleme alarak aldığı eğitimler ışığında bilgilerini kendinden sonraki kuşaklara aktarır²⁰⁶.

Yine, Zâhireddin Babûr'ün 1526-1530 yılları arasında yazdığı, 1494-1529 olaylarını içeren vakayinamesi Çağatay Lehçesi (Orta Asya Türkçesi) ile yazılan; Fergana, Kâbil ve Hindistan'a dair yer yer ayrıntılı bir şekilde değerli malumatlar veren Türk tarih ve edebiyatının zengin eserlerinden biridir²⁰⁷. Babûr, *Babûrnâme*'sine 12 yaşında Fergana'ya padişah olmasını anlatarak başlar. Eserinde gittiği ülkelerin o zamanki durumları, oralarda değeri olan güzellikleri, dönemin ileri gelen kişileriyle olan ilişkileri ve onların mizaçlarını ayrıntılı olarak ele alır. O, olayları anlatırken bir yandan da o anki duygu ve düşüncelerini de dile getirerek içten davranır, muhakeme yapar²⁰⁸.

Babûr Mirza'nın şahsiyetinde görülen kabiliyetlerden icat ettiği Hat-ı Babûrî ismindeki yazı çeşidinde vekayinâmesinde yer verdiği şiirlerinde sanatkar, fikir adamı ve edebi yönü ortaya çıkar²⁰⁹. Babûr'ün çok yönlülüğü ve ilmiyle alakalı F. Grenard: “Son derece mümtaz ve geniş bir kültürü vardır. Türk cedlerinin bahadırılık ve yiğitliğine, İran'ın bilgi ve terbiyesine ilave etmiştir. Aynı zamanda müzisyendir; hem icrakâr, hem bestekâr; hattat, din âlimi, şâir, müelliftir; Türkçeye olduğu kadar Farsçaya da hâkimdir... Gramer ve veznin en ince sınırlarına ermiştir.” der²¹⁰.

3.2.2. Babûr Şah'ın Kütüphanesi ve Kitap Sevgisi

Babûr Şah için kütüphaneler önem arz ediyordu. Onun döneminde kurulan birçok medresede kütüphane yer alırdı. Öyle ki sarayında bir kütüphane oluşturmuştur. Kendi

²⁰⁶ Aydın, A. (2017). “Babûrlü Dönemi Fıkıh Çalışmalarının İlk Örneklerinden Biri Olarak Babûr'ün Mübeyyen Der Fıkh'ı”. *Usûl İslam Araştırmaları*. (28), 150-151.

²⁰⁷ Bıyıktaş, 1991, 45.

²⁰⁸ Babûrname adlı eserin Y. H. Bayur tarafından 1941'de yazılan önsözünden faydalanılmıştır. Bakınız: Bâbur, Gazi Zâhireddin Muhammed. (2006). *Babûrnâme (Vekayi)*. (Çev. R. Rahmeti Arat). İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 11.

²⁰⁹ Koç, B. (2011). *Babûrlüler Devletinin Kurucusu Babûr Şah'ın Dış Siyaseti*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

²¹⁰ Grenard, 1971, 198.

seçtiği kitaplardan özel bir kütüphanesi de vardı²¹¹. Babûr vekayinâmesinde Hindistan’da bulunduğu esnada bir mevsim yağmuru fırtınasında yazısının ve kitaplarının zarar görmemesi için nasıl uğraştığını “*Öyle müthiş bir fırtına koptu ki yıkılmayan neredeyse hiç çadır kalmadı. Ben otak içinde yazı yazıyordum; kâğıtlarımı ve kitaplarımı toplayacak vakit kalmadı, otak üst kısmıyla birlikte başıma yıkıldı. Otağın penceresi parça parça oldu; ama hiçbir zararı dokumadı. Islanan yazı ve kitaplar zorlukla toplanabildi. Bunları ıskarlat sedir kilimine sarıp sedirin altına koyarak üstünü kilimle örttük. İki gün sonra yağmur dindi. Yatak (töşekhâne) çadırını kurdurup mum getirtip ve zorlukla ateş yakarak sabaha kadar uyumadan, kâğıtları ve kitapları kurutmakla uğraştım*” sözleriyle nakleder²¹². Buradan da anlaşılacağı üzere onun için yazıları ve kitapları her ne durumda olursa olsun değerlidir.

Koç, XVI. yüzyıl Türk dünyası dairesinde batıda Osmanlı Devleti’nin sultanı Yavuz Sultan Selim ve onunla rekabet eden Şah İsmail, doğuda Şah İsmail’e düşmanlık besleyen Türkistan’a nüfuz eden Özbekler Hanı Şeybanî Han ve onun da hasmı aynı zamanda da Şah İsmail’in müttefiki Babûr Şah gibi büyük hükümdarların bulunduğunu ifade eder²¹³. XVI. yüzyılın başında XVIII. Yüzyılın sonuna dek Safevî, Osmanlı ve Babûr İmparatorluğu söz konusu yüzyıllarda farklı coğrafyalara hâkim olmalarına rağmen Dar’ül-İslâm topraklarını genişleterek zaman zaman rekabet ve etkileşim içinde İslâm tarihine kültürel zenginlik kattılar²¹⁴.

Bu cümleden hareketle aynı zaman dilimi içerisinde farklı yerlerdeki İslâm toplumlarındaki sosyal ve kültürel etkileşimler; değişmeler, eğitim sahası da dâhil olmak üzere benzerliklerle çok yönlü meydana gelmektedir diyebiliriz. Yine hâkimiyetlerini kurdukları yerlerde daha önceki devletlerin mirasları üzerine katkılar da yapmışlardır. Nitekim daha önce de değindiğimiz gibi Delhi Türk Sultanları ve ardılları olan Müslüman sultanlar eğitim bakımından âlimleri, sanatkârları himaye edip onlara türlü imkânlar sağlayıp medreseler gibi ilim icra edilen mekânlar yaptırarak eğitim- öğretimi teşkilatlı hale getirdiler. Babûr’ün şahsiyetinde birçok meziyeti barındıran mahir bir hükümdar olarak yukarıda bahsettiğimiz özellikleri ve onlarla icra ettikleri, onun dönemindeki medeni ve ilmi müesseselerin anlaşılmasında kolaylık görülebilir.

²¹¹ Erünsal, İ.E.(1989). “İslam Medeniyetinde Kütüphaneler”. **D.G.B.İ.T.** (C.14). İstanbul: Çağ yayınları, 251.

²¹² Bâbur, Gazi Zahîreddin Muhammed, 2006, 607.

²¹³ Koç, 2011, Ankara.

²¹⁴ Ahmet, 1995, 35.

3.3. Hümâyûn Dönemi İlmî Faaliyetler

Babûr'un ölümüyle Babûrlülere Devletinin tahtına Nâsireddin Hümâyûn geçti. O; alçakgönüllü, naif bir sultan olmasına rağmen erdem sahibi olmayan kişilerle görüşmek istemezdi. Meclisinde de eğitilmiş din âlimlerini barındırdığı için öğrenmeye her zaman açık bir sultanı diyebiliriz. Babası Babûr gibi eğitim faaliyetlerini destekler, âlimleri himaye ederdi. Din âlimlerine, şairlere, matematik ilmi ehlini huzuruna çağırır; onların müzakerelerinde bulunmaktan keyif alırdı. Örneğin: Hümâyûn köşkler bina ettirip bu köşklere farklı günlerde huzuruna farklı kişileri kabul ederdi. Söz konusu köşklere Müşterî Kasrı'nda huzuruna çarşamba günleri dönemin öğretmenlerini, devletin ileri gelenlerini, ünlü yazarları, âlim ve edipleri alırdı²¹⁵.

Nâsireddin Hümâyûn bir entelektüel ve sanat hamisi olarak hattat ve şairdi. Sanat ve edebiyatın aydın bir aşığıydı. Zamanının büyük bir kısmını astronomi, coğrafya ve matematik çalışmaya adanmıştı. O, astrolojiye önem verirdi ve yıldızları gözlemleyerek uzun zaman geçirirdi. 1556 yılında bir akşam Venüs'ü izlerken padişah ezan sesini duydu. Namaz kılmaya kalktığı esnada kıyafetine ayakları dolandı ve kütüphane olarak kullandığı yerin merdivenlerinden düştü, birkaç gün sonra da öldü²¹⁶.

3.3.1. Hümâyûn Dönemi Âlimler

Babûrlülere padişahı Hümâyûn'un etrafında âlimleri topladığına ve onları himaye ettiğine daha önce değinmiştik. Bu âlimlere örnek olarak Habib-üs-Siyer yazarı Handmir'i zikredebiliriz. O, Delhi'ye gelerek padişah tarafından değer gördü. Öyle ki vefatı üzerine Delhi'de Şeyh Nizamüddîn Evliya ve şair Emir Hüsrev gibi büyük âlimlerin yanına gömüldü. Ayrıca Hümâyûn Şah Delhi'de bir medrese bina ettirdi. Döneminde bir medrese de Şeyh Zeynüddîn Hâfi Çınar tarafından yaptırıldı²¹⁷. Yine Hümâyûn dönemindeki Delhi'de yaptırılan medreseyi müderris Şeyh Hüseyin yönetti²¹⁸.

Delhi Türk Sultanlığı döneminde olduğu gibi bu dönemde de eğitim-öğretim kurumlarından medreselerin inşası uzak yerlerden Hindistan'a gelen âlimlerin katkılarıyla kültürel zenginliğin artışına ve İslâm kültürünün buralara yerleşerek ilim adamlarının yetişmesine imkân sağladığı görülmektedir.

²¹⁵ Kaan, O. ve Koç, B. (Ocak-Nisan 2012). "Hindistan'da Türklük Müslüman Türk İmparatorları Hümâyûn Şah". **Tarih Okulu**, (12), 221-233.

²¹⁶ Berinstain, V. (1998). **India and the Mughal Dynasty, Discoveries**. (yayıncı Harry N. Abrams). Newyork, 35.

²¹⁷ Bayur, 1987, 494.

²¹⁸ Birişik, 2003, 336.

3.4. Ekber Şah Dönemi İلمي Faaliyetler

3.4.1. Ekber'in Kişilik Özellikleri

1556-1605 yılları arasında Hindistan'da yarım asırlık saltanat süren, resmi adı Ebulfetih Celalettin Mehmet Ekber Şah olan Babûr hükümdarı Ekber²¹⁹; 16. yüzyıla yaptığı sosyal, ekonomik, eğitim, öğretim, siyasi, dini gibi pek çok alanda reformlarıyla iktidarı süresince Hindistan'a büyük hizmetleri ile dünyada iz bırakan hükümdarlardan biridir. Onunla aynı dönemde yaşayan Osmanlı İmparatorluğu sultanı Kanuni Sultan Süleyman'ın da koyduğu kanunlar ve döneminde konulan Sahn-ı Süleymaniye (isminde tıp ve riya ziye) medreseleri, askeri alandaki tanzimi gibi çağının ihtiyaçlarına göre yine birçok sahada yenilikleri mevcuttur²²⁰. Yine 16. yüzyılda İran'da Şah Tahmasb'ın torunu ve Safevi Devletine izlediği siyasetle doğuda Özbek ve batıda Osmanlılara olan tutumu ve içte ve dışta Safevi hükümdarı olarak izlediği dini politikasıyla Şah Abbas²²¹'i da zikretmek farklı yerlerdeki reformcu hükümdarların halkına hizmetleri bakımından örnektir.

Ekber Şah, yeni yerler fethederek hem ülkesinin hâkimiyet sahasını genişleten hem de devletini nasıl uzun süre ayakta tutabileceği sorumu üzerine birtakım yollar izleyen ve çağının gerektirdiği gibi hareket eden tarihte önemli bir yere sahip hükümdar olarak onun genel siyasasının ana çizgileri Bayur tarafından şöyle ele alınıyor:"

- a) *O zamana göre çok ileri bir insaniyet göstermek ve adama değer vermek*
- b) *İyi yönetim ve ekonomik kaynakların gelişmesine önem vermek ve uyrukun (teb'a) devlet için değil, devletin uyruk için var olduğunu hep göz önünde tutmak*
- c) *Hindulara Müslümanlarınkine eş haklar tanımak, yüksek makamlara ve orduya Hinduları almak²²²".*

Babûrlü padişahı Ekber'in nasıl bir eğitim-öğretim politikası izlediğini daha iyi anlayabilmek için onun kişilik özelliklerine, yaşadığı zamanın gereklerine göre nasıl davrandığına değinmek gerekir.

²¹⁹ Bıyıkta y, 1991, 61.

²²⁰ Uzunçarşılı, 1995, 419- 420.

²²¹ Aydoğmuşoğlu, C. (2012). "Şah Abbas Devrinde (1587- 1629) İran'da Ticari Hayat". A.Ü. **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, (48), 365.

²²² Bayur, 1987, 749.

3.4.1.1. Ekber Şah'ın İnsan Sevgisi

Hindistan geniş bir coğrafya olarak içinde çeşitli ırktan halkı, farklı dilleri ve dinleri barındırıyordu. Dolayısıyla Ekber zamanında hoşgörüsü ve insaniyeti ile “Sulh-ü kül” siyasası herkesle barışı içeren anlayış biçimiyle en göze çarpan özelliği sayesinde halkının eşit haklara sahip olması yolunda adım atması halkın güvenini kazanmasını sağladı. Oysa Ekber'in devrinde Avrupa din savaşları içindeydi ve engizisyon yargıçları her tarafta her gün birçok adamı canlı canlı yaktırıyordu. Savaşlar esnasında çocuklar da dahil olmak üzere halkı kılıçtan geçiriyordu. Yahudileri önemseyen olmuyordu. Osmanlı ve Türkmen arasında İran'da sünnî-şii çekişmeleri yaşanıyor²²³.

Ekber, devletini yalnız kendi sağlığında değil uzun vadede sağlam temeller üzerinde devamlılığı sağlamayı düşünüp, bu sorunsalı ele almıştır. Bu yolda yaptıklarıyla onun devri Hindistan'da Türk hâkimiyeti için bir dönüm noktasını teşkil eder²²⁴.

Celalettin Ekber, ülkesindeki Hinduları devlete ve devlet idaresine ısındırmak, teşkilatta yer almalarını sağlamak gerektiğini düşünerek Hindulardan Maheşdaş Bîrbâr ve Todarmal gibi meşhurlarını etrafında toplayıp onlarla dost oldu. Öyle ki meşhur Raca Baharimal da ona candan bağlanarak hizmetine girdi ve kızını Ekber'e verdi²²⁵. O, Hindistan'da güvenlik ve halkın huzuru için Hinduların Müslümanlarla eşit haklara sahip olduğu düşüncesiyle meydana getirilen bütün eşitliklerin kaynağını gördüğü Din-i İlahi'yi icat ederek çeşitli din ve inançların sentezini sağlamayı amaçladı²²⁶.

Onun insancıl tutumu eğitime de yansdı. İskender Lodi'nin geleneğine dayanan matematik ve mantık gibi rasyonel bilimlere de içeren eğitim politikası sayesinde Hinduların bilim çalışmalarına katılımını artırdı. Sanskritçe derslerinin konulması, öğrenmek isteyenler için en önemli yeniliklerinden biri oldu²²⁷.

3.4.1.2. Ekber'in Yöneticiliği

1556'da Celaleddin Ekber Şah adıyla tahta oturmasından itibaren yayılma politikası izleyerek babasından devraldığı toprakları genişleterek Malva, Gondvana'da Garha-Katanga Gond Racialığı, Çitar, Kalincar, Gücerât, Bihar, Bengal, Keşmir, Sind, Orissa'nın bir kısmı, Belucistan, Mekran ve Kandehar'ı fethetti. Aldığı önlemler ile de saltanatının

²²³ Bayur, 1987, 160-161; Bayur, Y.H. (1938). “XVI. Asırda Dini ve Sosyal Bir İnkılap Teşebbüsü; Ekber (Gurkan 1556-1605)”. **Bellekten**, 2(5-6), 136.

²²⁴ Bayur, 1987, 138.

²²⁵ Bıyıktaç, 1991, 66-67.

²²⁶ Bayur, 1987, 161.

²²⁷ Ahmed, 1995, 254.

temellerini sağlamlaştıran Ekber, Hindistan'ı tek merkezi idare altına topladı. Yaptığı yenilikler: vergilerle de halkına adil yaklaşıma çalışarak onların güvenini kazanmaya çalıştı. İdari bakımdan devletinin bekasını sağlamak için otoritesini artırma yolunda askeri erkânın terfi ve tayin işlerini kendi sorumluluğuna alıp sivillere de mansabdar rütbesi vererek eski uygulamalara dayalı asker ve sivil arasındaki ayrıma son verdi. Sınırlarını genişlettiği topraklarını da “sûbe” adı verilen eyaletlere ayırdı²²⁸.

3.4.2. İbadethane (Salon) Toplantıları

Ekber dönemi eğitim faaliyetlerinden bahsedilirken onun salon toplantılarına da değinmek gerekir. Çünkü aşağıda bahsedeceğimiz üzere bu toplantılara katılan şahısların tartışmalarında âlimler bilgi ve zekâlarıyla ön plana çıkarak dönemin eğitim politikasına yön verdiler.

İslâm dünyasında devlet başkanlarının saraylarında kapsamlı yerlerden olan salonlar, Abbasilerden itibaren yaygınlaştı. Halife Me'mun gibi sonraki hükümdarlar ilim adamlarını himaye ettiler. Onun sarayına her dil ve milletten ilim ve edebiyat ehli insanlar gelir, sohbetler yapar ve burada yazdıkları eserleri sunarlardı. Bundan dolayı saraylar, ilim faaliyetlerinin olduğu kültür merkezleri konumundaydı²²⁹.

Ekber, teşkilatını güçlendirdikten sonra kalenderler, sûfiler ve Çiştîye şeyhleri ile uzunca görüşüp dini konuları incelemeye koyuldu. Kuran, hadis, kelam ve şeriat üzerine münakaşalar yaptı²³⁰. Dini münazara için Çiştî şeyhine duyduğu yakınlık ve hürmet dolayısıyla Fetihpûr Sikri şehrini imar ettirerek buraya 1575'te “İbadethane” denilen ancak daha çok bir tartışma yeri olarak kullanılan divanhaneyi yaptırdı. Bazı tarihçilere göre İbadethane'de geniş salonlar olmakla birlikte her salon bir tartışma grubu için ayrılmıştı²³¹. Önemli bir ziyaretgâh olan Fetihpûr Sikri'deki divanhanede geniş salonlar, zengin kütüphaneler mevcuttu. Burada saray mensupları, Müslüman âlim, edip ve mutasavvıflarla Mecûsi, Hindû, Budist ve Hristiyan bilginler toplanır, tartışılırdı²³². Hindistan'a İslâm'ın tesirlerinden olan yeni bir anlayış, dini eğitim ve tartışmaların herkese açık olmasıydı²³³.

Bu toplantılarda danışmak ve öğrenmek amaçları dışında katılan ulema arasındaki şahsi çekişmeler onların şer'i konularda birbirleri arasındaki ayrılıkları öne çıkarıp ulema

²²⁸ Konukçu, E. (1994). “Ekber Şah”. **TDVİA**. (C. 10), 542.

²²⁹ Çelebi, A. (1983). **İslamda Eğitim-Öğretim Tarihi**. (Çev. Ali Yardım). İstanbul: Damla yayınevi, 64.

²³⁰ Bayur, 1987, 100.

²³¹ Konukçu, 2002, 751-752.

²³² Konukçu, 1994, 543. ; Bıyıktay, 1991, 80.

²³³ Nizami, 1998, 91.

ve hocaların nüfuzunu kırmak amaçlandı. Ekber, akıl ve mantığı rehber edinerek tartışmalara tarafsızlıkla başkanlık yapıyordu. Ancak İslâm ulemasından bazı kişiler Fetihpûr Sikri'deki salon toplantılarında kendi görüş ve fikirlerine karşı çıkılıp yabancı din âlimlerinin fikir ve görüşlerinin kabul görmesi gibi bazı nedenlerden dolayı muhalefette bulundular. Uzun süren münazara ve ilmi çekişmeler sırasında Ekber Şah da görüşlerini ifade eder ve zekâsıyla üzerinde tartışılan konular ile ilgili en iyi sonuçları bulup çıkarırdı²³⁴. 1575-1576 yılları ibâdethane toplantılarında örneğin dört mezhep ulemasından padişaha yakınlık için şeriata uymayan fetva verenlerden Mevlâna Mahdum-ül-Mülk'ün toplantılar esnasında Hacca gitmeye korktuğundan dolayı artık haccın farz olmadığı ile ilgili fetva verdiği söylenir. Ona göre: deniz yolu Portekizlilerin elinde olduğu için üzerinde Meryem Ana ve İsa'nın resmi olan Portekiz pasaportlarını kullanmak gerekliliği puta tapmayı yaygın hale getiriyordu. Karayolu ise Kızılbaşların elinde olduğundan güvenli değildi²³⁵.

1578'de İbadethane toplantıları tekrar başladı. Çoğu zaman, özellikle Cuma geceleri sabaha dek sürerdi. Ekber, Hindu ve diğer dinlerin bilginleriyle şahsi görüşmeler yaptı ve onlardan kendisi yeterli bilgileri öğrenip daha sonra söz konusu kişileri salon toplantılarına davet etti ve İslâm dinine karşı söylemlerine rağmen onları dinledi²³⁶. Ekber'in salon toplantılarında her milletten din adamının bulunmasına müsaade etmesi, tartışmalar esnasında onların düşüncelerini ifade etmesine yine izin vermesi Hindistan gibi karmaşık bir yapıya sahip ülke için onun açık görüşlü, sorgulayan, öğrenmeye açık, güçlü irade sahibi ve devrinin idealist bir padişahı olduğunun ispatıdır.

Mazhar (Eylül 1579 Resmi Genel Bildiri)

Ekber Şah, "Sultanü'l-İslâm keh-fü'l-enâm emîrû'l-mü'minin zıllullah ale'l-'âlemin" diye tanıtıldığı, dünyevi ve dini otorite olarak belirlendiği mazharı yayınladı. Bu belgeyi Şeyh Mübarek hazırladı ve dönemin ileri gelen âlimleri de imzaladılar²³⁷. Avrupa tarihçilerinin yanılmazlık bildirisini dedikleri bu fetva Ekber'e sunulmasından dolayı Arıza adıyla da anıldı. Bu belge, İbadethane tartışmalarının bir sonucu olarak da görüldü. Ona göre Ekber Hindistan'daki Müslümanların dini önderiydi. Bayur'un verdiği bilgilere göre bu belgenin içeriği şöyledir:

²³⁴ Bıyıktaş, 1991, 80-81.

²³⁵ Bayur, 1987, 101-102.

²³⁶ Bayur, 1987, 104.

²³⁷ Konukçu, 1994, 543.

“Hindistan, güven ve barışın merkezi ve adalet ve şefkatin yurdu durumuna girmiş olduğu için birçok halk ve bunlar arasından birçok “ulema” oraya göçüp orasını kendilerine yurt edinmişlerdir. Bizler ki hem ‘şer’ in ve ‘fikh’in bütün kısımlarını ve ‘akıl’ ve ‘nakil’e dayanan bütün hükümleri bilen, hem de dine bağlılıkları ve doğruluklarıyla tanınmış başlıca ‘ulema’yız.” ...”Şeyhişah-ı İslâm Emir-ül Müminin, Zillullah-ı fil Arz, Ebül Feth Celâl-üd-Din Muhammed Ekber Padişahı Gazi (Allah Devletini daim kılsın) en adil, en hakim, en Allah’tan korkan padişaktır. Dolayısıyla ileride Müctehidlerin, üzerinde birbirine uymayan düşünceler besledikleri bir dinî sorum ortaya çıkar ve eğer padişah milletin menfaatini ve siyasal gereklikler bakımından bu düşüncelerden birini seçer ve bu yolda bir buyrultu çıkarırsa biz bu buyrultunun bizleri ve bütün milleti bağladığını kabul ediyoruz. Şunu da biliyoruz ki eğer padişah yeniş bir buyrultu çıkarmayı gerekli bulursa biz ve millet için ona uymak borçtur, yeter ki buyrultu yalnız Kur’an’ın bir ayetine uygun olmakla kalmasin, aynı zamanda millet için de gerçekten faydalı olsun...²³⁸”.

3.4.3. Ekber’in Din-i İlâhîsi

Ekber, uzun süre dini ve felsefi tartışmalar yaptırırken kendince bazı sorumluları da çözümlenmeye çalıştı. Bu esnada “saadet-i Dareynî” yani her iki ucunda mutluluğu sağlayan bir görüş, inanç ve yaşayış yolunun olup olmadığını sorguladı²³⁹. Dini siyasasınca aşağıdaki maddeleri amaçladı:

1. Ülkeyi yöneten hükümdar olarak hocaların hâkimiyeti altında olmadan Hindistan’da Müslümanların önderi olmak, onları kendisine bağlamak.
2. Tebası içindeki Müslüman ve Hindu dinleri arasındaki benzerlik ve yakınlıklardan faydalanarak halkı bir arada tutmaya çalışmak.
3. Hem Müslüman hem de Hinduları inanç bakımından ortak bir noktada buluşturup yine idareyi elde tutmak için o dinin lideri olmak.
4. Eşit tuttuğu Müslüman ve Hindular arasındaki dayanışmayı arttırmak.
5. Çeşitli dinlere ve inançlara mensup olan halkına çok sayıda kanun yapmak yerine herkesi kapsayan genel olan laik kanunlar yaparak halkı eşit kılmak.
6. Ülkesinde tüm tebaanın birlikte kutlayacağı, katılacağı ortak bayramlar yapmak ve çeşitli takvimleri yine ortak bir paydada birleştirmek²⁴⁰.

²³⁸ Bayur, 1987, 110-111.

²³⁹ Bayur, 1987, 100.

²⁴⁰ Bayur, 1987, 75-76.

Ekber, 1582’de bütün eyalet valilerinin huzurunda Din-i İlahi’yi duyurdu²⁴¹. Bu dine mensup kişilere “İlahi” denirdi. Bu dinde ayrı ayrı birer din meydana getiren peygamberler ve mezhep imamları aradan çıkartılıp ortak bir din vücuda getirilerek tüm dinler Allah’ta birleştirildi. Yani tek Tanrılı inanç ve Ekber’in o inancın vekilliği söz konusuydu²⁴². Rıza Nur, Ekber’in dini faaliyetlerinden bahsederken onu iki safhada ele alır: Din memurları aleyhine hareket, yeni bir din icat etmek²⁴³.

Ekber’in dini, İslâm’da ve tüm diğer büyük dinlerde olan emirleri, Jainizm’de bulunan “canlı hiçbir şeyi öldürmeme” ve Katolikler’in “bekârlık” gibi prensiplerini bu dinin çatısı altında birleştirdi. Aziz Ahmed, *Din-i İlâhî*’nin prensipleri olan on erdem ile ilgili; dokuzunun doğrudan Kuran’dan alındığını, onuncu erdemın tüm sûflerin fikir ve yaşantısının ortak temeli olduğunu söyler. Bunlar ise; cömertlik, zararlı faaliyetlerden uzak durmak ve öfkeyi yavaşça bastırmak, dünya ile ilgili hoşnutluk verici şeylerden el çekmek, yine dünyevi işlerden uzak durmak, takva, züht (Dini bakımdan yasaklanan eylemlerden sakınıp dinin esaslarını yerine getirmek.), basiret (ölçülü görüş ve sağduyu sahibi olma), mülayim olma, şefkat, Allah’a bağlılık ve ona ulaşmanın özlemiyle ruhun temizlenmesiydi. Bu dinin müritleri on sekiz kişiydi²⁴⁴. Din-i İlâhî, mantığa dayanmasından farklı olarak, çoğunlukla sünnî Müslüman temelliydi.

Abdullah Han Özbek’in zulmünden kaçarak Hindistan’a gelenlerle beraber Orta Asyalı alimlerin eğitimde büyük bir payı oldu. Söz konusu kişilerden en ünlüsü Fethullah Şirazî, Ekber’in sarayına gelerek Devânî, Sadi Şirazî ve Mirza Can’ın tartışmalarını tanıttı. Ayrıca devletin eğitim müfredatını modern yöntemlerle zenginleştirdi. Ekber’in Osmanlıdaki modernleşme hareketlerinin görüldüğü yeni dilbilimsel yönelişlere benzeyen uyguladığı reformlar, imla kurallarındaki yenilikler ile klasik Arapçadan uzaklaşarak Farsçaya yönelmek idi²⁴⁵.

Ekber Şah’ın dini liderlik üzerine bazı sözleri şöyleydi: “Mürid etmek kula yaratıcısını anlatmaktır, müridi kendine hizmetçi yapmak değildir.”, “Başarı Allah’ın

²⁴¹ Konukçu, 1994, 543.

²⁴² Bıyıktaş, 1991, 82.

²⁴³ Nur, R. (1979). **Türk Tarihi**. (C.7). İstanbul: Toker Yayınları, 25.

²⁴⁴ Ahmed, A. (1995). **Hindistan’da İslam Kültürü Çalışmaları**. (Çev. Latif Boyacı). İstanbul: İnsan yayınları, 240-241-242.

²⁴⁵ Ahmed, A. (1995). **Hindistan’da İslam Kültürü Çalışmaları**. (Çev. Latif Boyacı). İstanbul: İnsan yayınları, 242.

yardımına ve Allah'a varmak için olgun bir kılavuza bağlıdır. Birçok kişinin istidat cevheri bunlara nail olmadıkları için toprakta çürüyüp gitmektedir.²⁴⁶”.

Din-i İlahi'den sonra ülkede her sınıftan halk arasında devamlı ve şiddetli muhalefetler ortaya çıktı. Eyaletlerde isyan başladı. Bunun nedenleri çok yönlü olmakla birlikte Ekber'in ibâdetle ilgili yaptığı uygulamaları ve çeşitli din mensuplarınca ibâdetinin farklı yorumlanmasıydı. Örneğin, güneşle ilgili ibâdetleri Hindular ve Sünniler arasında tartışmaya neden oldu. Yine ay üzerine değil de güneş esaslı “Takvim-i İlahi” adında takvimin çıkarılması da buna örnektir.

Ekber'in Din-i İlahi'sine muhalefetler kapsamlı olduğundan mevzuyu müstakil bir çalışmada ayrıntılı bir şekilde ele almak yerinde olacaktır.

3.4.4. Ekber'in Eğitim-Öğretim Reformları

Hindistan coğrafyasına ilişkin çalışmaları olan bazı kişiler Babûrlü padişahı Ekber'in ataları gibi bir şehzadenin aldığı geleneksel eğitimi almadığını ve hatta okuma yazmayı pekiyi bilmediğini söyler. Onun Âlim olmadığı halde ilme hizmetlerine değinirler²⁴⁷.

Ekber'de ataları gibi ilim ehli kişilere değer verdi. Hacca gitmek suretiyle ya da herhangi bir nedenle Hindistan'a gelen veya yolu Hindistan'a düşen meşhur bilginleri tanımaya, onlardan istifade etmeye çalıştı²⁴⁸. Az uyuyan zamanını doğru kullanmaya gayret eden hükümdar, idari işlerine baktıktan sonra kalan vaktini bilim ve sanatla ilgilenererek geçirirdi²⁴⁹.

Ekber; siyasi, sosyo-kültürel, iktisadi alanlarda yenilikçi bir hükümdar olduğu gibi eğitim işlerinde de reformcudur. Medreselerde okutulan derslerde ve onların her birine verilen önem de yenilikler yaptığı gibi medreselerdeki öğretim metotlarında da yeni yöntemler uygulattı²⁵⁰.

Ekber Şah'ın kurduğu ve başkent olarak kullandığı Fetihpûr Sikrî şehrinde devletin kudreti ve ihtişamının nişanesi olan Fetihpûr Sikrî Ulu Camiî, Babûrlü döneminin camii-mescîd örneklerindedir. Buradaki salonlar, odalardaki elbise ve kitap koyma yerleri camide eğitim verildiğini gösterir. Döneminin en önemli medresesi Medrese-i Mescîd-i

²⁴⁶ Bayur, Y.H. (1987). Hindistan Tarihi (C.2), s. 129.

²⁴⁷ Ahmed, 1995, 235. ; Bıyıktaş, 1991, 78.

²⁴⁸ Bayur, 1987, 495.

²⁴⁹ Bıyıktaş, 1991, 86.

²⁵⁰ Bayur, 1987, 495.

Fetihpûrî (1650)'dir²⁵¹. Ekber Şah döneminde pek çok medrese yapıldı. Bir kısmı da şahsi kurulan medreselerdi. Ekber'in sütanesi Mahip Enege (Anaga)'nin Delhi'ye yaptırdığı medresenin kalıntıları günümüze kadar gelmiştir²⁵².

3.4.4.1. Müfredat Reformu

Şiraz'da ders veren, mekanik ile ilgili buluşları ve felsefi çalışmaları olan Mir Fethullah Şirazi adındaki âlim, yetiştirdiği öğrencilerle ünlendi. Ondan haberdar olan Ekber, Şirazi'nin Agra'ya gitmesi için Âdilşah'a ferman gönderdi. Fethullah Şirazi, 1583'te buraya gelerek kısa zamanda saraydaki âlimler arasından bilgisiyle ön plana çıktı. Hindistan'da felsefi ilimlerin yaygınlaşmasına katkı sağladı²⁵³. Medreselerdeki müfredat üzerine bazı çalışmalar yaptı.

Medrese programları ilahiyat, riyazî ve tabîî olmak üzere üç kısma ayrıldı. Böylece dini öğretim ve dünyevi öğretim ilk defa ayrıştı²⁵⁴. Ekber döneminde tıp, astronomi ve kimyaya da önem verilirken yabancı âlimler söz konusu dersleri okutmak için ülkeye davet edildi. Medreselerde başlangıç seviyesinde eğitim alan öğrencilere okutulacak dersler, Ekber'in emriyle düzenlendi. Öğretilen dersler onun zamanında şu sırayla verilirdi: ahlak, aritmetik, ziraat, geometri, astronomi, idare sanatı (ev işleri ve yönetim kuralları), tıp, mantık, tabii ilimler, dini ilimler ve tarih. Temel Sanskritçe kaynaklar da programa eklendi.

İlahiyat bölümleri olan üst düzey medreselerde öğrencilerin aldığı ders sayısı ondan on ikiye yükseltildi. Tıp, astronomi, felsefe ve matematik programa eklenirken edebiyat ile ilgili dersler programın dışında bırakıldı²⁵⁵. Daha önceki medrese programına göre bazı derslerin eklenip çıkarılması kitap sayısını etkiledi ve son durumda toplam yirmi beş kitap okutulması takdir edildi. Ekber döneminde Kütüb-ü Sitte (Altı Hadis) Kitabı bölgede hadis ilminin öneminin artması sonucu hadis dersinin ağırlığı da artınca ilk kez müfredata dâhil edildi. Bu dönemde müfredat oldukça zenginleştirildi²⁵⁶.

Ekber döneminde eğitim-öğretim sahasında görülen yeniliklere İran'da ve Osmanlı ülkesinde Kanuni Sultan Süleyman zamanında da tesadüf ediyoruz. İran'da 16. Yüzyılın başlarında devlet desteğiyle yeni uygulamalarla eğitim-öğretim canlandı. Yeni medreseler

²⁵¹ Beksaç, E. (1995). **TDVİA**. (C.12), 473-475.

²⁵² Bayur, 1987, 496.

²⁵³ Kurtuluş, R. (2010). "Şirazi Mir Fethullah". **TDVİA**. (C. 39)., 187-188.

²⁵⁴ Birişik, A., Pakdemirli, M.N., 2013, 9.

²⁵⁵ Birişik, 2003, 336-337.

²⁵⁶ Birişik, A., Pakdemirli, M.N., 2013, 91

kuruldu. Hatta Şii medreselerin yanı sıra Sünni medreseler de yeniden faaliyete geçti. Ayrıca diğer ülkelerdeki ulemalardan Şii öğretim geleneği için buraya gelenler oldu²⁵⁷.

XV. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı medrese programlarında felsefi konular, matematik, mühendislik ve tıp dersleri yer alır ve talebelere okutulurdu²⁵⁸. Osmanlı padişahı Kanuni Sultan Süleyman, eğitim sisteminde ıslahatlar yaptı. Ulema sınıfının hiyerarşisini düzenledi ve Fatih Sultan Mehmed'in yaptırdığı Sahn-ı Seman medreselerine eklemelerde bulundu. Öğrenciler bu medreselerde tefsir, hadis, fıkıh, kelam ve edebiyat dersleri alıyordu. Ayrıca ilk ve orta eğitimlerde hendese, astronomi ve aritmetik derslerini aldıklarından fen bilimlerini biliyorlardı. Kanuni döneminde bahsedilen derslere âlim yetiştirmek ihtiyacı sebebiyle yeni medreseler yaptırıldı. Süleymaniye Camii'nin etrafında dört medrese inşa edildi. Ulûl-i hadis, Hadis, tıp, tabiiyat (doğa bilimleri) ve riyaziye (hesap ilmi, matematik) dersleri Sahn-ı Süleymaniye'de ayrı ayrı medreselerde öğrencilere verildi²⁵⁹. Burada görüldüğü gibi Ekber ile aynı zamanda farklı coğrafyadaki İslâm padişahının bazı eğitim ıslahatları benzerlik göstermektedir. Hatta o dönemde müfredata eklenen dersler ile önem kazanan dersler bile aynıdır.

3.4.4.2. Öğretim Metotlarında Reform

Öğrencilere dersler genellikle ezber, tekrar, tartışma ve imla metotları ile öğretilirdi²⁶⁰. Ekber zamanında derslerin sırayla izlenilmesinde öğrencilere kolayca ilerleyebilmeleri için uygulanan yeni usuller anlatıldıktan sonra öğrenilenlerin sırasıyla sayılması amaçlandı²⁶¹. Bir çocuğun önceden yıllarca okuyarak öğrendiklerini ona birkaç ay içinde öğretmek, öğretme metotlarındaki yapılan değişikliklerdendi. Mektepler bu yeni öğretim tarzıyla yeniden canlandı. Medreseler de yenilendi²⁶². Burada mevcut öğretim süresinin kısaltılması söz konusudur. Medreselerde öğrencilerin eğitim süreleriyle alakalı genel bir kural olmamakla birlikte eğitimini başarıyla tamamlayanlar icâzet (Diploma) alırdı²⁶³.

Bu dönemde İslâm ulemasına İslâmi eğitimle ilgili aile terbiyesi ve telkini üzerine görüşleri hakkında Bıyıktay: "*Ana baba telkin ve terbiyesi olmazsa her doğan çocuğun*

²⁵⁷ Bozkurt, N. (2003). "Medrese". **TDVİA**. (C.28)., 325.

²⁵⁸ İspirli, M. (2003). "Medrese-Osmanlı Dönemi". **TDVİA**. (C. 28)., 329.

²⁵⁹ Uzunçarşılı, 1995, 587.

²⁶⁰ Bozkurt, 2003, 326.

²⁶¹ Bayur, Y.H. (1938). "XVI. Asırda Dini ve Sosyal Bir İnkılap Teşebbüsü; Ekber (Gurkan 1556- 1605)". **Belleten**, 2 (5-6), 179.

²⁶² Bayur, 1987, 495-496.

²⁶³ Bozkurt, 2003, 326.

*İslâm'a meyil edeceği yolunda İslâm uleması tarafından beyan edilegemekte olan ülküli bir iddiayı tahkik için Ekber, 20 çocuğu dört sene sessiz sedasız ana ve babadan ve her türlü telkin ve tesirden azade büyüttürmüş ve sonunda çocukların tabii meyillerini tetkik ederek bu hüküm ve iddianın doğru olmadığını meydana çıkarmıştır. Bu vaka müşar'ül-ileyh in hakikat uğrunda ne kadar azim ve irade kuvvetine haiz olduğunu göstermektedir.”*²⁶⁴der.

Ekber Döneminin devlet anlayışına göre, tebaasının ihtiyaçları doğrultusunda yeni düzenlemelerde ve girişimlerde bulunarak halkını eğitmeye önem veren ilim faaliyetlerini destekleyen hükümdarlardan biri olduğunu yaptığı icraatlarla gösterdi. Ekber Şah yalnız medresedeki öğretimi değil, aynı zamanda Hindu öğretimini de düzenledi ve Hinduların mutlaka öğrenmesi gerekenleri saptadı²⁶⁵. Onun döneminde Müslümanlar ile Hindular aynı öğretim yerlerinde birlikte eğitim aldılar. Ekber dönemi medreselerinde Arapça, Farsça ve Sanskritçe dillerinde öğretim yapıldı. Dünyevi derslerin sayısının artışıdan dolayı Farsça dilinde öğretim yapan kurumlar daha popüler oldu²⁶⁶. Ekber, medreselerde eğitim dili Arapçanın yerine Farsçayı koydurdu²⁶⁷.

3.4.5. Ekber'in Eserleri Tercüme Emri

Ekber'in eğitim politikası, fikir ve düşünce özgürlüğüne fırsat verdiğinden Hintçe ile birlikte bölgesel diller de canlandı. Ekber Şah, reformlarıyla Müslüman ve Hindu âlimlerin bir araya gelmesine vesile oldu. Dolayısıyla dil becerisi iyi olanlar bazı ortak çalışmalar yaptılar. Dini kitaplar başta olmak üzere pek çok ilmi kitap, Ekber'in emri ile Sanskrit dilinden Farsçaya ve bölgesel dillere çevrildi.

Kutsal metin dili olan Sanskritçe, Hindistan'da kast sistemince Brahmanlara özgüydü. Ekber, kutsal metinlerin yerel dillere tercüme edilmesine izin vererek Hinduların kendi aralarındaki ayrılıklarına son vermesine vesile oldu. Ayrıca onların tüm eserlere doğrudan ulaşmalarına, onları anlamalarına katkıda bulundu²⁶⁸.

²⁶⁴ Bıyıktaç, 1991, 84.

²⁶⁵ Bayur, 1987, 496.

²⁶⁶ Birişik, A. Ve Pakdemirli, M.N., 2013, 91

²⁶⁷ Nur, 1979, 44.

²⁶⁸ Kutlutürk, C. (2018). "Müslüman Türklerin Hint Dili ve Literatürüne Katkısı: Hint-Sufi Metinleri". **Bilig Türk Dünyası ve Sosyal Bilimler Dergisi**, Sonbahar 2018, (87), 37.

Ekber'in Farsçaya tercüme ettirdiği Brahmanizm'in önemli eserlerinden bazıları: Vedalar, Ramayana ve Mahabharata idi. Ayrıca onun geceleri bu eserleri öğrenmek için çalışması, kendini geliştirmeye ve öğrenmeye açık bir insan olduğunun belirtisidir²⁶⁹.

Ekber döneminde yapılan tercüme programı, fikri gelişim için gerekli görülen, aynı zamanda Arapça, Türkçe ve Keşmirce –Kuzey Hindistan Dili- dilinden yapılan tercümelemleri de kapsayan mühim bir projeydi. Aziz Ahmed'in bildirdiğine göre bu çalışmalarda: Faizî, Ebu'l- Fazl, Hacı İbrahim Sirhindî, Bedâûnî, Nakip Han, Molla Şah ve Muhammed Sultan Sâniserî gibi Müslüman mütercimler yer alırdı. Onlara yardım etmek için görevlendirilen Hindu bilginlerin bazıları ise: Kishnjashi, Gangâdhar, Mahesh Mahânand, Devî Misrâ, Satavadhava, Madhusûdana-Misra, Chaturbhuja ve Bhavan idi²⁷⁰.

Ekber'in Farsçaya tercüme ettirdiği eserlerden bazıları:

Zeyc-i Cedid-i Mizâf: Semerkant'ta Uluğ Bey'in yazdığı eserdir.

Mahabharata: (Savaş kitabı) adıyla çevrildi²⁷¹.

Ramayana: Valmiki'nin eseri, epik bir klasiktir. Bedâûnlu Abd-ül Kadir tercüme etti. Bu çeviri karşılığında 24.000 beyit için 150 eşrefî (altın) ve 10.000 tenge aldı.

Atharvan Veda: Bedâûnlu Abd-ül Kadir tercüme etti ve şair Feyzi çeviriye yardımda bulundu²⁷².

Lilavatı: Meşhur matematik eseri, Sanskrit dilindedir²⁷³.

Tacek: Sanskritçe astronomi kitabıdır.

Vekayi: Türkçeden Farsçaya tercümesini Han Hanan Mirza Abd-ür-Rahim yaptı²⁷⁴.

Keşmir Tarihi: İkinci kez Bedâûn tarafından tercüme edildi²⁷⁵.

Haribas: Kuşna adlı Mahabharata destanının başkahramanı olan kişinin yaşadıkları hakkında bilgi veren eserdir.

²⁶⁹ Bıyıkay, 1991, 85.

²⁷⁰ Ahmed, 1995, 306.

²⁷¹ Eserin ilk iki parvnasının Farsça açıklaması Fâizî tarafından yazıldı. Müslüman Hindistan'daki özel şeklini ise Emir Hamza destan dizisi şeklinde hazırladı. Destan, destansı kahramanların uzun süren maceralarını kapsar. Bkz. Ahmed, 1995, 306-307.

²⁷² Brahmanizm'de Veda yani Bilgi adı verilen eserler kutsal kitaplardır. Bu eser ise ateş rahibi anlamındadır. Tıp ve büyü bilgisini içerir. Bkz. Bayur, 1946, 25.

²⁷³ Hükümdar Ekber'in şairi Ebu'l-Faizi tarafından Farsçaya çevrildi. Bkz. Kahya, 1999, 153.

²⁷⁴ Babûrname ile ilgili Babûr Şah dönemi ilmi faaliyetlerinde bilgi vermiştik. Bkz. Babûr, Gazi Zahiruddin Muhammed. (2006). **Babûrname (Vekayi)**. (Çev. R. Rahmeti Arat). İstanbul: Kalcı Yayınları, 11.

²⁷⁵ Eserin orijinal adı Rajatarangini'dir ve yazarı Kalhana'dır. Keşmir'de yaşayan gelenekler ve orayı kuşatan üç Kuşan hükümdarı kitabın içerdiği konulardır. Bkz. Bayur, 1946, 71.

Kelile ve Dimne: Pençetantra adıyla Hindistan’da ünlü olan Beydeba’nın bu eserinin tercümesini Ebul Fadl Allami yaptı.

Nal ve Danan: Feyzî tarafından Sanskritçeye çevrildi²⁷⁶.

Hitopadesa: Eseri Sanskritçeden Farsçaya Müferrihü’l-Kulûb –Ferahlatan Kalpler- adıyla tercümesini Tâc’el-Meâli yaptı²⁷⁷.

3.4.6. Ekber Dönemi Şairler ve Eserleri

Ekber döneminde Hindistan’a pek çok âlim ve şairin gelmesiyle ilim ve edebiyat zirveye ulaştı. O, sarayında hem bilginleri, şairleri, sanatkârları himaye etti hem de onların bilgilerinden yararlandı. Dönemin meşhur şairi Feyzî (Faizi)dir²⁷⁸. Asıl adı Ebul-Feyz olan şair, Ekber’in yaptığı yenilikleri onu methederek kaleme alır. Yazdığı eserler ilmi bilgilerini gösterir. Eserlerin beşini mesnevi şeklinde yazdı. Bu da onu hamse sahibi şairler arasına sokar. Şairin önemli eserleri: Nal Dalman (Hintçe hikâye), Farsça Divan, tercüme eserler kısmında değindiğimiz Mahabharata ve Lilavatı’nın bazı kısımları, Savati-1 İlam (Tefsir kitabı), Mavarid-ul Kerim (Arapça Öğütler) ve İnşa-ye Faizi adında Ekber dönemi resmi yazılarından oluşan ve bu dönemin düzyazı örnekleri olan eserdir²⁷⁹.

Faizi’nin diğer mahlası Feyyazî’dir. Hindistan’da Hüsrev’den sonraki en büyük şairdir. Şairin Ekber döneminde en sevilen şiiri:

“Bir şah ki akli dolayısıyla ona bilgi sahibi diyoruz

Tanrı yolunda kılavuz diyoruz

Her ne kadar şahlar Tanrı’nın gölgesi iseler de

O Tanrı’nın ışıktır, (Ona) nasıl gölge diyoruz.” Rubaisini, Tevhid-i İlahi’yi metheden gazeline örnek olarak ise:

“Gel ışıklı mihrab yerine (tarafına) yüz çevirelim

Tur (u Sina) taşıyla yeni bir Kâbe yapalım

Kâbe’nin duvarı yıkıldı ve Kible’nin temeli yok oldu

²⁷⁶ Bayur, 1987, 506-507.

²⁷⁷ Ahmed, 1995, 307.

²⁷⁸ Merçil, 2011, 371.

²⁷⁹ Çağlayan, H. (2005). **Ekber Şah Döneminde Hindistan (1542-1605)**. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yeni bir temel üzerine kusursuz bir kasr yapalım.”²⁸⁰ dizelerini gösterebiliriz.

Dönemin diğer önemli şairleri: Urfi, Naziri ve Zahuri’dir. Ekber zamanında Hindistan’a İran ve Türkistan’dan çokça şair geldi. İran’dan gelenlerin birçoğu ise Türk idi²⁸¹. Söz konusu şairlerin bazıları: İran’dan Hindistan’a gelerek Sikendernâme ve Sâkiname adlı iki eseri kaleme alan Meşhetli Hoca Hüseyin Senai, Gül-Efşan mesnevisi, Bostan’a bir Cevab’ı ve Divan sahibi Türk şair Kasım-ı Kâhî, Yine İran’dan Hindistan’a gelen Meşhetli Gazali, Kazvinli Cafer Bey, Mervli Hoca Hüseyin, Enisi Şamlu, Derviş Behram, Sabuhi-i Cagatayi, kasidelerinden dolayı kendisine Selman-ı Zaman denilen şair Buharalı Müşfiki, Kaşanlı Sancar, Narenli Padişah Kulu Cezbi’dir²⁸².

Ekber döneminde Hindu şairlerin de Farsça şiirler yazması, onun sarayında Müslüman şair ve edebiyatçılara Hindulara tanıdığı kültürel ve ilmi eşitliğin yansımasıdır diyebiliriz. Örneğin Ekber’e sadık, sohbet arkadaşlarından Mirza Manahar Tausanî, Farsça yazan Hindu şairlerdendi²⁸³.

3.4.7. Ekber Dönemi Tarih İlmi ve Eserler

Ekber Şah’ın eğitim-öğretim alanında yaptığı yeniliklerden biri müfredat ile ilgiliydi. Daha önce de değindiğimiz gibi Şirazi Mîr Fethullah başta olmak üzere Hindistan’a farklı yerlerden gelen âlimler dönemin eğitim programına değer kattılar. Bu programda derslerin eklenip çıkarılması ve buna bağlı olarak okutulan kitap sayısının değişmesi söz konusuydu. Medreselerde öğretilen diğer derslerin yanı sıra tarih dersi de vardı.

Babürlü sultanlar, Türk ve İslâm tarihçiliğinin Hindistan’da ilerlemesine, değerli tarih eserlerinin kaleme alınmasına öncü oldular. Çünkü idareciler ilimle ilgilenenleri himaye edip onlara verdikleri imkanlarla uygun çalışma şartları sağladılar. Ekber döneminin en tanınan tarihçileri: Ebû’l Fazl Allâmî, Abdü’l Kadir Bedâûnî ve Nizâmeddin Ahmed’dir²⁸⁴.

Ebû’l Fazl Allâmî: Ekber’e devlet adamlığı ve komutanlık gibi farklı görevlerle hizmet eden, yeniliklerini övgüyle kaleme alan dönemin büyük yazarlarından. Ekbernâme ve Ayin-i Ekberî isminde önemli tarih eserlerinin yanı sıra Mektubat-ı Allâmî veya inşa-yı

²⁸⁰ Bayur, 1987, 502-503.

²⁸¹ Merçil, 2011, 371.

²⁸² Bayur, 1987, 503-504.

²⁸³ Ahmed, 1995, 325.

²⁸⁴ Konukçu, 2002, 757.

Ebu'l-Fadl adında siyasi olayların geçtiği mektupları vardır. Diğer eserleri ise: Ayet-el-Kürsi'nin Tefsiri, Risale-i Münacat (bir dua kitabı), Cami-ül-Lügat ve Keşkül²⁸⁵.

Abdü'l Kadir Bedâûnî: 1574'te Celaledin Ekber Şah'ın hizmetine girdi. İlmî çalışmalara katılarak önemli eserler kaleme aldı. Farsçaya tercüme yapıtı. İslâm dünyasında adının duyulmasını sağlayan üç ciltlik Müntehabü't-tevârih en önemli eseridir. Diğer eserleri: Kırk hadis içeren eseri Kitâbü'l Ehâdis, tarihi hikayeler ve bilgiler barındıran Nevâtü'r-reşid, Mahâbhârata'nın çevirisi olan Rezmname adlı eseri, Reşidüddin'in Camiut-Tevarih eserinin Arapça nüshasının özeti olan İntihâb-ı Cami-i Reşidi²⁸⁶.

Nizâmeddin Ahmed: Ekber Şah'a ithafen yazdığı değerli Hindistan tarihi eseri Tabakat-ı Ekberî'dir.

Ferişte: Gülşen-i İbrahimî'yi yazdı²⁸⁷.

Ayrıca Ekber Şah'ın emri ile Hindistan'daki âlim ve tarihçilerin bulunduğu bir heyete Hicret'in 1000. Yılı dolayısıyla Tarih-i Elfi adında Farsça bir eser yazdırtmıştır²⁸⁸.

3.4.8. Ekber'in Kitap Sevgisi ve Kütüphanesi

Ekber, zengin bir kütüphaneye sahipti. Okuma ve yazması iyi olmadığı için sarayındakilere önemli eserleri okutturdu. Onları zevkle dinlerdi. Bayur'un değindiği üzere Ayin-i Ekberî'de Ekber'in en çok ilgi duyduğu kitaplar şöyle sıralanmaktadır: Ahlâk-ı Nasırı, Kimya-yı Saadet, Kâbusname, Mektubat-ı Şeref-i Müneyri, Gülistan, Bostan, Hakîm Senaî'nin Hadika adlı eseri, Ma'nevî'nin Mesnevi kitabı, Cam-ı Cem, Şehnâme, Hüsrev ve Mevlana Cami'ye ait külliyyat, Hakânî ve Enverî'nin divan eserleri, Nizamî'nin Hamsa kitabı ve tarih kitaplarıdır²⁸⁹.

Yine bu eserde Ekber'in büyük kütüphanesinde kitapların özel olarak görevlendirilen kişiler tarafından konulara göre ayrıldığı ve onun huzurunda okunan kitaplara işaret koyup okunduğu sayfa adedince ücretlendirdiği anlatılır.

Âlimlerce çeşitli yerlerde Ekber'in sarayına gelen kitaplarla saray kütüphanesi zenginleştirildi. Onun zamanında saray kütüphanesinin yanı sıra âlimler ve devlet

²⁸⁵ Bayur, 1987, 504-505.

²⁸⁶ Konukçu, E. (1992). "Bedâûnî, Abdülkadir". **TDVİA**. (C.5). 295-296.

²⁸⁷ Konukçu, E. (2002). "Babûrlüler, Hindistan'daki Temürlüler". **Türkler Ansiklopedisi** (C.8). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 758.

²⁸⁸ Bıyıktaş, 1991, 84.

²⁸⁹ Bayur, 1987, 506.

adamlarından bazılarına ait şahsi kütüphaneler de vardı. Örneğin Şeyh Feyzi, kütüphanesinde nadir eserlerden oluşan bir koleksiyona sahipti. Bir kitap meraklısı olan Mün'im Han'ın kütüphanesinde devlet büyüklerinin ona hediye ettiği kitapları vardı. Yine kişisel kütüphanelerden Bayram Han'ın oğlu *Hân-ı Hânân* diye bilinen Abdürrahim Han'ın Ahmedâbâd'da bulunan kütüphanesi en değerlisiydi. Burada nadir yazmalar, dönemin müelliflerince yazılan divanlar ve muhteşem cilt örnekleri vardı. Görevlileri büyük âlimlerden oluşur, nadir eserler müstensihler tarafından çoğaltılırdı²⁹⁰.

3.5. Ekber Şah Sonrası İlmî Faaliyetler

3.5.1. Cihangir Dönemi (1605-1627)

Celâleddin Ekber Şah'ın oğlu Selim, “Ebu'l Mezaffer Nûr ed-Dîn Muhammed Cihangir Gazî” unvanı ile Babûrlüler Devleti'nin tahtına çıktı. Dedesi gibi iyi bir eğitim almış, güzel ahlak ve huy sahibi, cömert, edebiyat ve sanatla ilgilenen bir sultanı²⁹¹.

Cihangir b. Ekber döneminde Portekizliler ve İngilizlerin Hindistan'a ticaret ve vergi vasıtasıyla yayılmalarına daha sonra da İngilizlerin ülkeye yerleşmelerine kısaca değinmek gerekir. Çünkü zamanla misyonerlik faaliyetlerine girişip medrese ve okullarda eğitimi etkileyen uygulamalar yaptılar.

Hindistan ticareti, XVI. Yüzyıl sonlarına dek Portekizlilerdeydi. Daha sonra bölgede İngilizler ve Hollandalılar da görüldü. 1608'de seyyah İngiliz William Hawkins, Gücerât bölgesine gelerek İngilizler ve tüccarlar için birtakım isteklerde bulundu. Sonra da Cihangir'in huzuruna çıkarak onunla Türkçe bildiği için tercümanlık görüştü ve ona kendini sevdirdi²⁹². Aslında İngilizler, Hint deniz ticaretini ele geçirmek amacıyla Portekizliler ile rekabet halindeydi. İngilizler, Hindistan kıyılarında ülkelerinde kurdukları Doğu Hint Şirketi aracılığıyla koloniler oluşturdular. Cihangir'den yabancı tüccarların güvenle ticaret yapması gibi birtakım haklar edindiler. Sûret, Ahmedâbâd, Lahor, Ecmîr, Agra, Delhi ve Burhânpûr dönemin önemli ticaret merkezi oldu. Cihangir, dış ilişkilerde başarılı bir siyaset izledi. Öte yandan Safevi ve Babûrlü Devleti arasında dostluk ilişkileri kuruldu²⁹³. Ancak I. Abbas'ın Babûrlülerin idaresindeki Kanhadar'ı işgaliyle ilişkiler

²⁹⁰ Erünsan, 1989, 251-252.

²⁹¹ Konukçu, E. (1993). “Cihangir”. **TDVİA**. (C. 7). 358-359.

²⁹² Merçil, 2011, 360.

²⁹³ Konukçu, 1993, 538.

bozuldu. Cihangir de Özbekler ve Osmanlılarla siyaseten İran'a karşı anlaştı. Osmanlı sultanı IV. Murad ile mektuplaştılar²⁹⁴.

Hint Alt Kıtasına 1540'tan itibaren gelen Katolik Cizvit misyonerleri ve 1700'den sonra etkili olan Protestan misyonerleri, İslâmi eğitim ve araştırmalarında yaptıkları faaliyetlerle birtakım farklılıklar oluşturdular. 1700'lerden sonra Müslüman âlimler tanıştıkları farklı eğitim programları ve münakaşa konularından dolayı farklı alanlarla da ilgilenmeye başladılar. O zamana kadar klasik İslâmi ilimler belirli bir medrese programı içinde medreselerde ve diğer eğitim yerlerinde okutulur ve tartışılırdı. Hangâhları ve tekkeleri ise tasavvuf ehli kişiler, dini ve ilmi fonksiyonu için kullanılırdı. İngilizlerin XVII. Yüzyılın başında Hindistan'da hâkimiyet kurma ve misyonerlik çabaları daha sonra Hint Alt Kıtası ele geçirilince eğitim sistemi ilmi gelenek ve İslâm araştırmalarında görülmeye başlandı²⁹⁵.

Cihangir de tıpkı babası ve dedeleri gibi sarayında âlimleri, İslâm bilginlerini, şair ve ressamı himâye ederdi. Cuma akşamları bilgin, sâlih ve zahitlerle sohbet ederdi. 1618'de Gücerât şeyhlerinden bazılarının gitmelerine izin vererek para ve yardımlarda bulundu. Ayrıca kendi özel kütüphanesinden her birine Tefsir-i Kaşşaf, Tefsir-i Husayni ve Rozat-ul-Ahbab vb. kitaplar hediye etti²⁹⁶.

Cihangir kitap okumayı seven, kitap meraklısı bir hükümdardı. Saray kütüphanesinden başka özel kütüphanesi de mevcuttu. Buradaki kitaplardan bazılarını seyahatlerinde yanında götürür, ulemaya hediye verdiklerinin üzerine ise bunu belirten notlar kaydedirdi. Bu dönemdeki özel kütüphanelere örnek olarak Cihangir'in eşi Nurcihan ve döneminin Lahor ve Ahmedabad Valisi Şeyh Ferid Buhari'nin kütüphanelerini sayabiliriz²⁹⁷.

Bu dönemde Ekber zamanındaki gibi eğitim ve kültürel çalışmalar pek olmamakla birlikte medrese yapımı ve bakımı sürdü²⁹⁸. Ekber Şah'ın çeşitli âlimleri toplayarak oluşturduğu Tercüme Dairesi, Cihangir Döneminde eski canlılığını yitirdi. Lakin bu dönemde hem Kuran tefsirlerinin yazımı devam etti hem de nazım türünde eserler yazıldı. Yine Cihangir döneminde İran'dan Hindistan'a gelen şairlerden bazıları: Mirza Sahib, İsfahanî, Baba Talib İsfahanî, Fusunî, Kumî, Mir Masum Kaşî, Mulla Ziyai Gilanî,

²⁹⁴ Halıcı, G. (1990). "Ana Hatlarıyla Tüzuk-ı Cihangiri". *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, 34 (1-2), 123.

²⁹⁵ Birişik, 2004, 5-6.

²⁹⁶ Halıcı, 1990, 124-125.

²⁹⁷ Erünsan, 1989, 252-253.

²⁹⁸ Bayur, 1987, 507.

Muhammed Sufi Mazenderani, Molla Haydar Hasali, Molla Naziri, Nişapuri, Talib İsfahani, Kalim Kaşani, Şeyda, Molla Gayati Gilani ve Hacı Muhammed Can Kudsi Meşhedî'dir. Cihangir'in sarayındaki önemli şairler ise: Nakib Han, Abdul Hak Dehlevi, Bakir Han Necmi Sani, Cumla Muhammed Emin Şehristani idi. İlâveten Bul Feth Hilani ile İbrahim Han-ı Hânân beraber şiir akademisi kurdular²⁹⁹. Bu dönemde Abdülhak ed-Dihlevî adında ünlü hadis âlimi yetişti. Cihangir'in çıkardığı bir fermana göre, varis bırakmadan ölen zenginlerin malları medrese ve hangahlara harcanmak için devlete nakledilecekti. Ayrıca hadis ilmini yeniden ön plana çıkmasında da rolü oldu³⁰⁰.

Cihangir, dedesi Babûr gibi hatıralarını Tüzük-i Cihangirî adında kaleme aldı. 1622-23 yılına kadar kendisi, 1624'e kadarki süreci ise katibi Mutemid (Mutamad) Han yazdı. Cihangir'in ölümünden sonra Tetimme-i Vakiat-i Cihangirî denen son kısmı Mirza Muhammed Hadi Han yazdı³⁰¹. Mutemid Han, Cihangir'in buyruğuyla İkbâl-nâme-i Cihangirî adlı eseri yazan ve onun yakın çevresindeki hususi kâtibiydi. Söz konusu eser, Nurcihan'la evliliği, Şah Cihan'ın ayaklanması gibi olayları kapsardı³⁰².

3.5.2. Şah Cihan Dönemi (1628-1658-1666)

Tam künyesi Ebul Muzaffer, Şihab-üd-din, sahip Kıran-ı Sani, Şah Cihan, Padişah-ı Gazi olan Şah Cihan; güçlü ve başarılı bir devlet adamı, ülkesinde Müslümanlığı destekleyen, babasının vezir ve beylerine karşı dostane yaklaşan bir hükümdardı³⁰³.

Şah Cihan (Hurrem) da ataları gibi kitaplarla ve ilimle meşgul olurdu. Saray kütüphanesinin onun ve oğlu Evrengzib döneminde daha çok zenginleştiği görülür. Öyle ki Şah Cihan zamanında, Alman seyyah Mandelsello saray kütüphanesinde bulunan kitapların sayısını 24.000 olarak kaydeder³⁰⁴.

Şah Cihan (Hurrem) döneminde eğitim öğretim faaliyetlerinde Farsça önemli bir yere sahipti. Bu dönemde mevcut okulların yanı sıra Hint-Fars Okulu ve Fars Okulu olmak üzere iki türde okul açıldı. Okullardan birincisi Hintli ve İranlı öğrencilerin bir arada eğitim gördüğü okuldu. Ebu'l Fazl, bu okulun hem temsilcilerinden hem de kurucularındandı. Diğer eğitim kurumu ise tamamen Fars okuluydu ve buraya sadece İranlı öğrenciler gidebilirdi.

²⁹⁹ Karagözoğlu, B. (2017). "Babürlü Sarayında Farsça Çalışmaları (Ekber, Cihangir, Şah Cihan ve Evrengzib Dönemleri)". *Akademik Tarih Düşünce Dergisi*, Ağustos 2017, 4(12), 20.

³⁰⁰ Birişik, 2003, 334.

³⁰¹ Halıcı, 1990, 117.

³⁰² Konukçu, 1992, 534.

³⁰³ Bayur, 1987, 193.

³⁰⁴ Erünsan, 1989, 253.

Bu dönemde pek çok Fars âlim ve yazar Şah Cihan'ın himayesine girerek edebi, tarih gibi birçok alanda kıymetli çalışmalarda bulundu. Âlimlerden İranlı Molla Şükrullah Afzal Han, Emil el-Kazvinî, Celaleddin Tabatabaî ve şairlerden Kelim mahlaslı Ebu Talib, Hacı Muhammed Can Mirza Sayebî'yi örnek verebiliriz. Şah Cihan'ın tasavvuf ve tercüme eserleriyle ilmi çalışmalarda bulunan oğlu Dârâ Şükûh idi. Onun hem Azizler ve Mistisizm hem de Hinduizm ve Sanskritçeden çeviriler diye sınıflandırılan Farsça yazdığı kitapları vardı³⁰⁵.

Şah Cihan, oğlu Dârâ Şükûh ile Hintli yazarlara yardımlarda bulundu. Şehzade Dârâ Şükûh kültürel ve ilmi çalışmalara önem verdi ve Müslümanlarla Hinduları yakınlaştırmaya çalıştı. Onun Sanskritçeden Farsçaya tercüme ettiği Upanişatlar (Sırr-ı Ekber) kültürel hizmetlerindendi. Yine Şah Cihan da Ekber gibi kendi döneminin tarihini yazılmasını istedi ancak Ekbernâme ve Ayin-i Ekberi kadar iyi bir üslupta yazılmasa da dönemin ünlü tarihçisi Abdülhamid Lahori tarafından iki cilt olarak Padişahnâme kaleme alındı³⁰⁶.

Onun dönemindeki kütüphaneci İneyet Han ise yazmaları temel alıp Şah Cihannâme'yi oluşturdu. Eserin içeriğinde Şah Cihan zamanının Delhi kendi Kandeher Savaşı ve Mir Cümle ile ilişkileri yer alıyordu. Şah Cihan'ın saray mensuplarından Muhammed Salih Kambu, Amâl-i Sâlih adında bir eser yazdı. Eser sultanın hastalığı, Dârâ, Evrengzib, Murad Bahş ve Süleyman Şikuh olayları ile ilgilidir³⁰⁷.

Siyalkut şehrindeki Abdülhakim es-Siyakulti'nin medresesi, giderleri Şah Cihan'ın vakfettiği köylerin gelirleriyle karşılanan dönemin önde gelen eğitim yerlerindendi. Yine 1060 (1050) yılında yapılan Dârü'l Bekâ Medresesi de Delhi'deki eğitim kurumlarındandı³⁰⁸.

Şah Cihan saltanatı süresince Osmanlı Devleti ile ilişkilerini iyi tutmaya çalışmıştır. Oradan gönderilen elçi müteferrika Seyyid Muhyiddin Efendi ile dönemin en zengin mimarı üslûplarından biri olan Tac Mahal'i inşa edilmiştir. Tac Mahal, Şah Cihan'ın eşiERCÜMEND BÂNÛ (MÜMTAZ MAHAL) için yaptırılan türbedir. Türbe için Şah Cihan'ın emri ile yerli, Osmanlı ve Avrupalı pek çok mimar ve sanatkârın bulunduğu bir heyet oluşturulmuş ve Osmanlı mimarlarından Üstad İSÂ Efendi'nin tasarısı yapıya yansımıştır. Türbenin

³⁰⁵ Karagözoğlu, 2017, 21-22.

³⁰⁶ Bayur, 1987, 508.

³⁰⁷ Konukçu, 1992, 535.

³⁰⁸ Birişik, 2003, 334.

çevresinde her biri zerafet örneği olan ekler de bulunmaktadır. Divan-ı Âm, Divan-ı Has, sultanın dinlenme yeri Has Mahal ve Moti Mescîd (İnci Camii) bunların başlıcalarıdır³⁰⁹.

3.5.3. Evrengzib (Alemgir I) Dönemi

Türkçe, Farsça, Urduca ve Arapça dilinde okuyup yazan, Kuran ve Hadis bilgini de sayılan sultanın tam künyesi Ebul-Muzaffer Mühi-üd Din Muhammed Evrengzib Bahadur-Alemgir Padişah Gazi idi. Devlet işlerinde başarılı olduğu üzere dedesi Ekber Şah gibi yenilikçi bir hükümdardı. Saltanatı sırasında din, adalet, sosyal yardım ve imar işleriyle meşgul oldu. Bu yönlerinden eğitim için önemli olanı; ilim sahibi faziletli kişilere ve müderrislere iş vermesi ve talebe-i ilime geçim sağlamasıdır. O, ilme ve himayesindeki seçkin ulemaya İslâm fikhının kapsamlı değerli kaynaklarından Fetava-i Alemgiri adlı kitabın hazırlanmasını buyurdu. O, mevcut kitapların incelenerek fetvalık meselelerin bir araya getirilmesi ve düzenli olmasını istedi. Bu heyetin başkanlığı ise Şeyh Nizam'a verildi³¹⁰.

Evrengzib Hindistan'da İslâm'ı üstün kılmak için birtakım yenilikler yaptı. Bunlar:

1. İslâm'ı daha geniş alana yaymak ve Hinduların Müslüman olanların sayısını arttırmak,
2. Hindulara karşı toplumsal alanda Müslümanları yüceltmek,
3. Devlet kademelerine ve diğer önemli işlere mümkün olduğu kadar az Hindu almak ve bazen de Müslüman olma şartı koymak,
4. Hindulardan alınan vergileri artırıp Müslümanlarınkini azaltmak.

O, İslâm'ı kabul eden Hintlilerin itibarını artırarak onlara yardımlarda bulundu³¹¹.

Alemgir, saltanatının on ikinci yılındaki buyruğu ile yine İslâmi eğitimi yaymak amacıyla izinsiz yapılan Hindu mabet ve medreseleri yıktırdı. Yukarıda değindiğimiz gibi Ekber zamanında Hindu-Müslüman eşitliği için kaldırılan Müslüman olmayanlardan alınan cizye denilen şer'i vergiyi Evrengzib, Hindulardan Müslüman olanların sayısını artırmak amacıyla yeniden alınmasını buyurdu³¹².

Hint Alt Kıtası'nda Evrengzib, geleneksel İslâm eğitimi ve araştırmalarına katkı sağlayarak medrese sistemini destekledi. Bu dönemin iki değerli eğitim kurumu 1660'ta kurulan Medrese-i Rahimiyye ve Darululûm-i Frengi Mahal'dir. Bunlardan Delhi'deki Rahimiyye Medreseinde, Şah Veliyullah ve oğulları Abdülaziz, Refiuddin, Abdülkadir ve

³⁰⁹ Bayur, 1987, 225-522-526.

³¹⁰ Bayur, 1987, 229-239.

³¹¹ Bayur, Y.H. (1945). "Evrengzib (Alemgir) ve Dini Siyaseti Üzerinde Bir İnceleme". **Bellekten**, 9 (33), 38.

³¹² Bayur, 1987, 273-287.

torunları da dâhil olmak üzere birçok âlim eğitim gördü, öğrenciler yetiştirdi. Aynı zamanda burası Şah Veliyyullah ed-Dihlevî'nin babası Şah Abdürrahim yönetiminde oldukça gelişmiş ve XIX. Yüzyılın sonlarına dek önemli ilim ve araştırma merkezi olmuştur. Öyle ki alt kıtada görülen bazı fikir akımları kendilerini Rahimiyye Medresesi'nin düşünce yönetiminin devamı sayarlar³¹³.

Dönemin diğer medresesi Darülulûm-i Frengi Mahal, Babürlü padişah Evrengzib'in Lekhenevtî'de Molla Nizameddin'in ailesine verdiği yer üzerine kurulan daha sonra "Ders-i Nizami" adıyla bilinen müfredatla aile üyelerinin verdikleri derslere dikkat çeken eğitim müessesesiydi. Frengi Mahal'de ulemanın kendi evlerinde ayrı ayrı ders verme yöntemi takip edildi³¹⁴. Molla Nizameddin tarafından hazırlanan programın içeriği şunlardan oluşmaktaydı:(Bkz. Çizelge 1.)

	Dersler	Okutulan Kitap Sayıları
1	Arapça	12 Kitap
2	Arap Edebiyatı	7 kitap
3	İlm-i Aruz	1 kitap
4	Tefsir Usûlü ve Tesfir	Usûl 1, tefsir 4 kitap
5	Hadis Usûlü ve Hadis	Usûl 1, Hadis 10 kitap
6	Fıkıh Usûlü ve Fıkıh	Usûl 6, Fıkıh 8 kitap
7	Miras Hukuku	1 Kitap
8	İslâm Tarihi	3 Kitap
9	Kelâm	5 Kitap
10	Felsefe (Hikmet)	4 Kitap
11	Mantık	10 Kitap
12	Münazara (Cedel)	1 Kitap
13	Hitabet	3 Kitap
14	Astronomi (Hey'et)	2 Kitap
15	Aritmetik (Hisab) ve Geometri	1 Kitap
16	Tıp	4 Kitap
Top.	16 Ders	84 Kitap

Çizelge 3.1. Mola Nizamedin'in Ders-i Nizâmî programı

³¹³ Birışık, 2004, 4.

³¹⁴ Özcan, A. (1996). "Frengi Mahal". TDVİA. (C. 13). İstanbul: TDV yayımları, 132.

Bu müfredata göre eserlerin kaynak dili olmasından dolayı Arapça öğretimine öncelik verilmiştir.

Öğretim metodu ise öğretilen ders ya da konunun öğrenci tarafından bitirilip sıradakine geçmesiyle yani kademeli olurdu. Diğer bir öğretim metodu da öğrencinin konuyu özetiyle öğrenmeye başlayıp daha sonra aynı konuyu ayrıntılarıyla öğrenmesidir. Öğrenciler, aldıkları eğitim sonrası öğretim elemanına konuyu açıklamalarıyla okur ve öğretimi yeterli olan ya da sözlü sınavda başarılı olanlar mezuniyet belgesi alırdı³¹⁵.

Evrengzib, medreseler yaptırarak ilmi çalışmaları destekledi. Medreselerdeki bütün öğrencilere yukarıda öğretim usullerinde bahsettiğimiz üzere kaynaklarda da belirtildiği gibi kademelerine yani öğretimde ilerlemelerine göre 2 ana ile 8 ana arasında gündelik verilir. (1 ana, Hindistan'ın para birimi olan rupinin kırkta biridir.)³¹⁶

Bu dönemde yazılan bazı tarih kitapları ve diğer eserler ise şöyledir: Hafî Han'ın Muntaknabü't Lubâb'ı, Fetvâ-yı Âlemgirî, Akil Han Razi'nin Vakıyât-ı Âlemgirî, Bhimsen Saxena'nın Nüşa-i Dilgoşa adlı eseri ve Celal Tabatabai'nin Tevfikât-ı Kısra eseri³¹⁷.

Şehzadelerin Eğitimi

Delhi Türk Sultanlığından eğitim mevzuunu ele alırken eğitim kurumlarından biri olan saraylara da değinmiştik. Zira saraylar sultanlar tarafından kültürel faaliyetlerin desteklendiği yer olmakla birlikte Orta Çağ Türk-İslâm devletlerinde de eğitim görülen bir okuldu. Delhi Türk Sultanlığının mirası üzerinde vücut bulan Babûrlüler Devletinde de şehzadelerin eğitime önem verilirdi. Babûrlüler dönemi şehzadelerinin nasıl yetiştirildiğine dair Âlemgir'in oğlu Şah Âlem'e doktorluk yapan Manuççi adındaki şahıs aşağıdaki değerli bilgileri verir:

Ona göre şehzadeler beş yaşına geldiğinde onlara Türkçe okuma ve yazma öğretilirdi. Daha sonra şehzadeler, bilginlere ve haremağalarına teslim edilirdi. Öğretmenleri onları terbiyeli yetişmesi için çaba sarf ederdi. Şehzadeler, dönemin dövüş ve savaş taktiklerini aldıkları eğitimle öğrenirlerdi. Hocaları hem oyunlar düzenleyip onları eğlendirir hem de şer'i ve kanunî tartışmalar yaptırarak düşündürürdü. Bunları amacı ise şehzadeler tahta çıktıklarında bilgili ve tecrübeli olmalarını sağlamaktı.

³¹⁵ Birışık, A. Ve Pakdemirli, M.N., 2013, 92-93.

³¹⁶ Bayur, 1987, 508.

³¹⁷ Karagözoğlu, 2017, 22-23.

Şehzadeler belli bir yaşa geldiklerinde yine yönetimde tecrübe edinmeleri için büyük vilayetlerin ve orduların başına geçerlerdi. Bu esnada görevlendirildikleri yerde saraydan para da alıyorlardı. Örneğin Âlemgir şehzade iken on altı yaşına kadar günde 500 rupi (60 altından fazla) alırdı³¹⁸.

3.5.4. Evrengzib Dönemi Sonrası Medreseler

Evrengzib, Babûrlüler'in son başarılı devlet adamlarındandı. Çünkü onun ölümünden sonra şehzadeler arasında 13 yıl süren taht kavgaları yaşanır ve bu da devletin toparlanmasını güçleştirecektir³¹⁹.

Evrengzib'den sonra Hindistan'da açılan medreselerin bazıları şunlardır:

Medrese-i Gazîüddin Han: Delhi'de Emir Gaziüddin Han Firuz Ceng tarafından yaptırıldı. Ancak burası 1825'te İngilizler tarafından Delhi Anglo Oriental College adıyla tekrar eğitime açıldı.

Medrese-i Âliye: 1774'te Nevvab Feyzullah Han'ın Râmpûr'da inşa ettirdiği medresedir. Öte yandan 1781'de Kalkûta'da da Medrese-i Aliye açıldı.

Medrese-i Hayrâbâdî: Mevlana Fazl-ı İmâm Hayrâbâdî'nin yaptırdığı Lekhenevtî'de bulunan medresedir.

1858'den sonra İngilizler Hindistan'da geleneksel medrese eğitimi yerine Batı tarzında okulları getirdiler. Bu dönemde Müslümanlar tarafından eğitimin yanı sıra araştırmaya da önem veren daha sonra ona bağlı yeni birçok medresenin kurulmasına öncülük olan medrese Darülulum-i Diyûbendî olacaktır³²⁰.

Şah Veliyyullah, müfredatta derslerin çok olması ve okunacak kitapların da aynı şekilde fazla olmasının öğrencileri yoracağını ileri sürerek geleneksel İslâmi ilimlerin öğretim metotları üzerinde yeni fikirler sunmuştur. O, öğrenciler için daha basit bir program düzenleyip akli ilimleri program dışı bırakmadan nakli ilimleri temel alarak programına sûfîlerin eserlerini de eklemiştir³²¹. O, Hindistan'da Orta Çağ İslâm'ı ile modern İslâm arasında köprü kurdu ve İslâm fikhını hadis ilmine bağlayarak Hindistan'daki dini düşüncenin yeniden yapılandırılması çalışmalarına katkı yaptı. O

³¹⁸ Bayur 1987, 425-426.

³¹⁹ Bayur, 1987, 319.

³²⁰ Birişik,2003, 334-335.

³²¹ Birişik, A. (2013), 93.

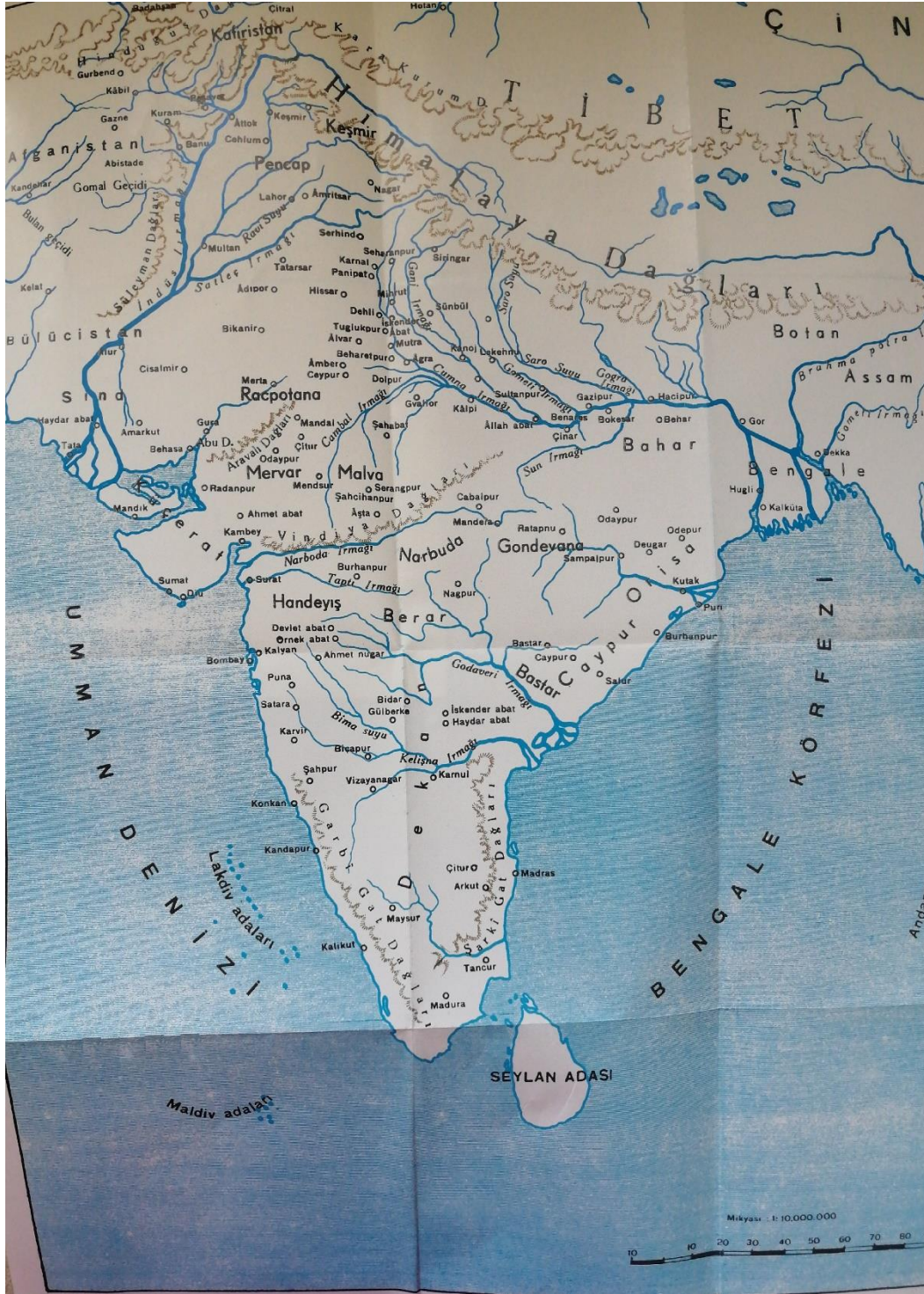
zamana kadar din okulları fıkıh dersi ağırlıklı olmakla birlikte idari teşvikle kadı ihtiyacını da karşılıyordu³²².

Şah Veliyullah'ın yaptığı yeniliklerden biri de derslerin sırasıyla ilgilidir. Medreselerde bazı dersler tamamlanmadan diğerine geçilmediğinden Tefsir ve Hadis'e az vakit kalıyordu. Bu sebeple Veliyullah, öğrencilerine Arapça öğretiminin ardından hadis kaynaklarını okutmuştur. Ayrıca hadis derslerinde öğrencileri düşünmeye sevk edecek bir öğretim yöntemi uygulamıştır.

Molla Nizameddin ve Şah Veliyullah'ın hazırladığı ders programları, bazı medreselerde dönemin şartları doğrultusunda yapılan değişiklikler ile Hint Alt Kıtası'nda medrese programlarına temel olmuştur³²³.

³²² Ahmed, A. (1995) 281-283.

³²³ Birışık, 2003, 94.

Harita 3.1. Eski ve Yeni Tarihinde Hindistan Mevkilerini Gösteren Harita.

Alındığı Yer: Bıyıktay, H. (1991). Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu. Ankara: TTK yayımları, (Harita Kitabın Sonunda Yer Alıyor)

4. SONUÇ

Hindistan, Asya kıtasındaki pek çok zenginliği içinde barındıran bundan dolayı eski zamanlardan beri istilalara uğrayan ve birçok medeniyete ev sahipliği yapan önemli bir coğrafyada yer almıştır. Hint Alt Kıtasına Emeviler döneminden önce raşid halifeler devrinden beri devam eden fetih hareketlerini Abbasiler, Gazneliler daha kapsamlı olarak sürdürmüşlerdir. Gazneliler'in Hindistan fetihleri, Türk ve İslâm kültürünün bölgeye nüfuz etmesine temel teşkil etmiştir. Daha sonra Gurluların burada siyasi bir güç olarak varlığı ve Muizzeddîn Gûrî'nin 1192 Tarain Zaferi'nin ardından Hindistan'a komutanlarıyla akınları önem arz etmiştir. Bu bağlamda genel itibariyle hükümet merkezini Delhi olarak seçen Türk komutanlar, Delhi Türk Sultanlığı'nı kurarak bu coğrafyayı sultanlıkların hâkimiyetinde Türk-İslâm tesirlerinin görüldüğü ilim ve kültür yeri haline getirmişlerdir.

Orta Çağ'da din, yönetim ve sosyal hayatı kapsıyordu. Ayrıca kültür ve medeniyetin aktarıldığı eğitim-öğretim müesseselerinde diğer Orta Çağ Türk-İslâm devletlerinde olduğu gibi Hindistan'da da önemli yer tutmuştur. Burada farklı dinlere mensup yerli halk arasında İslâmiyet'in yayılmasında bina edilen camiler ve medreselerin önemli bir rolünün olmasının yanı sıra halkın kültür seviyesinin artmasında da etkileri görülmüştür. Gerek cami ve mescidlerde kurulan ders halkaları gerekse medreselerdeki eğitim-öğretim görevlileri ve disiplinlere Delhi Türk Sultanlığı'ndan önceki Müslüman-Türk devletlerinden Gazneliler ile Müslüman Gurlularda da tesadüf ediyoruz.

Delhi Türk Sultanlığı zamanında medreselerde dini ilimlerin öğretiminin yaygınlaşması ve ilmi faaliyetlerin artmasına bir dış mesele olarak Moğol akınlarının etkisi olmuştur. Moğol akınlarında kaçan birçok âlim, sanatkâr ve bilim adamı Delhi sultanlarının himayesiyle ilmi faaliyetlerini burada devam ettirmiş ve eğitim tarihine değer katmışlardır. Sultanların desteğiyle devam eden eğitim-öğretim faaliyetlerine özellikle Tuğluklar döneminde sultan Fîrûz Şah Tuğluk'un yaptırdığı medreseler buraya tayin edilen nitelikli görevliler ve yaptığı düzenlemeler ile öğrencilere sağladığı burs imkânları göze çarpar.

Yine Delhi Türk Sultanlığı zamanında inşa edilen eğitim kurumları cami ve medreselerle sınırlı kalmadı. İlmî faaliyetlerin sultanlara, devlet adamlarına, ulema ve şeyhlere ait hususi kütüphanelerde, ilgili bölümlerin tıp öğretiminin yapıldığı hastanelerde ve şehzadelerin de eğitildiği saraylarda devam ettiği görülmüştür. Delhi Türk Sultanlığı'nın açtığı eğitim müesseseleriyle hem çeşitli ihtisas alanlarında nitelikli

bireylerin yetişmesine imkân sağladığı hem de ilim ehlini istihdam ederek kaliteli eleman ihtiyacını karşıladığı anlaşılmıştır.

İslâm dünyasında dönemin diğer medreselerinde görüldüğü gibi Delhi Türk Sultanlığı medreselerinde tahsil edilen ilimler, naklî ilimler ve aklî ilimler olmuştur. Orta Çağ'da medreselerin müfredatında ağırlıklı olarak dini derslerin yer aldığına, Hint Alt Kıtasına Gazneliler dönemiyle düzenli dini ilimler eğitimine rastlamak mümkündür. Ancak Delhi Türk Sultanlığı zamanında medreselerin programı dönemlere göre daraltılıp genişletilmiştir. Ayrıca Delhi Türk Sultanlığı dönemi medreselerinden Nâsırıyye Medresesi örneğinde tesadüf edildiği üzere tasavvuf medrese müfredatında yer almıştır. Hindistan toplumunda kast dışı Hinduların sûfilerin yardımıyla Müslüman olmasında etkili olmuştur.

Babûrlüler zamanında eğitim-öğretim faaliyetlerinin yine hükümdarlar tarafından desteklenerek toplumun kültürel bakımdan gelişmesine katkı sağlandığını söyleriz. Bu dönemde eğitim kurumlarının sayısında artış olduğu gözlenmiştir.

Babûrlü hükümdarlarından Ekber'in uyguladığı yenilikler ile Hindistan 'da eğitim sahasında köklü değişim ve dönüşümler yaşanmıştır. O, bina ettirdiği Fetihpûr Sıkrî şehrinde, ibâdethane denilen yerde dini eğitim ve tartışmaların herkese açık olduğu salon toplantılarına fırsat vererek çeşitli yerlerden âlimlerin buraya gelmesine onlar vasıtasıyla dönemin eğitim politikasına yön verilmesine vesile olmuştur. Bu dönemde medrese programları üzerine bazı çalışmalar yapılmıştır. Müfredat ilahiyat, riyazî ve tabîi olarak üçe ayrılmış, aklî ve naklî ilimler ayrışarak temel Sanskritçe kaynaklar programa eklenmiş ve müfredat zenginleştirilmiştir. Yine bu dönemde bir çocuğun yıllarca okuyarak öğrendiklerini birkaç ay içinde öğrenmesiyle mevcut öğretim süresi kısaltılmış ve öğretim metotlarında yenilikler yapılmıştır. Ayrıca Ekber Şah, Müslümanlarla Hinduların aynı öğretim yerlerinde eğitim almalarını sağlamış uyguladığı eğitim yenilikleriyle Müslüman olmayan halkına eğitimde fırsat eşitliği vermiştir. Hindu ve Müslüman âlimleri bir araya getirerek eserlerin tercüme edilmesine yönelik ortak çalışmalar yaptırmış ve bölgesel dillerin canlanmasına hatta kutsal metinlerin çevrilmesiyle Hinduların dini inançları nedeniyle kendi aralarındaki ayrılıkların giderilmesine katkıda bulunmuştur.

Cihangir döneminde İngilizlerin bölgeye yayılması ve misyonerlik faaliyetlerinin ilerleyen zamanlarda medrese ve okullarda eğitimi etkileyen yansımaları dikkat çekmiştir.

Tez çalışması vasıtasıyla Hindistan sahasında hüküm süren devletlerden Delhi Türk Sultanlığı ve Babûrlüler Devleti'nin Orta Çağlarda Hindistan'da Türk-İslâm medeniyetinin eğitim-öğretim alanındaki faaliyetleri, eğitim teşkilatlanması, zaman içinde gerçekleştirilen değişim ve dönüşümler kaynaklar öncülüğünde ortaya konmuştur. Özellikle Delhi Türk Sultanlığı'nda eğitim-öğretim teşkilatının meydana gelmesinde kendilerinden önceki Türk-İslâm devletlerinin eğitim yapısını benimseyip uyguladıkları tespit edilmiştir. Nihayetinde devlet, kılıçla kurulup varlığını gücüyle devam ettirmeye çalışsa da kalemle, bilgi ve irfanla medeniyete ulaşma imkânı bulur. Zira eğitim ve öğretim de toplumsal olayların bir parçasıdır.

KAYNAKLAR

- Ahmad, S. M. (1998). “Orta Çağ Müslüman Coğrafyacılarına göre Hindistan”. **TDVİA.(C.17)**. 73.
- Ahmed, A. (1995). **Hindistan’da İslâm Kültürü Çalışmaları**. (Çev. L. Boyacı). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Ahmet, M. A. (1949). **Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle Delhi Türk İmparatorluğu (1001 Temel Eser)**. Tercüman yayınları.
- Aka,İ. (2005). “Tuğluklar”. **Makaleler (C. 3)**. Ankara: Berikan yayınları.
- Akyüz, Y. (1999). **Türk Eğitim Tarihi**. İstanbul: Alfa yayınları.
- Altun, A. (1994). “Gazneliler Mimari”. **TDVİA. (C. 13)**. 485.
- Anadol, C. (2006). **Tarihe Hükmeden Millet Türkler**. İstanbul: Bilge Karınca Yayınevi.
- Aydın, A. (2017). “Babûrlü Dönemi Fıkıh Çalışmalarının İlk Örneklerinden Biri Olarak Babûr’ün Mübeyyen Der Fıkh’ı”. **Usûl İslâm Araştırmaları**. (28). 37-69.
- Aydoğmuşoğlu, C. (2012). “Şah Abbas Devrinde (1587- 1629) İran’da Ticari Hayat”. **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, (48), 365.
- Babûr, Gazi Zahireddin Muhammed. (2006). **Babûrname (Vekayi)**. (Çev. R. Rahmeti Arat). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Baktır,M. (2009). “Suffe”. **TDVİA. (C. 37)**. 469.
- Barthold, V.V. (2006). **Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler**. (Hazırlayan: K.Y. Koprıman ve İsmail Aka). Ankara: TTK yayınları.
- Bayat, A.H. (2016). **Tıp Tarihi**. İstanbul: Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği.
- Bayur, Y. H. (1946). **Hindistan Tarihi**. (C. 1). Ankara: TTK yayınları.
- Bayur, Y. H. (1987). **Hindistan Tarihi (C. 2)**. Ankara: TTK yayınları.
- Bayur, Y.H. (1938). “XVI. Asırda Dini ve Sosyal Bir İnkılap Teşebbüsü; Ekber (Gurkan 1556-1605)”. **Belleten**, 2(5-6). 136.
- Beksaç, E. (1995). “Fetihpur Sikri Ulucami”.**TDVİA. (C.12)**. 473-475.
- Berinstain, V. (1998). **India and the Mughal Dynasty, Discoveries**. (yayıncı Harry N. Abrams). Newyork.
- Bıyıktaş, H. (1991). **Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu**. Ankara: TTK yayınları.
- Bilkan, A. F. (2002). “Delhi Türk Sultanlarından Balaban Han”. **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, (22). 9.

- Binbaşıoğlu, C. (2005). **Türk Eğitim Düşüncesini Tarihi**. Ankara: Anı yayınları.
- Birişık, A. (2003). “Hindistan’da İslâm Araştırmaları”. **TDVİA**. (C.18), 94.
- Birişık, A. (2003). “Medrese: Hint Alt Kıtası’nda Medrese”. **TDVİA**. (C. 28). 333.
- Birişık, A. (2004). “Hint Alt Kıtası’nda İslâm Araştırmalarının Dünü Bugünü: Kurumlar, İlmî Faaliyetler, Şahıslar, Eserler”. **Divan İlmî Araştırmalar Dergisi**, 17(2), 2-3.
- Birişık, A. ve Pakdemirli M. N. (2013). “ Hint Alt Kıtası Geleneksel Öğretim Kurumlarında Yürütölen Din Eğitiminin Gelişim Sürecine Tarihsel Bir Yaklaşım”. **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**. 13(2), 96-97.
- Birkan, A. F. (2006) “Hindistan Kütüphanelerindeki Türkçe El Yazmaları ve Hindistan’da Türkçe”. **Hint-Türk İlişkileri Sempozyumu: 31 Ekim-1 Kasım 2002**. Ankara: TTK yayınları.
- Bosworth C. E. (1980). **İslâm Devletleri Tarihi** (Çev. E. Merçil, M. İşpirli). İstanbul: Oğuz Yayınları.
- Bozkurt, N. (2003). “Medrese”. **TDVİA** (C.28). 325.
- Cahen, C. (2008). **Türkler Nasıl Müslüman Oldular**. İstanbul: Örgün yayınları.
- Cöhce, S. (1997). “ Gaznelilerden Önce Hindistan’da Türk Varlığı”. **Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi**, 9(27), 984-985.
- Cöhce, S. (2002). “Gaznelilerin Hindistan Hâkimiyetleri”. H.C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca. (Editörler). **Türkler**. (C.8). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 522.
- Çağlayan, H. (2005). **Ekber Şah Döneminde Hindistan (1542-1605)**. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çelebi, A.(1976). **İslâm’da Eğitim Öğretim Tarihi**. (Çev. Ali Yardım). İstanbul: Damla yayınları.
- Çetin, A. (Eylöl-Aralık 1999). “İrfan Ordusunun Temelleri Türklerde Medreseler”. **Dini Araştırmalar** 2(5). 179.
- Durak, N. (2000). **Hindistan’a Kuzeyden Yapılan Seferler**. Ankara: ASAM.
- Erünsan, İ. E. (1989). “İslâm Medeniyetinde Kütüphaneler” **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi** (C. 14). İstanbul: Çağ Yayınları. 251-252.
- Farooqı, N. R. (2002). “Delhi Türk Sultanlığı”. **TDVİA**. (C. 9.), 130.
- Galip, M. (1990). **Hindistan’da Türk Hükümdarları** (Çev. S. Gömeç). Ankara: Kültür Bakanlığı yayınları.
- Gazi Zahîreddin Muhammed Babûr. (2006). **Babûrnâme (Vekayi)**. (Ç. Reşit Rahmeti Arat). İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Görmez, M. (2008). “Sâğânî Radıyyüddin”. **TDVİA**. (C.35). 487-489.

- Grenard, F. (1971). **Babûr** (Haz. O. Yüksel). İstanbul: MEB yayınları 100 Temel Eser.
- H. Rothermund, K. D. (2001) **Hindistan Tarihi** (Çev. M. Günay). Ankara: İmge Yayınları.
- Halıcı, G. (1990). “Ana Hatlarıyla Tüzuk-ı Cihangiri”. **Ankara Üniversitesi DTCTF Dergisi**, 34 (1-2). 124-125.
- Hızlı, M. (2002). “Osmanlı Klasik Döneminde Medreseler”. H. C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Editörler). **Türkler**. (Cilt 11). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 428.
- Hudûd al ‘Âlam** (1970). “The Regions of the World”. (Çev.V. Minorsky), London.
- İbn Battûtâ, Ebû Abdullah Muhammed. (2005). **İbn Battûtâ Seyahatnâmesi** (Çev. A. Sait Aykut). İstanbul: YKY.
- İbn Haldun. (2012). **Mukaddime 2**. (Haz. Süleyman Uludağ). İstanbul: Dergah yayınları.
- İnternet Kaynakları:
- <http://islamicarchitectureinindia.weebly.com/jami-masjid-at-fatehpur-sikri.html> (erişim tarihi: 10.11.2019)
- <https://www.flickr.com/photos/26343016@N00/2184980794/>(erişim tarihi: 10.11.2019)
- <https://www.flickr.com/photos/gflam/15781346665/> (erişim tarihi: 10.11.2019)
- <https://www.flickr.com/photos/kkoshy/2990497209/> (erişim tarihi: 10.11.2019)
- <https://www.flickr.com/photos/lensnmatter/31454409694/>(erişim tarihi: 10.11.2019)
- <https://www.flickr.com/photos/nileshkorgaokar/14949439529/>(erişim tarihi: 10.11.2019)
- <https://www.flickr.com/photos/nileshkorgaokar/15135742642/>(erişim tarihi: 10.11.2019)
- <https://www.flickr.com/photos/pedrocaetano/6613825585/in/photostream/> (erişim tarihi: 10.11.2019)
- <https://www.flickr.com/photos/sdwp/5361133484/>(erişim tarihi: 10.11.2019)
- <https://www.flickr.com/photos/varunshiv/3548320096/>(erişim tarihi: 10.11.2019)
- İşpirli, M. (2003). “Medrese-Osmanlı Dönemi”. **TDVİA** (C. 28). 329.
- Kaan, O. ve Koç, B. (Ocak-Nisan 2012). “Hindistan’da Türklük Müslüman Türk İmparatorları Hümâyûn Şah”. **Tarih Okulu**, (12), 221-233.
- Kafesoğlu, İ. (1976). **Türk Dünyası El Kitabı**. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (2014). **Selçuklular ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar**. İstanbul: Ötüken yayınları.

- Kahya, E. (1999). **Hint'te Bilim**. Ankara: Nobel yayınları.
- Kandemir, Y. (1997). "Hadis". **TDVİA**. (C.15). 27.
- Karagözoğlu, B. (Aralık, 2016). "Hindistan Türk Moğol İmparatorluğu Döneminde Farsça Tarih Yazıcılığı". **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**. 4(37). 350.
- Karagözoğlu, B. (2017). "Babürlü Sarayında Farsça Çalışmaları (Ekber, Cihangir, Şah Cihan ve Evrengzib Dönemleri)". **Akademik Tarih Düşünce Dergisi**, Ağustos 2017, 4(12). 20.
- Karaman, H. (1996). "Fıkıh". **TDVİA**. (C.13). 1.
- Kaur, K. (2013). Contribution of İslâmic Education to Sciences, Social Sciences and Literature in India. **World Journal of İslâmic History and Civilization**, 3(1). 28-33.
- Kazıcı, Z. (2010). **İslâm Kültürü ve Medeniyeti**. İstanbul: Kayıhan yayınları.
- Kırpık, G. (2009). **Nizamiye Medreseleri Orta Çağ'ın Yüksek Öğretim Kurumu**. Ankara: Anıl Matbaa ve Ciltevi.
- Koç, B. (2011). **Babürlüler Devletinin Kurucusu Babûr Şah'ın Dış Siyaseti**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Konukçu, E. (1989). "Hindistan'daki Türk Devletleri". **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**. (C.9). 389.
- Konukçu, E. (1992). "Bedâüni, Abdülkadir". **TDVİA**. (C.5). 295-296.
- Konukçu, E. (1992). "Behmenîler". **TDVİA**. (C.5), 353.
- Konukçu, E. (1993). "Cihangir". **TDVİA**. (C. 7). 358-359.
- Konukçu, E. (1994). "Ekber Şah". **TDVİA**. (C. 10). 542.
- Konukçu, E. (2002). "Babürlüler, Hindistan'daki Temürlüler". **Türkler Ansiklopedisi** (C. 8). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 748.
- Konukçu, E. (2002). "Kutubşâhîler". **TDVİA**. (C.26), 500.
- Konukçu, E. (2008). "Hindistan'daki Kalaçlar'ın Başkentleri: Lakhnauti, Delhi, Dhar ve Mandu". **Tarihte Türk-Hint ilişkileri Sempozyumu Bildirileri 25-28 Haziran 2007**. Ankara: TTK yayınları.
- Kortel, H. S. (2006). **Delhi Türk Sultanlığı'nda Teşkilat (1206-1414)**. Ankara: TTK Yayınları.
- Kortel, H. S. (2012). "Tuğluklular". **TDVİA**. (C. 41). 336.
- Köprülü, M.F. (1945). "Fîrûz-Şâh Halacî". **MEB İslâm Ansiklopedisi**. (C. IV). İstanbul: MEB Basımevi, 670.

- Köymen, M. A. (2011). **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Alparslan ve Zamanı** (C. III.). Ankara: TTK Yayınları.
- Kurtuluş, R. (2010). “Şirazi Mir Fethullah”. **TDVİA**. (C. 39). 187-188.
- Kutlutürk, C. (2018). “Müslüman Türklerin Hint Dili ve Literatürüne Katkısı: Hint-Sufi Metinleri”. **Bilig Türk Dünyası ve Sosyal Bilimler Dergisi**, Sonbahar 2018, (87), 37.
- Lapıdus, I. M. (2010). **A History of İslâmic Societies**. (Çev. Yasin Aktay). İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Majumdar, R.C. (1967). “The History and Culture of the Indian People”. **The Delhi Sultanate**. İkinci Baskı. Bombay.
- Makdisi, G. (2007), **İslâm’ın Klasik Çağında Din, Hukuk ve Eğitim** (Çeviri: Hasan Tuncay Başoğlu). İstanbul: Klasik Yayınları.
- Makdisi, G. (2012). **Orta Çağ’da Yüksek Öğretim İslâm Dünyası ve Hristiyan Batı**. (Çev. Ali Hakan Çavuşoğlu ve Tuncay Başoğlu). İstanbul: İslâm Medeniyeti Araştırmaları.
- Mazaheri, A. (1972) **Orta Çağ’da Müslümanların Yaşayışları** (çeviren: Bahriye Üçok). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Mcleod, J. (2002). **The History of India**. ABD: Greenwood Press.
- Mercan, İ. H. (2013). **Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi**. Ankara: Berikan Yayınları.
- Merçil, E. (31 Ekim- 1Kasım 2002). “Gazneliler ve Hindistan”. **Tarihte Türk- Hint İlişkileri Sempozyumu**. Ankara: TTK Yayınları.
- Merçil, E. (2011). **Müslüman- Türk Devletleri Tarihi**. Ankara: TTK yayınları.
- Nizami, K. A. (1994). “Delhi”. **TDVİA**. (C.9). 126-128.
- Nizami, K. A. (1994). “Hindistan”. **TDVİA**. (C. 18). 90.
- Nizami, K. A. (1998). “Hindistan: Din”. **TDVİA**. (C. 18). 91.
- Nur, R. (1979). **Türk Tarihi**. (C.7). İstanbul: Toker yayınları.
- Önkal, A.-Bozkurt, N. (1993). “Camî”. **TDVİA**. (C.7). 46-50.
- Özcan, A. (1996).”Frengi Mahal”. **TDVİA**. (C. 13).
- Özcan, A. (1998). “Hindistan”. **TDVİA**. (C.18). İstanbul: TDV yayınları. 77.
- Özcan, A. (2007). “Nizâmeddin Evliya”. **TDVİA**. (C.33). 179-180.
- Öztürk, O. M. (2007). **Geçmişten Günümüze Türk Devletleri**. İstanbul: Nokta yayınları.

- Palabıyık, M. H. (2002, 31 Ekim- 1 Kasım). Hint Dinleri ve İslâm. **Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu**. Ankara: TTK yayınları.
- Palabıyık, M. H. (Güz 2007) ” Hindistan Tarihinde ve Hint Kültüründe Müslüman Türkler”. **Ekev Akademi Dergisi**. 11(33), 87.
- Prasad, I. (1990). **A Short History of Muslim Rule in India**. İslâmabad.
- Roux, J. P. (2004). **Türklerin Tarihi**. İstanbul: Kalbalcı Yayınları.
- Saundara Rajan, K.V. (1983). **İslâm Builds in India**. Delhi: Raj Press.
- Sıddıquı, I.H. (2007). “Nizamşâhîler”. **TDVİA**(C.33), 192.
- Sümer, F. (1999). **Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları II**. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Tadge, C. (1990). **The History of Architecture in India**. London Architecture Design and Technology Press.
- Taylor, M. (1870). **A Student’s Manuel of The History of India**. London.
- Tekin, O. (2009). “Sikke”. **TDVİA**. (C. 37). 182.
- Turan, O. (1969). **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti**. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Türkeş Günay, U.(2007). **Türklerin Tarihi**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Unat, Y. (2008). **Orta Çağ İslâm Dünyasında Bilim ve Teknik (Makaleler)**. Ankara: Lotus Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1995). **Osmanlı Tarihi** (C. 2). Ankara: TTK Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1995). **Osmanlı Tarihi** (C.1). Ankara: TTK Yayınları.
- Üçok, B. (2011). **İslâm Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar**. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Yiğit, İ. “Memlûklar Dönemi İlmi Hareketine Genel Bir Bakış”. **Türkler Ansiklopedisi**. (C.5). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 752.

EKLER

Ek-1. Sultan Kutbeddîn Aybeg Dönemi, Kuvvetü'l İslâm Camisi'nden Görünüm, Delhi.

Resim 1. Sultan Kutbeddîn Aybeg Dönemi, Kuvvetü'l İslâm Camisi'nden Görünüm,
Delhi. Alındığı Yer: <https://www.flickr.com/photos/sdwp/5361133484/>

Ek-2. Kutup Cami, Kutub Minar'ın Görünümü, Delhi

Resim 2. Kutup Cami, Kutub Minar'ın Görünümü, Delhi.

Alındığı Yer: <https://www.flickr.com/photos/lensnmatter/31454409694/>

Resim 3. Kutup Cami, Kutub Minar'ın Başka Bir Görünümü, Delhi.

Alındığı Yer: <https://www.flickr.com/photos/kkoshy/2990497209/>

Ek-3. Sultan Şemseddîn İltutmuş'un Türbesinin İç Kısımdan Görünümü, Delhi

Resim 4. Sultan Şemseddîn İltutmuş'un Türbesinin İç Kısımdan Görünümü, Delhi.

Alındığı Yer: <https://www.flickr.com/photos/gflam/15781346665/>

Ek-3. (devam) Sultan Şemseddîn İltutmuş'un Türbesi, Dış Cepheden Görünüm, Delhi

Resim 5. Sultan Şemseddîn İltutmuş'un Türbesi, Dış Cepheden Görünüm, Delhi.

Alındığı Yer: <https://www.flickr.com/photos/26343016@N00/2184980794/>

Ek-4. Medrese-i Firuzşâhî, Batı Kanadı, Havz-ı Hass Kompleks Görünümü

Resim 6. Medrese-i Firuzşâhî, Batı Kanadı, Havz-ı Hass Kompleks Görünümü.

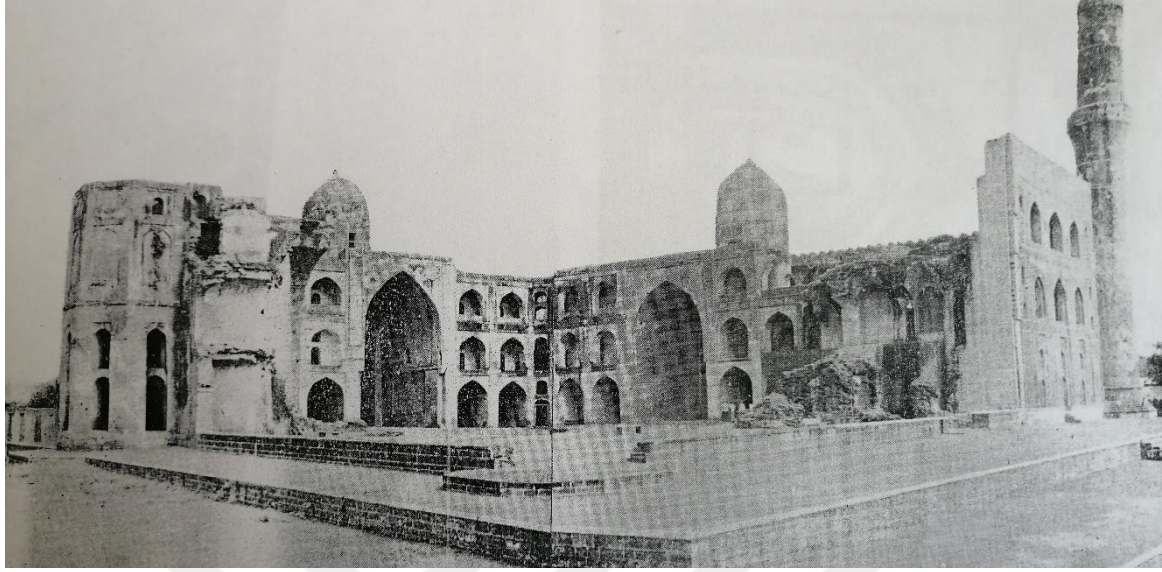
Alındığı Yer: <https://www.flickr.com/photos/nileshkorgaokar/15135742642/>

Resim 7. Medrese-İ Firuzşâhî, Kuzey Kanadından Görünümü.

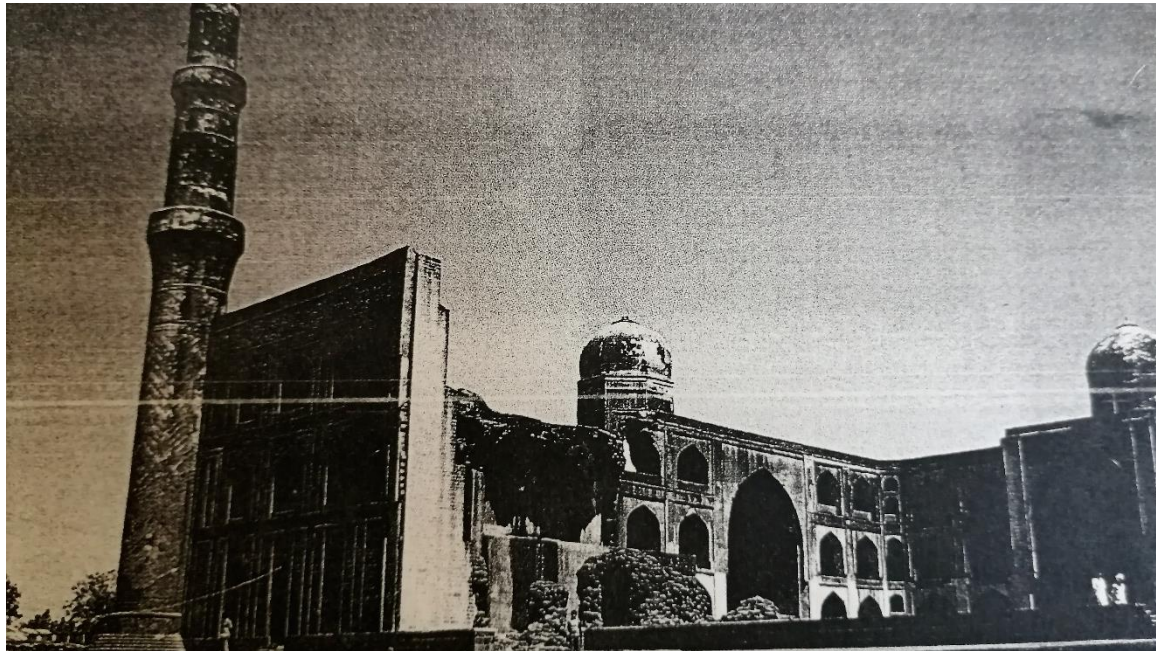
Alındığı Yer: <https://www.flickr.com/photos/nileshkorgaokar/14949439529/>

Ek-5. Medrese-İ Mahmud-İ Gavân, Güneyden Görünümü, Bidar

Resim 8. Medrese-İ Mahmud-İ Gavân, Güneyden Görünümü, Bidar.

Alındığı Yer: Saundara Rajan, K.V. (1983). **Islam Builds in India**. Delhi: Raj Press, (64. resim); Tadge, C. (1990). **The History of Architecture in India**. London Architecture Design and Technology Press, (26. resim).

Resim 9. Medrese-İ Mahmud-İ Gavân'ın Bir Başka Görünümü, Bidar.

Alındığı Yer: Saundara Rajan, K.V. (1983). **Islam Builds in India**. Delhi: Raj Press, (68. resim).

Ek-6. Fetihpûr Sikrî, Dışarıdan Görünüm, Agra

Resim 10. Fetihpûr Sikrî, Dışarıdan Görünüm, Agra.

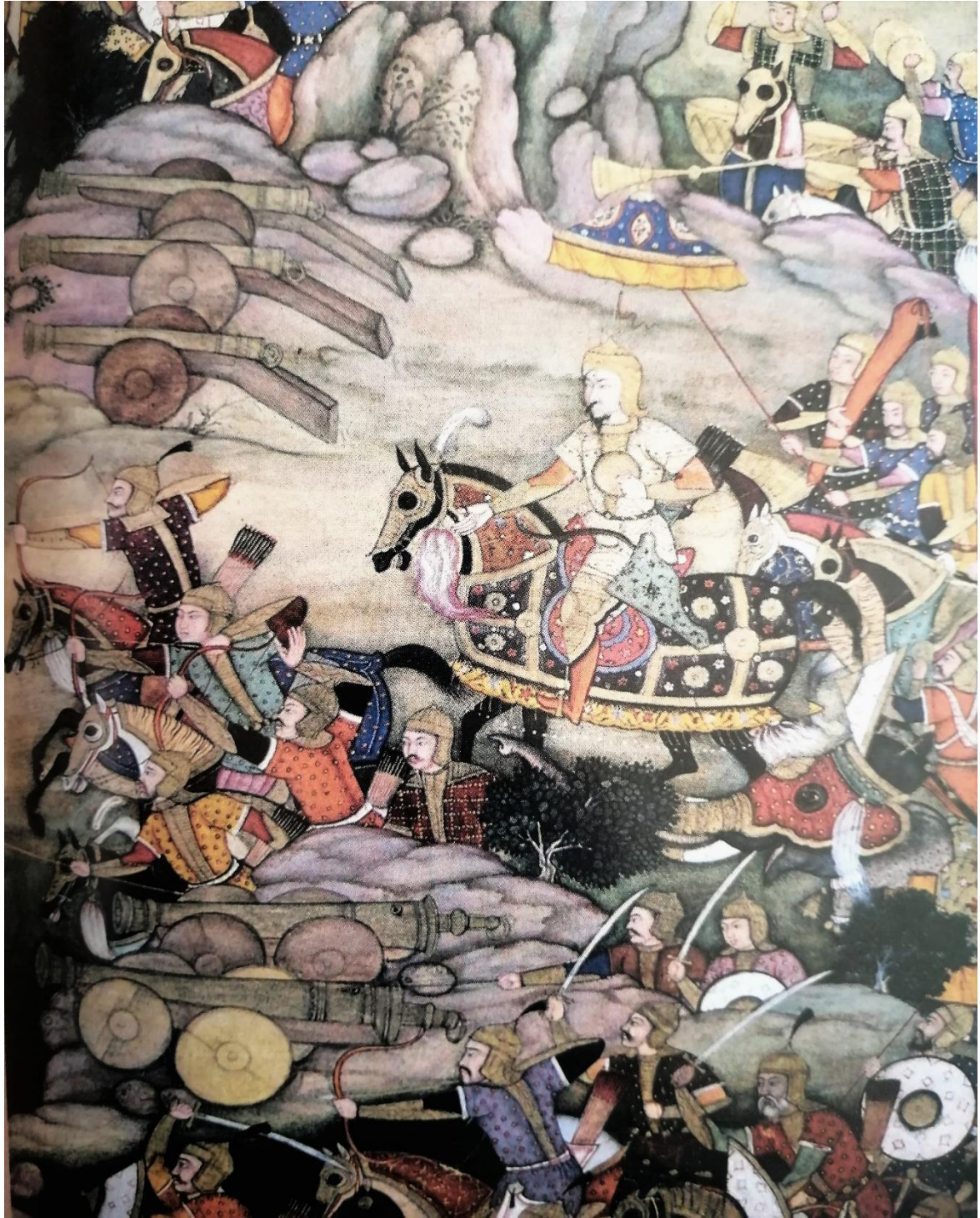
Alındığı Yer: <http://islamicarchitectureinindia.weebly.com/jami-masjid-at-fatehpur-sikri.html>

Resim 11. Fetihpûr Sikrî, iç Kısımdan Görünüm, Agra.

Alındığı Yer: <https://www.flickr.com/photos/pedrocaetano/6613825585/in/photostream/>

Ek-7. Babür'ün 1526'da Panipat Zaferinin Ardından Delhi'yi Fethini Gösteren Minyatür

Resim 12. Babür'ün 1526'da Panipat Zaferinin Ardından Delhi'yi Fethini Gösteren Minyatür.

Alındığı Yer: Babür, Gazi Zahiruddin Muhammed. (2006). **Baburnâme (Vekayi)**. (Çev. R. Rahmeti Arat). İstanbul: Kabalcı Yayınları, (608-609 sayfalar arasında).

Ek-8. Moti Mescid (İnci Cami), Dış Cepheden Görünümü, Delhi

Resim 13. Moti Mescid (İnci Cami), Dış Cepheden Görünümü, Delhi.

Alındığı Yer: <https://www.flickr.com/photos/varunshiv/3548320096/>

Ek-9. Bir El Yazması Kitabında Hindistan'da Dinî Eğitim

Resim 14. Bir El Yazması Kitabında Hindistan'da Dinî Eğitim³²⁴

Alındığı Yer: Nur, R. (1979). **Türk Tarihi**. (C.7). İstanbul: Toker Yayınları, 197.

³²⁴ Ortaçağ'da öğrencilerin dinî eğitim aldıkları yerde hoca bağdaş kurarak otururdu. Öğrencileri ise onun önünde bir daire oluşturacak veya her öğrencinin sırtı duvara gelecek şekilde oturmuş düzeni vardı. Resim o dönemin ders manzarasını yansıtmaktadır.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı soyadı : Melek EMEKTAR

Uyruğu : T.C.

Doğum tarihi ve yeri : 10.02.1989 Tokat

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek lisans	Ankara Hacı Bayram Veli Ünv.	2019
Lisans	Dokuz Eylül Üniversitesi, BEF, Tarih Öğr.	2012
Lise	Tokat Anadolu Öğretmen Lisesi	2006

Yabancı Dil

İngilizce

